

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ANTİK ROMA'DA GÜNLÜK YAŞAM

M. Furkan ÖZKAN

23907008

Danışman

Doç. Dr. Sahure YARIŞ

Diyarbakır 2025

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ANTİK ROMA'DA GÜNLÜK YAŞAM

M. Furkan ÖZKAN
23907008

Danışman
Doç. Dr. Sahure YARIŞ

Diyarbakır 2025

TAAHHÜTNAME
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**Antik Roma’da Günlük Yaşam**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

02/10/2025

Muhammet Furkan ÖZKAN

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihini boyunca günümüze kadar pek çok medeniyet kurulmuş ve yıkılmıştır. Bu medeniyetler arasında sürekli merak uyandıran geniş topraklara sahip Antik Roma medeniyeti de yer almaktadır. Roma medeniyeti zengin ve geniş kültürel yapısı nedeniyle birden fazla bilim dalına araştırma konusu olmuş, multidisipliner bir çalışma konusu haline gelmiştir. **“Antik Roma’da Günlük Yaşam”** konulu tez çalışmada; Antik Roma’nın tarihçesi ve gelişimi ilk bölümde ele alınmıştır. Ardından Antik Roma dönem özellikleri ikinci bölümde başlıklar şeklinde vurgulanmıştır. Üçüncü bölümde ise Antik Roma’da bir vatandaşın hayatın akışında Roma’da gün içerisinde neler yapabileceği başlıklar halinde sunulmaktadır.

Bu tez konusunun belirlenmesinde ve tez sürecinin tamamlanmasında yardımları ve yol göstericiliğinde engin tecrübelerini esirgemeyen sayın tez danışmanım Doç. Dr. Sahure YARIŞ’e, tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destekçim olan, sorunları gözümde küçültmenin bir yolu olduğunu öğreten ışıyla yoluma ışık tutan aileme sonsuz teşekkür etmeyi borç bilirim.

Muhammet Furkan ÖZKAN

Diyarbakır 2025

ÖZET

Bu tezde, Antik Çağ'ın en merak uyandıran imparatorluklarından olan Roma'nın kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süre içerisinde bir Roma toplumunun sosyal ve sınıfsal farklılıklar çerçevesinde sahip olduğu sosyokültürel, ekonomik, dini ve statüsel yapısı incelenmiştir. Krallık, Cumhuriyet ve İmparatorluk olmak üzere üç dönemden oluşan Antik Roma, sahip olduğu geniş topraklar ve çok kültürlü toplum yapısına sahip olmuştur. Üç dönem içerisinde yaşanan siyasi, sosyal ve dini olaylara ve bu olaylardaki değişiklikler toplumu şekillendirmiştir. Çok kültürlü bir yapıya sahip olan toplumda bireylere atfedilen roller ve yaşam standartları farklılıklar göstermektedir. Romalıların antik dönemde hayatın olağan akışında nasıl bir günlük yaşam içerisinde olduklarını, günlük yaşamda edindikleri roller ve toplumun yaşamsal faaliyetleri arasında nelerin yer aldığı anlatılmaktadır. Beslenme, barınma, giyim, eğitim gibi temel yaşamsal haklar ile yaşam standartlarını belirleyen inanç sistemleri, geçim kaynakları, eğlence anlayışları aynı bağlam içerisinde incelenmiştir. Antik Roma'da günlük yaşam, toplum içerisinde kalıplaşan ekonomik ve sınıfsal farklar bireylerin yaşadıkları evlerin yapısı ile başlamış ve bu ev içerisindeki hane halkının rollerine, giyim tarzlarına, yedikleri yemeklerin öğünlerine, aldıkları eğitim, yaptıkları iş ve hatta eğlence anlayışlarına kadar işlemiştir. Elde edilen veriler Antik Roma'da bireyin günlük hayattaki yaşayış tarzına veya bir Roma vatandaşının günü nasıl geçerdi sorusuna cevap vermektedir.

Anahtar kelimeler

Antik Roma, Günlük yaşam, Barınma, Giyim, Eğitim, Toplum

ABSTRACT

This thesis examines the socio-cultural, economic, religious, and status-based structure of Roman society from the foundation to the fall of Rome, one of the most fascinating empires of the Ancient Age. Ancient Rome, which had three main periods; Monarchy, Republic, and Empire ruled over large territories and had a multicultural society. Political, social, and religious events that took place during these three periods shaped the structure of the society. In this multicultural society, the roles and living standards of individuals were different. This study focuses on the daily life of Roman people during ancient times. It explains the roles they had in daily life and the essential activities of Roman society. Basic needs such as nutrition, housing, clothing, and education, as well as belief systems, sources of income, and entertainment habits, are analyzed in the same context. In Ancient Rome, the differences in economy and social class started with the structure of people's homes and continued with the roles of family members, clothing styles, meals, education, jobs, and even their understanding of entertainment. The findings give answers to questions such as how a person lived in daily life in Ancient Rome or what a typical day of a Roman citizen looked like.

Key words

Ancient Rome, Daily life, Housing, Clothing, Education, Society

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
RESİM LİSTESİ.....	VI
HARİTA LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1.ANTİK ROMA TARİHİ	4
1.2.Krallık Dönemi.....	5
1.3.Cumhuriyet Dönemi	7
1.3.1 Erken Cumhuriyet Dönemi	8
1.3.2. Orta Cumhuriyet Dönemi.....	10
1.3.3. Geç Cumhuriyet Dönemi	11
1.4.İmparatorluk Dönemi	15
İKİNCİ BÖLÜM.....	23
2. ANTİK ROMA'DA GÜNLÜK YAŞAM	23
2.1. Sosyal ve Toplumsal Yapı.....	23
2.1.1. Roma Toplumu.....	26
2.1.2. Aile Yapısı.....	28
2.1.3. Eğitim.....	29
2.1.4. Hukuk Sistemi	32
2.1.5. Yönetim ve İdari Düzen	33
2.1.6. Ekonomi ve Geçim Kaynakları	34
2.1.7. Din.....	37
2.2. Günlük Yaşamın Maddi Kültür Unsurları.....	40
2.2.1 Barınma (Domus, Villa, İnsula)	40

2.2.1.1. Domus.....	41
2.2.1.2. Villa	43
2.2.1.3. Ėnsula	44
2.2.2. Beslenme	45
2.2.3. Giyim.....	48
2.2.4. Hijyen ve Sağlık	51
2.2.5. Eğlenme ve Boş Zaman.....	56
2.3. Mimari ve Sanatın Günlük Yaşama Yansıması	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	65
BULGULARIN DEğERLENDİRİLMESİ	65
SONUÇ	73
KAYNAKÇA	75
EKLER.....	87

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Remus ve Romulus Kardeşleri Emziren Dişi Kurt Lupa Tasviri.....	87
Resim 2: Romulus ve Remus ikiz kardeşler.....	87
Resim 3: Sabin kadınlarının kaçırılması olayı.....	88
Resim 4: Secessio Plebis olayı	88
Resim 5: Antik Roma’da Eğitim	89
Resim 6: Aile içi Eğitim- Pater Familias.....	89
Resim 7: Antik Roma’da Tarım- Üzüm Toplayan Köleler	90
Resim 8: Antik Roma’da Ticaret- Roma’da Kurulan İlk Pazar	90
Resim 9: Antik Roma’da İşletme Örneği	91
Resim 10: Antik Roma’da Kölelik	91
Resim 11: Antik Roma’da Domus Örneği ve Domus Planı.....	92
Resim 12: Antik Roma’da Villa	92
Resim 13: Antik Roma’da Villa Planı.....	93
Resim 14: Antik Roma Sofrasında Bulunan Yiyecekler.....	93
Resim 15: Antik Roma’da Besinler.....	94
Resim 16: Toplantı ve Eğlencelerin Düzenlendiği Akşam Yemeği Cena	94
Resim 17: Romalı Erkeklerin Günlük Giysisi Toga ve Tunika	95
Resim 18: Statü Göstergesi Mor Toga	95
Resim 19: Toga Giyen Erkek- Kız Çocuk ve Stola Giyen Kadın	96
Resim 20: Stola	96
Resim 21: Köle ve Zanaatkarlarda Giyim	97
Resim 22: Antik Roma’da Ayakkabı	97
Resim 23: Kadınlarda Kişisel Bakım	98
Resim 24: Antik Roma’da Tuvalet Latrina	98
Resim 25: Antik Roma Günlük Yaşamında Hamam	99
Resim 26: Antik Roma’da Bulunan Caracalla Hamamı Kalıntıları	99
Resim 27: Romalılarda Pratik Günlük Oyunlar	100
Resim 28: Circus Maximus	100
Resim 29: Arena’da Atlı Araba Yarışları.....	101
Resim 30: Arenada Venator ve Leopar Mücadelesi.....	101

Resim 31: Antik Roma Gladyatör Dövüşleri	102
Resim 32: Antik Roma’da Kadın Gladyatörler Tasviri.....	102
Resim 33: Antik Roma Ephesos Tiyatrosu	103
Resim 34: Antik Roma Dini Bayram ve Festival Gösterimi.....	103
Resim 35: Antik Roma’da Villa Atrium’da bulunan Heykeller	104
Resim 36: Roma Villasında Bulunan İyi Çoban İsa Mozaïği- Hatay Arkeoloji Müzesi	104
Resim 37: Smıntheion Roma Büyük Hamam Planı	105
Resim 38: Vitruvius’a göre Roma Tiyatro Planı.....	105
Resim 39: Roma Tapınakları.....	106
Resim 40: Roma Bazilikaları	106

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: İtalya Yarımadası.....	107
Harita 2: Roma'nın Yedi Tepesi.....	108

KISALTMALAR

MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
İ.Ö.	İsa'dan Sonra
yy.	Yüzyıl
vb.	Ve Benzeri
çev.	Çeviren
ed.	Editör
Et al.	et alii/ ve diğerleri

GİRİŞ

Roma, MÖ 753 yılında Romulus tarafından Palatium tepesinde kurulan küçük bir köy yerleşkesinden ibaretti, ilerleyen dönemlerde güçlenen Roma, Akdeniz'i iç denizi haline getirmiştir. Romanın bu denli güçlü yapısının oluşması yüz yıllar sürmüştür (Kara, 2019: 1-3). MÖ 753 ile MS 476 yılları arasında kalan, büyük bir alana sahip güçlü ve uzun ömürlü Roma medeniyeti sürekli cezbedici bir konuma sahip olmuş, arkeolojik çalışmalar doğrultusunda dönemin toplumsal yapı birimleri, yaşayış tarzları, maddi kalıntıları, kültürel değerleri vb. konular diğer disiplinler arasında da oldukça merak uyandırmış ve multidisipliner bir çalışma konusu haline gelmiş, tarih boyunca birçok medeniyete ilham kaynağı olmuş ve günümüz modern toplumlarının temellerini atmıştır. Avrupa ile Akdeniz kıtaları arasında bir köprü vazifesi gören Antik Roma, İtalya Yarımadası'nın batısında, Tiber Nehri kıyısında kurulmuştur. Roma'nın kurulduğu bölge, İtalya'nın tam ortasında yer almaktadır. Roma'nın dış tehditlere karşı korunmasına yardımcı olan doğal sınırlar; kuzeyde Alpler, doğuda Adriyatik Denizi, batıda Tiren Denizi ve güneyde Akdeniz ile çevrilmesiyle İtalya Yarımadası oluşmuştur (Harita 1). Bu durum, Roma'nın hem karasal hem de deniz yollarıyla diğer uygarlıklarla etkileşime girmesini kolaylaştırmıştır. Antik Roma'nın coğrafi konumu ve yapısı, onun siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel gelişiminde temel belirleyicilerden biri olmuştur. Latium'un verimli toprakları, Tiber Nehri'nin sunduğu ulaşım kolaylığı ve Roma'nın yedi tepe üzerine kurulmuş olması gibi faktörler, bu uygarlığın uzun süreli egemenliğinde coğrafyanın oynadığı rolü açıkça ortaya koymaktadır (Harita 2). Bu bağlamda, Roma'nın coğrafi özelliklerinin onun tarihsel gelişimi üzerindeki etkisi oldukça belirleyicidir (Boatwright et al., 2004: 1- 2).

Roma yy.'lar boyu süren güçlü ömründe üç farklı yönetim şekli ile yönetilmiştir. Bu serüvenin ilk yönetim tarzı Krallık Rejimi, Romulus'un MÖ 753 yılında Roma'yı kurması ile başlamıştır. Bu rejim son kral Tarquinius Superbus'un MÖ 509 tarihinde Roma halkı ve bir grup soylu ile tahttan indirilip yerine Cumhuriyet Rejiminin kurulması ile son bulmuştur. Cumhuriyet rejimi 500 yıl kadar varlığını sürdürmüştür. Octavius'un kendini Roma imparatoru ilan etmesi ile Cumhuriyet rejimi sona ermiş ve Roma geriye kalan tarihinde İmparatorluk rejimi ile yönetilmiştir (Yılmazcan, 2023: 434-435). Bu bağlamda, Roma imparatorluğunun geniş topraklara sahip olması farklı kültürler ile etkileşimi, sosyal düzenin zenginliğini

sağlamıştır. Toplum içinde yaşayan insanların günlük yaşamları; sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Antik Roma’da sosyal yapının çeşitliliği ve farklı kültürel etkileşimin oluşturduğu zenginlik karmaşık ve çok katmanlı bir sistem haline getirmiştir. Bu çeşitlilik günlük yaşamda ihtiyaç karşılayıcı nitelikte kalmayıp sosyal statülerin belirlenmesi toplumun genel olarak “patriciuslar (soylular)” ve “plebler (halk)” şeklinde iki ana gruba ayrılıyordu üçüncü grup olarak kölelerinde dahil edildiği görülmektedir. Patriciuslar, Roma’nın önemli kurucu ailelerinden gelen, ekonomik ve siyasi güce sahip, Plebler ise toplumun çoğunluğunu oluşturan ve genellikle çiftçiler, tüccarlar ve zanaatkarlardan oluşan kitleyi temsil etmektedir (Kocakuşak 2011: 11-12).

Antik Roma toplumunun en küçük yapı birimi olan aile, sosyal yaşamın merkezinde yer almaktaydı. Aile yapısı, hukuk sistemi ve toplumsal yasalar çerçevesinde şekillenmiş, aile reisinin (pater familias) hakimiyeti altında organize edilmiştir. Bir roma ailesinin en belirgin özelliği ailedeki en yaşlı erkek olan aile reisi olarak bilinen pater otoriter gücü elinde bulundurmasıdır. Bir pater familiasın eşi üzerindeki yetkisine manus, çocukları üzerindeki yetkisine patria potestas, köleleri üzerindeki yetkisine ise dominica potestas denmektedir (Doğancı, Kocakuşak, 2014: 235-236). Aile içindeki bu rollerin varlığı Roma’nın sosyal ve siyasi yapısının anlaşılmasındaki önemli ipuçlarındandır.

Antik Roma toplumu yaşam faaliyetlerini ve geçimlerini tarım ve hayvancılıkla uğraşarak karşılamaktadır. Bu yaşam formuna sahip toplum ilk etapta küçük kulübelere yaşam kurmaya başlasalar da gelişmiş sosyal yapıları ve değişen yaşam kaliteleri zamanla barınma alanlarının değişiminde büyük etken olmuştur. Değişen ekonomik düzen ve gelişen sosyal yapı, Domus, Villa ve İnsula adı verilen üç farklı konut tiplerini de beraberinde getirmiştir. Farklılaşan konut tipleri yaşam standartlarına ve statülere bağlı olarak kullanıma tabi olmuştur. Domus, günlük yaşam dinamiklerinin yer aldığı şehir ve kasabalarda kurulan geniş ailelerin ikamet ettiği ev tipi yapılarıdır. Insulalar ise kentlerde kurulan orta ve düşük sınıftaki insanların yaşadığı yüksek katlı apartmanlar şeklinde konutlardır. Villa adı verilen ve daha çok kırsal alanlarda kurulan zengin ailelere ait çiftlik evi şeklinde yapılarıdır (Kara, 2019: 11).

Roma'da genellikle üç ana öğün vardı: ientaculum (kahvaltı), prandium (öğle yemeği) ve cena (akşam yemeği) şeklindedir. Kahvaltı genellikle geçirilirken, öğle yemeği daha zengin ve çeşitli hafif yemeklerden oluşuyordu. Akşam yemeği ise sosyal etkinliklerin merkezidi ve genellikle uzun süreli, çok çeşitli yemeklerin sunulduğu bir ziyafet şeklinde gerçekleşiyordu (Deighton, 1999: 14,37,57).

Bu tez çalışmasının konusunu, kuruluş ve yönetim şekillerine değindiğimiz Antik Roma toplumunda günlük yaşam incelemesi kapsamında bir Antik Roma toplumunun günlük yaşamının nasıl olduğu şeklindedir. Bir toplumu oluşturan en temel etmen olan birey ve bireyin tüm faaliyet alanları aslında toplumun dinamiklerini oluşturmaktadır. “Antik Roma’da Günlük Yaşam” başlıklı bu tez çalışmasında, günlük yaşam içerisinde hangi unsurların bulunduğu, bir toplumun günlük yaşamında yer edinen en temel unsurlardan beslenme ve barınmanın yanında, toplumun en küçük yapı birimi olan aile kavramı, toplumun siyasi, sosyal yapısı ve kültürel değerleri, toplumun geçim kaynak ve alanları anlatılmıştır. Tez çalışması kapsamında ele alınan Antik Roma toplumunun sosyo-kültürel yapısı, dönemsel özellikleri, demografik yapısı, beslenme ve yaşam biçimleri ile günlük yaşam anlatılmaya çalışılarak, antik dönem toplumları ve günümüz toplum yapısı arasında anlam ilişkisi kurmak amaçlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında ele alınan tüm veriler ışığında bir antik dönem toplumu olan Roma toplumunun günlük yaşamı anlatılırken günümüz toplum yaşamının gündelik yaşamına yansıyan izleri de irdelenmiş olarak toplumlar arası benzerlik ve farklılıklara değinilmiştir. Bu amaçla geçmişten günümüze gelen süreçte antik dönem insanların yaşam tarzlarının günümüz toplumsal yapısına etkilerini anlamak ve anlamlandırmak adına daha önce yapılan çalışmalar ve arkeolojik veriler incelenip irdelenerek açıklamak amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında yararlanılan kaynakların tümü, bu alanla ilgili yazılmış ulusal ve uluslararası kitaplardan ve makalelerden oluşmaktadır. İnternet üzerinden alanla ilgili kapsamlı bir tarama gerçekleştirilmiş, literatür taraması yapılırken öncelikle güncel veriler kullanılmıştır. Antik Roma tarihini, Antik Roma Dönemlerini, Antik Roma Toplumu ve özelliklerini, toplumun temel unsurlarını, günlük yaşamın tanımını ve Antik Roma Dönemi toplumunun günlük yaşamını anlatan ve kapsayan kitaplardan, farklı üniversite kütüphanelerinin kaynaklarından, dergilerden, makalelerden ve yazılı ya da elektronik kaynaklardan oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ANTİK ROMA TARİHİ

Roma'nın kuruluşu, genellikle MÖ 753 yılına tarihlenir ve kuruluşu ile ilgili antik dönemden günümüze ulaşan iki farklı kuruluş miti bulunmaktadır (Jones, 2016: 19). Bu mitlerden ilki, Troya Savaşı'ndan kaçan Aeneas'ın İtalya'ya gelerek Latium'a yerleşmiş ve Roma'nın soyunu başlattığı hikayesidir. Aeneas'ın soyundan gelenler, Romulus ve Remus'un doğumuna ve Roma'nın kuruluşuna zemin hazırlamıştır. İkinci mit ise Romulus ve Remus efsanesiyle ilişkilendirilir. Efsaneye göre, Romulus ve Remus, Alba Longa Kralı Numitor'un kızı Rhea Silvia'nın oğullarıdır (Şahin, 2017: 21- 22).

Bu anlatıya göre, Amulius, kardeşi Numitor'u tahttan indirerek tek başına kral olmuş ve ardından tahtın varisleri olamaması amacıyla yeğeni Rhea Silvia'yı çocuk doğurmasını önlemek amacıyla Vesta rahibesi yapmak için zorladı. Rhea Silvia, savaş tanrısı Marstan hamile kaldı ve Romulus ile Remus adında ikiz çocukları oldu. Amulius Tiber Nehri'ne bırakmış, çocuklar içine konuldukları sepetin karaya çıkması ile kurtulmuş. Nehrin kenarına ulaşan ikizler ilk olarak bir dişi kurt (lupa) tarafından emzirilmiş (Resim 1) daha sonra çobanlık yapan bir aile tarafından uzun zaman kral Numitor'un torunları olduklarından habersiz büyütüldüler (Jones, 2016: 20). Gerçek aile bağlarını öğrenen ikizler Amulius'u öldürüp tahtın başına tekrardan Numitor soyunun geçmesini sağlarlar ve sonrasında Tiber Nehri'nde kıyıya sürüklendikleri yerde bir şehir kurma müsaadesini alarak ayrılmışlardır. Fikir ayrılığına düşen ikiz kardeşlerden Romulus Palatine Tepesi'ni işaret ederken, Remus ise Aventine Tepesi'nde ısrar etmiş ve Romulus kardeşi Remus'u (Resim 2) belirlediği kent sınırlarına karşı çıkmış ve Remus'u öldürerek şehri Palatine tepesi üzerinde kurmuş ve Romulus, ölümü sonrasında ise halkın kutsallaştırması ile "Quirinus (Roma'nın en eski tanrısı)" olarak anılmıştır. Romulus'un Palatine tepesinde kurduğu, Roma ismini verdiği kent efsanelerle birlikte günümüze kadar varlığını korumuştur (Şahin, 2017: 22). Bu efsaneler, Roma'nın kuruluşuna dair tarihsel gerçeklerle harmanlanmış ve Roma kültürünün önemli bir parçası haline gelmiştir.

1.2. KRALLIK DÖNEMİ

Kardeş katli ile başlayan bir hikâye yy.'lar sürececek bir medeniyetin ilk anlatıları oldu. Remus kardeşi Romulus tarafından öldürünce şehrin mutlak kralı Romulus oldu. Romulus kurduğu şehre kendi isminden yola çıkarak Roma adını verdi (Eutropius, 2007: 29). Romulus, şehrin tek hâkimi olduktan sonra askeri ve siyasi alanlarda düzenlemelerde bulunmuştur. Askeri alanda, askerlik çağına gelmiş tüm erkek vatandaşlarından oluşan 3000 asker ve 300 süvari olacak şekilde birimler oluşturmuştur. Siyasi alanda, devlet meselelerinde kendisine yardımcı olmak koşulu ile “Patres” adı verilen soylu saygın aile üyelerinden oluşan 100 kişilik bir “Senatus” kurmuştur (Plutarkhos, 2005: 63).

Tüm bu gelişmeler, Roma'nın aklımıza kazılan o güçlü dinamik yapısından baya uzakta olduğu gerçeğini değiştirmiyordu. Şehir henüz yeterli nüfus oranına sahip değil ve en önemlisi kadın nüfusunun azlığı şehrin geleceğini aydınlık bir şekilde göstermeye yetmiyordu. Romulus bu sorunu çözmek için farklı çözüm yollarına başvurmuş, ilk etapta genel bir iltica ilan etmiş sonuç olarak erkek nüfusunda artış gözlemlenirken, kadın nüfus oranında istenilen değişim gözlenmemiştir. Dini bir festival düzenleyerek komşu şehirleri bu festivale davet etmiştir. Festivale katılanlar arasında Sabinler diye bilinen topluluk festivale aileleri ile katılım sağlayınca Romulus'un işini kolaylaştırmış, festival başladıktan sonra Romulus, Sabinler' in kızlarını kaçırmaları konusunda adamlarına talimat vermiş, adamları Sabin kızlarını kendilerine eş yapmak amacı ile kaçırmıştır (Resim 3). Bu olaydan sonra Sabinler kızlarını geri alabilmek için Romalılar ile diplomatik temaslar kurmaya çalışmış Romulus bu temasları geri çevirmiş, Sabinler karşılık bulamayınca Roma'ya savaş ilan etmiş, kralları Titus Tatius önderliğinde Roma'ya hareket etmişlerdir. Savaş başladıktan bir süre sonra savaş sebebi olan Sabin kadınlarının araya girmesi ile durmak zorunda kalmıştır. Bir tarafta eşleri bir tarafta kardeşleri olan sabin kadınlarının bu cesur hareketi tarafından savaş yerini anlaşılmaya bırakmış iki halk tek çatı altında yaşamaya başlamış ama idare Roma'nın himayesinde kalmıştır (Livius, 1919: 33-49).

Roma'nın nüfus problemi çözüldükten sonra siyasi, askeri ve sosyal alanlarda birçok yeni düzenlemeler yapılmıştır. Önce legionun sayısı değişmiş 6000 asker ve

600 süvari olarak güncellenmiştir (Plutarkhos, 2005: 75). Roma’da yaşayan halk Tribus adı verilen 3 guruba ayrılmış, her Tribus Romulus tarafından kendi içinde 10’arlı alt guruplara ayrılmış, bu alt guruplara Curia adı verilmiştir. Toplamda 3 Tribus ve 30 Curia oluşturulmuştur. Romulus’ un oluşturduğu bu yapı Roma Krallık dönemi ordusunun temelini oluşturmuştur. Bu yapılanmada her Tribus ve Curia Roma ordusuna belirli bir sayıda asker yollamak zorundaydı (Cicero, 1928: 123).

Yapılan güncellemeler ve yenilikler Roma’yı politik ve askeri alanda güçlü bir konuma taşımıştır. 37 sene hüküm sürmüş olan kral Romulus bir gün aniden ortadan kaybolmuştur.

Romulus’ tan sonra tahta Roma tahtına Numa Pompilius adında yeni bir kral geçmiştir. Romalılar, Sabin soyundan gelen bu kralın döneminde, Romulus dönemine kıyasla oldukça sakin bir hayat yaşamıştır. Savaşın olmadığı bu dönemde, birçok dini kurumun temeli atılmış ve yeni tapınaklar inşa edilmiştir. Numa Pompilius döneminde yeni kanunlar çıkarılmış ve süre gelen karışık takvim sistemi düzeltilmiştir. Roma şehrini daha medeni bir hale getiren kral, 43 yıl hüküm sürdükten sonra ölmüştür (Livius, 1919, 69- 75).

Numa Pompilius’ tan sonra tahta Tulus Hostilius geçmiştir. Bu kral döneminde savaflara yeniden başlanılmıştır. Kral soyunun dayandığı Alba Longa şehri dahil olmak üzere Veii ve Fidenae şehirleri ile savaşmış bu savaflardan galip çıkmıştır. Caelius Tepesini de ele geçirerek Roma’nın sınırlarını genişletmiştir. Tulus Hostilius 32 yıl hüküm sürdükten sonra ölmüştür (Livius, 1919, 75-113).

Tulus Hostilius’tan sonra tahta 2. Kralın torunu Ancus Marcius geçmiştir. 24 yıl hüküm süren Marcius döneminde, bazı Latin yerleşimleri alınmış ve Janiculum ve Aventinus tepeleri Roma’nın hakimiyetine geçmiş bu nedenle Roma medeniyetinin sınırları Tiber Nehri’nin kıyılarına kadar genişlemiştir. Tiber Nehri’nin ağzına Ostia adı verilmiş olan bir liman şehri inşa edilmiştir (Eutropis, 2007: 31, Livius, 1919: 113-127).

Ancus Marcius’ tan sonra tahta Targuinius Priscus geçmiştir. Etrüsk kökenli kral döneminde Sabinler ve Latinler ile mücadeleye girilmiş galibiyetler elde edilmiştir. Roma’nın sınırları genişletilmiş, Roma sınırları içerisinde kalan büyük bir alanı kaplayan bataklık alanı kanalizasyon sistemi kullanılarak kurutulmuştur. Jupiter

Tapınağının inşasına başlanılmış ve şehrin etrafına surlar inşa edilmiştir (Eutropis, 2007: 31-33, Livius, 1919: 127-145).

Tarquinius Priscus'tan sonra tahta Servius Tullius geçmiştir. Tahta geçen 2. Etrüsk kökenli kraldır. Bu dönemde Sabin ve Veii şehirlerine yönelik mücadele yapılmış bu neticede Roma sınırları genişletilmiştir. Roma'da var olan 7 tepeyi içine alan bir sur inşa edilmiştir. Kral diplomaside de adımlar atarak Latinler ile iyi ilişkiler kurmayı başarmış ve Latinler birliğinin kurulmasını da sağlamıştır. Mülkiyet miktarına göre bir nüfus sayımı (Census) yaptırmış ve bunun sonucunda mülk sahibi Roma vatandaşlarından oluşan Comitia Centuriata adı verilen bir yapı oluşturmuştur. Servius Tullius krallığının 45. yılında damadı Tarquinius Superbus'un darbesi ile tahttan indirilip öldürülmüştür (Livius, 1919: 147-171).

Kayınpederini öldürüp yerine oturan Lucius Tarquinius Superbus Roma'nın son kralıdır. Jupiter Tapınağını tamamlamıştır. Birçok başarılı savaş elde etmiştir. Kral Superbus, Ardea adlı bir şehrin kuşatmasında iken oğlu Tarquinius Sextus evli ve soylu bir sınıfa mensup olan Lucretia'ya tecavüz etmiş, Lucretia bu durumu babası Spurius Lucretus'a, kocası Tarquinius Collatinus'a ve kocasının dostu aynı zamanda Superbus'un yeğeni olan Lucius Junius Brutus'a anlattıktan sonra canına kıymıştır. Bu durumdan etkilenen Brutus, krallar yüzünden artık Roma'nın canın yanmayacağına yemin etmiş Superbus'un ne kadar destekçisi varsa Roma'dan kovmuştur. Superbus durumu öğrenir öğrenmez idareyi ele almak için Roma'ya dönse de başarılı olamamış ve birkaç kez daha şansını denemiş ama başarı elde edememiştir Superbus'un devrilmesi ile rejim değişmiş Roma için Krallık Dönemi bitmiştir. (Eutropis, 2017: 33-35).

1.3. CUMHURİYET DÖNEMİ

MÖ 509 yılından MÖ 27 yılına kadar geçen süre Roma'nın siyasi, ekonomik ve sosyal yapısının temellerinin atıldığı ve değişip geliştiği bir sürece girmiştir. Roma Cumhuriyeti'nin sosyal yapısı, Patrici (soylular) ve Pleb (halk) olarak iki ana sınıfa ayrılıyordu. Patrici sınıfı, siyasi ve ekonomik gücü elinde bulunduran soylu grubu temsil ederken, Plebler daha alt sınıflarda yer alıyordu. Ancak, zamanla Plebler de siyasi haklar elde etmek için mücadele ettiler ve bu mücadele ile bazı önemli kazanımlar elde etmişlerdir (Çelik, 2004: 14-15). Pleplerin Patriciler ile olan bu

m¼cadeleleri Roma Cumhuriyeti'nin siyasi yapısını etkilemiş ve siyasi yapı bu m¼cadeleler ¼zerine kurulmuştur. Bu iki sınıf arasındaki eşitlik m¼cadelesi, Cumhuriyet'in yönetim biçimini şekillendirmiştir (Gözl¼, 2022: 316).

Roma Cumhuriyeti'nin siyasi yapısında düzeni sağlamaya yönelik oluşan konsüller, Senato ve Halk Meclisleri önemli rol oynamıştır. Konsüller, en yüksek yürütme yetkisine sahip iki kişiden oluşurken, Senato ise devletin en önemli danışma organıydı. Halk meclisleri ise yasama yetkisine sahipti ve Plebler burada temsil edilmekteydi. Halk meclisleri, Comitia Centuriata, Comitia Tributa ve Concilium Plebis olarak üç ana gruba ayrılmaktaydı (K¼çük, 2017: 201-206). Roma Cumhuriyeti, hukukun üst¼nl¼ğ¼, vatandaşlık hakları ve kamu hizmeti gibi ilkeleri benimseyerek, modern demokratik sistemlerin temelini atmıştır.

Roma Cumhuriyeti'nin ekonomik yapısı, tarım ve ticaret ¼zerine kuruluydu. Latifundia adı verilen büyük çiftlikler, ekonomik yapının temelini oluşturunuyordu. Ayrıca, kölelik sistemi de ekonominin önemli bir parçasını oluşturmuştur (Akman, 2012: 95). Ayrıca, Roma'nın genişlemesiyle birlikte fethedilen topraklardan elde edilen ganimetler ve vergiler, ekonomik refahı artırmıştır. Ticaret, Akdeniz havzasında geniş bir alana yayılmış ve Roma'nın ekonomik güc¼n¼ artıran önemli bir faktör haline gelmiştir.

1.3.1 Erken Cumhuriyet D¼nemi

Son Roma kralı Lucius Tarquinius Superbus'un devrilmesiyle Roma'da monarşi sona ermiş ve Cumhuriyet yönetimi başlamıştır. Bu olay, Roma'nın siyasi yapısında kökl¼ değişikliklere yol açmıştır. İktidar, her yıl halk tarafından seçilen iki kons¼l tarafından paylaşılmaya başlanmış ve bir kons¼l diğer kons¼l¼n kararına karşı çıkıp reddetme hakkına sahipti (Parlak, 2023: XI). Bu dönemde, Roma'nın siyasi yapısı şekillenmiş ve Halk meclisleri ile Senato gibi kurumlar güç kazanmıştır. Ayrıca Plebler ve Patrici sınıfları arasındaki m¼cadeleler bu dönemde yoğunlaşmıştır (K¼çük, 2017: 201-202).

Erken Cumhuriyet döneminde, Patrici (soylular) ve Plebler (halk) arasında siyasi ve sosyal haklar için yoğun m¼cadeleler yaşanmıştır. Patricilerin soylu sayılması ve bu soylulukla ayrıcalıklara sahip olan Senatör ailelerden gelmesi meselesi, doğruluk payı içermektedir. (Demircioğlu, 2023: 85-86) Siyasi, politik, adli ve dini arenada

ayrıcalıklı olan Patriciler, Magistratlıklara seçilmekle kalmayıp Pontifex Maximusluk ve yargıçlığı yalnızca onlar üstlenebiliyorlardı (Atlan, 2023: 31). Plebler ise kendi aralarında Roma'da yaşayan Plebs Urbana ve kırsal olan Plebs Urtica olarak sınıflandırılmıştı. Pleblerin Patriciler ile olan mücadelesinin zeminini Roma'daki tüccar, işçiler ve zanaatkârlar ile köylü kesim oluşturuyordu (Parlak, 2023: 1). Plebler, siyasi haklar elde etmek için çeşitli isyanlar ve grevler düzenlemişlerdir. Bu mücadeleler sonucunda, Plebler bazı önemli haklar kazanmışlardır. Özellikle MÖ 494 yılında Pleblerin Mons Sacer'e ve Aventine Tepesi'ne çekilerek gerçekleştirdikleri ilk Scessio Plebis (Pleblerin ayrılması) önemli bir dönüm noktasıdır (Resim 4) (Küçük, 2015: 129-130)

Roma'nın ilk yazılı kanunları olan On İki Levha Kanunları, Pleblerin talepleri doğrultusunda oluşturulmuş, kanunlar, Roma hukukunun temelini ilk örneği olup vatandaşların haklarını koruma altına almıştır. Yasalar basit ve sade bir Latince ile aktarılmış ve Roma ile devam edecek sağlam temelli yasalar olması şaşkınlık yaratmıştı. Taşınır/taşınmaz mal hakları korunarak, zararlar sınırlandırılarak tazminat için belli yöntemler belirlenmişti Plepler ve Patricler arasındaki mücadele sürerken bu sırada Veii kenti fethedilerek kent halkı göç etmeye zorlanmıştır ve bu durum Roma'da nüfusun bir hayli artmasına sebep olmuştur. Buradan gelen ganimet Roma'ya zenginlik katarken bereketli araziler Roma'ya ait olmuştur (Akt. Parlak, 2023: 8-10)

Erken Cumhuriyet döneminin önemli dış savaşlarından biri de Pyrrhus (Piros) Savaşları'dır (MÖ 280-275). Epir Kralı Pyrrhus, İtalya'daki Yunan şehir devletlerinin yardım çağrısına yanıt vererek Roma'ya karşı savaş açmıştır. Pyrrhus'un ordusu, Heraclea ve Asculum savaşlarında Roma'ya karşı zaferler kazanmış olsa da bu zaferler Pyrrhus için büyük kayıplarla sonuçlanmıştır. Nihayetinde, Pyrrhus'un İtalya'dan çekilmesiyle Roma, Güney İtalya'daki Yunan şehir devletleri üzerinde kontrol sağlamıştır (Armstrong, Fronda, 2019: 103-104). Roma'nın erken cumhuriyet dönemi, aynı zamanda Kartaca ile olan çatışmaların başlangıcını da içerir. Bu dönemde Roma, Akdeniz'deki ticaret yollarını kontrol etmek için Kartaca ile rekabet halindeydi. Bu rekabet, sonunda Pön Savaşları'na (MÖ 264-146) yol açmıştır. İlk Pön Savaşı (MÖ 264-241), Roma'nın Kartaca'ya karşı kazandığı zaferle sonuçlanmış ve Roma'nın Sicilya üzerindeki hakimiyetini pekiştirmiştir (Atlan, 2023: 78-81). Roma'nın erken Cumhuriyet dönemi savaşları, Roma'nın askeri ve siyasi yapısının temellerini atmış ve

onu Akdeniz'in en güçlü devleti haline getirmiştir. Bu dönemde yaşanan iç ve dış çatışmalar, Roma'nın büyüme ve genişleme sürecinde kritik bir rol oynamıştır.

1.3.2. Orta Cumhuriyet Dönemi

Roma Orta Cumhuriyet Dönemi, MÖ 3. yy. ortalarından MÖ 1. yüzyılın başlarına kadar süren ve Roma'nın siyasi, askeri ve toplumsal yapısında önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Roma, Akdeniz'deki hakimiyetini pekiştirmiş ve iç siyasi yapısında önemli reformlar gerçekleştirmiştir.

Orta Cumhuriyet Dönemi'nde Roma'nın siyasi yapısı, Senato ve Halk Meclisleri tarafından yönetilen karmaşık bir sistemdi. Senato, Roma'nın en güçlü organı olarak, dış politika ve maliye gibi önemli konularda kararlar alıyordu. Halk meclisleri ise yasaların kabul edilmesi ve Magistraların seçilmesi gibi görevleri üstleniyordu (Akman, 2012: 93-94). Bu dönemde, Plebler ve Patriciler arasındaki sınıf mücadelesi, Pleblerin siyasi haklarını genişletmiş ve Roma'nın sosyal yapısını daha dengeli hale getirmiştir (Demircioğlu, 2023: 164).

Bu dönemin en önemli askeri olayları, Birinci (MÖ 264-241) ve İkinci Pön Savaşları'dır (MÖ 218-201). Birinci Pön Savaşı (MÖ 264-241), Roma ile Kartaca arasında Sicilya adası üzerinde kontrol sağlamak amacıyla başlamıştır. Bu savaş, Roma'nın deniz gücünü artırması ve Sicilya'yı ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır (Turan, 2016: 173). İkinci Pön Savaşı (MÖ 218-201), Kartacalı komutan Hannibal'ın Alpler'i geçerek İtalya'ya yaptığı ünlü seferle başlamıştır. Hannibal, Trebia, Trasimene ve Cannae gibi savaşlarda Roma'ya karşı büyük zaferler kazanmıştır. Ancak, Roma'nın stratejik direnişi ve Scipio Africanus'un Zama Savaşı'ndaki zaferiyle Kartaca yenilgiye uğratılmıştır. Savaş, Hannibal'ın İtalya'ya yaptığı ünlü seferle başlamış, Roma'nın zaferiyle sonuçlanmıştır (Orhun, 2020: 716-725).

Makedonya Savaşları, Roma Cumhuriyeti ile Makedonya Krallığı arasında gerçekleşen dört büyük savaşı kapsar. Bu savaşlar, Roma'nın Yunanistan ve Balkanlar üzerindeki etkisini artırmış ve Makedonya Krallığı'nın Roma'ya boyun eğmesiyle sonuçlanmıştır. Birinci Makedonya Savaşı (MÖ 214-205), Roma'nın İkinci Pön Savaşı sırasında Makedonya Kralı V. Philip'in Kartaca ile ittifak kurması üzerine başlamıştır. Savaş, Roma'nın Yunan müttefikleri ile Makedonya'ya karşı yürüttüğü bir dizi çatışmayı içerir. Savaş, MÖ 205'te yapılan barış antlaşması ile sona ermiş, ancak kesin

bir sonuç alınamamıştır. İkinci Makedonya Savaşı (MÖ 200-197), Roma'nın Yunan şehir devletleri ve Pergamon Krallığı ile ittifak kurarak Makedonya'ya karşı başlattığı bir savaştır. Bu savaşın en önemli olayı, MÖ 197'deki Kynoskephalai Savaşı'dır. Roma komutanı Titus Quinctius Flamininus, Makedonya Kralı V. Philip'i bu savaşta yenilgiye uğratmış ve Makedonya'nın Yunanistan üzerindeki hakimiyetine son vermiştir (Matyszak, 2004: 49-52). Üçüncü Makedonya Savaşı (MÖ 171-168), Makedonya Kralı Perseus'un Roma'ya karşı başlattığı bir isyanla başlamıştır. Bu savaşın en önemli olayı, MÖ 168'deki Pydna Savaşı'dır. Roma komutanı Lucius Aemilius Paullus, Perseus'u bu savaşta kesin bir yenilgiye uğratmış ve Makedonya Krallığı'nı sona erdirmiştir (Scullard, 2013: 349-354). Dördüncü Makedonya Savaşı (MÖ 150-148), Makedonya'da çıkan bir isyanın Roma tarafından bastırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu savaşın sonunda, Makedonya tamamen Roma'nın bir eyaleti haline gelmiştir (Scullard, 2013: 361-362).

Makedonya Savaşları, Roma'nın Yunanistan ve Balkanlar üzerindeki etkisini büyük ölçüde artırmıştır. Bu savaşlar sonucunda, Roma Doğu Akdeniz'de önemli bir güç haline gelmiş ve Yunan şehir devletleri üzerindeki kontrolünü pekiştirmiştir. Ayrıca, Makedonya'nın Roma'ya boyun eğmesi, Roma'nın askeri ve siyasi gücünü daha da artırmıştır (Demircioğlu, 2023:379).

1.3.3. Geç Cumhuriyet Dönemi

Roma Geç Cumhuriyet Dönemi, MÖ 133 ile MÖ 27 yılları arasında, Roma Cumhuriyeti'nin son dönemlerini kapsar. Bu dönem, siyasi istikrarsızlık, iç savaşlar ve önemli sosyal değişimlerle karakterizedir. Roma'nın genişlemesi ve iç siyasi çekişmelerin yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu dönemde, Julius Caesar, Pompey ve Crassus gibi önemli figürler öne çıkmıştır. Özellikle Caesar'ın Galya Seferi ve ardından gelen iç savaş, Roma'nın siyasi yapısını derinden etkilemiştir (İlboğa, 2023: 1). Senato'nun gücü azalırken, bireysel liderlerin etkisi artmıştır. Bu dönemde, siyasi reformlar ve yasalar, Roma'nın yönetim yapısını değiştirmiştir (Barman, 2016: 887). Bu dönemde öne çıkan önemli kişiler arasında Pompeius Magnus, Julius Caesar ve Crassus (Birinci Triumvirlik, M.Ö. 60), Pompeius Magnus, Julius Caesar ve Crassus (Birinci Triumvirlik, M.Ö. 60) (İlboğa, 2023: 17) yer alır. Bu kişilerin siyasi ve askeri başarıları, Roma'nın geleceğini şekillendirmiştir. Özellikle Augustus, Cumhuriyet'in

sona erip İmparatorluk Dönemi'nin başlamasında kritik bir rol oynamıştır (Barman, 2016: 885). Roma, Hispania'daki Numantia şehrini kuşatarak (MÖ 134-133) ele geçirmiştir. Bu zafer, Roma'nın Hispania üzerindeki kontrolünü pekiştirdi ve Roma'nın askeri gücünü göstermiştir (Yozcu, 2021: 13).

Roma'nın genişlemesi, sosyal ve ekonomik yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Köle emeğinin artması, küçük çiftçilerin topraklarını kaybetmesine ve şehirlerde işsizliğin artmasına neden olmuştur. Bu durum, Tiberius ve Gaius Gracchus kardeşlerin reform (MÖ 133) çabalarıyla sonuçlanmıştır. Tiberius ve Gracchus, toprak reformları yaparak küçük çiftçilerin durumunu iyileştirmeye çalışmıştır. Ancak, bu reformlar büyük toprak sahiplerinin tepkisini çekmiş ve Tiberius öldürülmesine neden olmuştur. Bu olay, Roma'da siyasi şiddetin artmasına ve sosyal gerilimlerin derinleşmesine yol açmıştır (İlboğa, 2022: 89, Freeman, 2003: 391-392). Marius'un askeri reformları (MÖ 107-100), orduyu ve ordu hizmetlerini profesyonelleştirerek askerlik hizmetini genişletmiştir. Bu reformlarla birlikte Yugurta savaşı gerçekleşmiştir. Roma ordusunun gücünü arttırmış ancak aynı zamanda askerlerin sadakatinin komutanlarına yönelmesine neden olmuştur. Bu durum iç savaşların ve askeri diktatörlüklerin önünü açmıştır (Demir, Aydoğan Demir, 2022: 106-107).

Bu dönemin en dikkat çekici olaylarından biri de köle savaşlarıdır. Birinci Köle Savaşı (MÖ 135-132), Sicilya'da patlak vermiştir. Köleler, kötü muamele ve ağır çalışma koşulları nedeniyle isyan lideri Eunus adlı bir köle önderliğinde isyan etmişlerdir. Roma, isyanı bastırmak için büyük bir ordu göndermiş ve sonunda zafer kazanmıştır. İsyen, kölelerin durumunu daha da kötüleştirerek Roma'da kölelik sisteminin zayıflığını ortaya koymuştur (Abbas, 2024:2). İkinci Köle Savaşı (MÖ 104-100) da Sicilya'da patlak verdi. Bu isyan, Salvius ve Athenion adlı köleler liderliğinde gerçekleşmiş ve Sicilya'nın büyük bir kısmını etkisi altına almıştır. Roma, isyanı bastırmak için tekrar büyük bir ordu gönderdi ve zafer kazandı. Bu isyan, Roma'da kölelik sisteminin zayıflığını bir kez daha ortaya koydu (Saydam, 2017: 86). Üçüncü Köle Savaşı (MÖ 73-71), Spartaküs İsyanı olarak da tarihe geçmiş ve Roma tarihindeki en büyük köle isyanıdır. Trakyalı bir gladyatör olan Spartaküs, Capua'daki bir gladyatör okulundan kaçarak isyanı başlatmıştır. İsyen, kısa sürede büyüyerek binlerce kölenin katılımıyla genişlemiştir. Roma, isyanı bastırmak için Marcus Licinius Crassus ve Gnaeus Pompeius Magnus liderliğinde büyük bir ordu gönderdi.

İsyân, MÖ 71 yılında sona erdi ve Spartaküs öldürüldü. Bu isyan, Roma'da kölelik sisteminin zayıflığını ve kölelerin kötü muameleye karşı direnişini gösterdi (Abbas, 2024: 6-7). Köle savaşları, Roma Geç Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli sosyal olaylarından biridir. Bu savaşlar, Roma'da kölelik sisteminin zayıflığını ve kölelerin kötü muameleye karşı direnişini ortaya koymuştur. Köle savaşlarının sonuçları, Roma toplumunda derin izler bırakmış ve kölelik sisteminin geleceğini etkilemiştir (Abbas, 2024: 11).

Lucius Cornelius Sulla (MÖ 82-79), iç savaşın ardından diktatör olmuş ve senatonun gücünü artıran reformlar yapmıştır. Sulla'nın diktatörlüğü, Roma'da siyasi şiddetin artmasına neden olmuştur. Sulla'nın ölümünden sonra, Roma'da siyasi istikrarsızlık devam etmiştir. Sulla'nın ölümünden sonra Julius Caesar, Pompey ve Crassus arasında kurulan Birinci Triumvirlik (MÖ 60), siyasi ittifak, Roma'nın yönetiminde önemli bir rol oynadı. Bu ittifak, Roma'daki siyasi dengeleri değiştirerek ancak kısa süre sonra çöktü ve iç savaşlara yol açmıştır (Eren, 2017: 179, 201).

Mithridatik Savaşları, Roma Cumhuriyeti ile Pontus Krallığı arasında MÖ 88 ile MÖ 63 yılları arasında gerçekleşen üç büyük savaş kapsamaktadır. Bu savaşlar, Pontus Kralı VI. Mithridates'in Roma'ya karşı başlattığı saldırılar ve Roma'nın doğu Akdeniz'deki hakimiyetini pekiştirme çabaları olarak görülmektedir (Arslan, 2002: 16-17). Mithridatik Savaşları, Roma'nın doğu Akdeniz'deki hakimiyetini pekiştiren ve Pontus Krallığı'nın sonunu getiren önemli askeri çatışmalardır. Bu savaşlar, Roma'nın Anadolu üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmış ve doğu Akdeniz'deki siyasi dengeleri değiştirmiştir (Arslan, 2002: 273, 274).

Pompey'in Akdeniz korsanları ile mücadelesi (MÖ 67), Roma Cumhuriyeti'nin deniz ticaretini ve güvenliğini tehdit eden korsanlara karşı yürüttüğü önemli bir askerî harekâttir. Roma Senatosu, korsan tehdidini ortadan kaldırmak için Pompey'i görevlendirdi. Bu mücadele, MÖ 67 yılında gerçekleşmiş ve Pompey'in liderliğinde büyük bir başarıyla sonuçlanmıştır (Tozan, 2014: 135). Pompey'e, geniş yetkiler ve büyük bir donanma verildi. Bu yetkiler, Pompey'in Akdeniz'deki korsanları etkili bir şekilde yok etmesini sağladı. Pompey'in zaferi, Roma'nın Akdeniz'deki deniz hâkimiyetini pekiştirdi ve deniz ticaretinin güvenliğini sağladı. Bu zafer, Pompey'in Roma'daki siyasi ve askeri gücünü artırdı ve onun Roma'nın en güçlü liderlerinden biri olmasını sağladı (Tozan, 2014: 162).

Julius Caesar'ın Galya Seferi, Roma Cumhuriyeti'nin genişlemesinde ve Caesar'ın siyasi kariyerinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu sefer, MÖ 58 ile MÖ 50 yılları arasında gerçekleşmiş ve Roma'nın Galya (bugünkü Fransa ve Belçika) üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmıştır. Caesar'ın, Roma'daki siyasi rakiplerine karşı gücünü artırmak ve popülaritesini yükseltmek istemesi, aynı zamanda Galya'nın zengin kaynakları ve stratejik konumunun önemi bu seferin gerçekleşmesinde önemli etken olmuştur. Julius Caesar'a MÖ 44'te Gaius Cassius ve Marcus Brutus önderliğinde suikast tertip edilmiş ve sırtından bıçaklanarak suikast eylemi gerçekleştirilmiştir (Kerem, 2024: 57-58).

İkinci Triumvirlik, Roma Cumhuriyeti'nin son dönemlerinde, MÖ 43 yılında kurulan ve Roma'nın siyasi yapısını derinden etkileyen bir ittifaktır. Bu Triumvirlik, Julius Caesar'ın suikastından sonra Roma'da siyasi istikrarı sağlamak amacıyla kurulmuştur. İttifak, Marcus Antonius, Gaius Octavianus (daha sonra Augustus) ve Aemilius Lepidus arasında oluşturulmuştur (Taşdöner, 2012: 210-211). İkinci Triumvirlik, Mutina Savaşı'ndan sonra kurulmuştur. Bu savaş Marcus Antonius'un senato güçlerine karşı mücadelesi sırasında gerçekleşmiştir. İlk olarak İ.Ö. 14 Nisan 43 günü, Forum Gallorum mevkiinde yaşandı. Daha sonra İ.Ö. 21 Nisan 43 günü Mutina önlerinde gerçekleşti. Fakat Senatus ordusunun Mutina'da kazandığı bu başarı tam bir zafer değildi. Savaşın ardından, Antonius, Octavianus ve Lepidus, Roma'da siyasi istikrarı sağlamak ve Caesar'ın suikastçilerine karşı mücadele etmek amacıyla güçlerini birleştirmiştir (Karakuş, 2019: 183,186-187). İkinci Triumvirlik, Roma Cumhuriyeti'nin son dönemlerinde önemli bir siyasi ittifak olarak öne çıkmıştır. Bu ittifak, Roma'da siyasi istikrarı sağlamak amacıyla kurulmuş ancak kısa süre sonra iç savaşlara yol açmıştır. İkinci Triumvirlik'in sonuçları, Roma'nın İmparatorluk Dönemi'ne geçişini hızlandırmış ve Augustus'un imparator olmasına zemin hazırlamıştır. MÖ 31'de Marcus Antonius ve Kleopatra'ya karşı gerçekleştirdiği Aktium Muharebesi zaferle sonuçlanmış ve Octavia'nın Roma'nın tek hâkimi olmuştur. Bu gelişme beraberinde Cumhuriyet'in sonunu getirmiştir. Bu dönemin sonunda, Roma Cumhuriyeti yerini Roma İmparatorluğu'na bıraktı ve Octavian, MÖ 27'de Senato tarafından "Augustus" unvanını aldı ve Roma'nın ilk imparatoru olarak tarihe geçti (Taşdöner, 2012: 229-230)

1.4. İMPARATORLUK DÖNEMİ

Antik Roma İmparatorluğu, MÖ 27'de Augustus'un (Octavianus) imparatorluk ilanı ile başlayan ve MS 476'da Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle sona eren uzun bir dönemi kapsar. Bu süreç, Roma'nın ilk monarşiden bir imparatorluk yapısına evrilmesiyle karakterize edilen önemli bir tarihsel dönüşüm yaşanmıştır. Akdeniz çevresinde hüküm süren imparatorluk, 375 yılındaki Kavimler Göçü ile başlayan ilk karışıklıklar sonucu 395 tarihinde doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Batı kısmı Batı Roma İmparatorluğu, büyük göç nedeniyle Avrupa'ya gelen Hunların baskılarıyla hareketlenen Cermen kavimlerinin Roma topraklarına saldırması ile 476 yılında batı kısmı yıkılmış, doğu bölümü ise Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu olarak 1453 İstanbul fethine kadar devam etmiştir. Roma İmparatorluğu, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan büyük değişimlere sahne olmuş, bu da onu Batı dünyasında en etkili medeniyetlerden biri haline getirmiştir (Çapan ve Güvenç, 2017: 635-637, Vasiliev, 2016: 720, Bury, 1923: 311-313).

Roma İmparatorluğu'nun yönetim biçimi, özellikle imparatorluk dönemi kurucusu olarak kabul edilen Augustus (MÖ 27- MS 14), birlikte merkezileşmiş ve monarşik bir hale gelmiştir. Onun döneminde "Pax Romana" (Roma Barışı) olarak bilinen uzun bir barış ve refah dönemi başlamıştır. İmparator, devletin başı olarak tüm yetkileri elinde toplamış ve senato ile halk meclislerinin yetkileri büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Augustus'un "Princeps" (Birinci Vatandaş) unvanını alarak Roma'daki yönetim yapısını yeniden şekillendirmesi, Roma'nın Cumhuriyet döneminin sonlanmasına yol açmıştır. İmparatorlar, merkezi yönetimi elinde tutarken, senatonun rolü sembolik düzeyde kalmış ve yavaşça siyasi gücünü kaybetmiştir. Bu dönemde Roma'daki yönetim, despotik özellikler gösteren bir yönetim anlayışıyla pekişmiş ve imparatorların mutlak yetkileri kabul edilmiştir (Özbay, 2024: 229,234-236). Julio-Claudian Hanedanı (MS 14-68) Tiberius, Augustus'un ölümünden sonra Roma İmparatorluğu'nun ikinci imparatoru olarak tahta çıkmıştır. Tam adı Tiberius Claudius Nero olan Tiberius, MÖ 42 yılında doğmuş ve Augustus'un üvey oğlu olarak yetiştirilmiştir. Augustus'un iki torununun erken ölümü üzerine, Tiberius onun varisi olarak seçilmiştir. Tiberius, imparator olmadan önce başarılı bir askeri kariyere sahiptir. Roma'nın kuzeyinde yer alan bazı bölgeleri fethederek Roma İmparatorluğu'nun kuzey sınırlarını güvence altına almıştır. Tiberius, Augustus'un politikalarını devam

ettirmiş, ancak yönetimi sırasında senato ile ilişkileri gergin olmuştur. Tiberius'un döneminde, imparatorluk içindeki siyasi entrikalar ve suikastlar artmıştır. Tiberius, yönetiminin son yıllarında tamamen içine kapanmış ve Capri Adası'nda yaşamıştır. MS 37 yılında 77 yaşında ölmüştür. Ölümünden sonra, onun yerine Augustus'un torunu ve Tiberius'un evlatlık torunu olan Caligula tahta çıkmıştır (Freeman, 2003: 459,462-467).

Caligula (MS 37 – 41), Tiberius'un ardından tahta çıkmış ve kısa süren hükümdarlığı boyunca despotik ve zalim bir yönetim sergilemiştir. Caligula'nın aşırı harcamaları ve keyfi yönetimi, senato ve halk arasında büyük hoşnutsuzluk yaratmıştır. Sonunda, bir suikast sonucu öldürülmüştür. Caligula'nın ölümünden sonra imparator olan Claudius (MS 41- 54), Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını genişletmiş ve Britanya'yı fethetmiştir. Claudius, idari reformlar yaparak imparatorluk yönetimini daha etkin hale getirmiştir. Ayrıca, hukuk ve kamu işleri alanında önemli düzenlemeler yapmıştır. Claudius'un ardından tahta çıkan Nero (MS 54- 68), sanat ve kültüre olan ilgisiyle tanınmıştır. Ancak, Nero'nun yönetimi sırasında Roma'da büyük bir yangın çıkmış ve bu olay, Nero'nun halk arasında itibar kaybetmesine neden olmuştur. Nero, zalim ve keyfi yönetimi nedeniyle senato tarafından düşman ilan edilmiş ve intihar etmiştir (Akşit, 1976: 79-120). Dört imparator yılı olarak bilinen dönem, MS 69 yılında Roma İmparatorluğu'nda yaşanan siyasi kargaşa dönemidir. Bu yıl, dört farklı imparatorun ardı ardına tahta çıkmasıyla tanınır (Karakoç,2014). Nero'nun intiharının ardından tahta çıkan Galba, kısa süre sonra ordu tarafından desteklenmeyince öldürülmüştür, Galba'nın ölümünden sonra tahta çıkan Otho, Vitellius'un ordusuna karşı kaybettiği bir savaşın ardından intihar etmiş ve Vitellius, Otho'nun intiharından sonra tahta çıkmış ve Vespasian'ın ordusu tarafından yenilgiye uğratarak öldürülmüştür. Daha sonra Vitellius'un ölümüyle tahta çıkan Vespasian, bu kargaşa dönemini sona erdirerek Flavius Hanedanı'nı kurmuştur. Bu dönem, Roma İmparatorluğu'nun iç savaşlar ve siyasi istikrarsızlıkla sarsıldığı bir dönem olarak bilinir (Freeman, 2023: 478-479, Kovan, 2019: 151-152).

Flavius Hanedanı, MS 69-96 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nu yöneten bir hanedandır. Bu hanedan, Dört İmparator Yılı'nın ardından Vespasianus'un tahta çıkmasıyla başlamıştır. Hanedanın kurucusu olan Vespasianus (MS 69-79), iç savaşları sona erdirerek Roma'da istikrarı sağlamıştır. Colosseum'un inşaatını başlatan

imparator olarak da bilinir. Vespasianus'un oğlu olan Titus (MS 79-81), kısa süren hükümdarlığı sırasında Pompeii ve Herculaneum'un Vezüv Yanardağı'nın patlamasıyla yok olmasına tanıklık etmiştir. Titus'un kardeşi olan Domitianus (MS 81-96), otoriter yönetimi ve senatoyla olan çatışmalarıyla tanınır. Ancak, imparatorluk sınırlarını güçlendirmiş ve ekonomik reformlar yapmıştır. Flavius Hanedanı, Roma İmparatorluğu'nda merkezi otoriteyi güçlendirmiş ve imparatorluğun çeşitli bölgelerinde önemli düzenlemeler yapmıştır. Özellikle Anadolu eyaletlerinde kentleşme faaliyetlerine önem verilmiş ve yerel aristokrat ailelerin Roma yönetiminde daha fazla rol alması sağlanmıştır (Yazgı, 2017: 168-178).

Antoninler Hanedanı, MS 96'dan 192'ye kadar Roma İmparatorluğu'nu yöneten bir hanedandır. Bu dönem, genellikle "Beş İyi İmparator" olarak bilinen imparatorların hükümdarlık dönemini kapsar. Hanedanın kurucusu olan Nerva (MS 96-98), kısa süren hükümdarlığı sırasında senato ile iyi ilişkiler kurmuş ve halefi olarak Trajan'ı evlat edinmiştir. Trajan (MS 98-117), Roma İmparatorluğu'nun en geniş sınırlarına ulaştığı dönemde hüküm sürmüştür. Trajan Sütunu, Dacia Savaşları'ndaki zaferlerini anmak için dikilmiştir. Hadrian (MS 117-138), Hadrian Duvarı'nı inşa ettirmiş ve imparatorluğu savunma amaçlı yeniden düzenlemiştir. Ayrıca, Yunan kültürüne olan ilgisiyle tanınmaktadır (Akşit, 1976: 175-208). Antoninus Pius (MS 138-161), barışçıl ve istikrarlı bir dönem geçirmiştir. Antoninus Pius, imparatorluk genelinde birçok kamu binası ve tapınak inşa ettirmiştir. Marcus Aurelius (MS 161-180), stoacı filozof-imparator olarak bilinir ve "Meditations" adlı eseri yazmıştır. Dönemi, Germen kabileleriyle yapılan savaşlarla geçmiştir. Marcus Aurelius'un oğlu olan Commodus (MS 180-192), zalim ve despot yönetimiyle tanınır. Dönemi, imparatorluğun istikrarını sarsan iç karışıklıklarla geçmiştir. Antoninler dönemi, Roma İmparatorluğu'nun en parlak dönemlerinden biri olarak kabul edilir ve bu dönemde imparatorluk, ekonomik ve kültürel açıdan büyük bir gelişme göstermiştir. (Karakoç,2014)

Severuslar Hanedanı, MS 193-235 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nu yöneten bir hanedandır. Bu hanedan, Septimius Severus'un tahta çıkmasıyla başlamıştır. Hanedanın kurucusu olan Septimius Severus (MS 193-211), iç savaşları sona erdirerek Roma'da istikrarı sağlamıştır. Pers İmparatorluğu'na karşı başarılı seferler düzenlemiş ve Britanya'da Hadrian Duvarı'nı yeniden inşa ettirmiştir.

Septimius Severus'un oğlu olan Caracalla (MS 198-217), Roma vatandaşlığını imparatorluk genelinde genişleten Constitutio Antoniniana fermanını çıkarmıştır. Caracalla'nın kardeşi olan Geta (MS 209-211), kısa bir süre ortak imparator olarak hüküm sürmüştür, ancak Caracalla tarafından öldürülmüştür. Caracalla'nın kuzeni olan Elagabalus (MS 218-222), dini reformları ve sıra dışı yaşam tarzıyla tanınır. Hükümdarlığı sırasında büyük bir kaos yaşanmıştır. Elagabalus'un kuzeni olan Alexander Severus (MS 222-235), imparatorluğu yeniden düzenlemeye çalışmış, ancak Germen kabileleriyle yapılan savaşlarda başarısız olmuştur. Severuslar Hanedanı, Roma İmparatorluğu'nun son parlak dönemlerinden biri olarak kabul edilir. Bu dönemde imparatorluk, ekonomik ve askerî açıdan önemli reformlar geçirmiştir (Akbaş, 2024: 866-874).

MS 235-285 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nda yaşanan üçüncü yy. krizi, büyük bir siyasi, askeri ve ekonomik kargaşa dönemidir. Bu kriz dönemi, imparatorluğun çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldığı ve birçok imparatorun kısa süreliğine tahta çıktığı bir dönemdir. Bu dönemde yaklaşık 50 yıl içinde 20'den fazla imparator tahta çıkmıştır. Bu imparatorların çoğu, askeri darbeler veya suikastler sonucu iktidara gelmiş ve benzer şekilde görevden alınmıştır. Roma İmparatorluğu, bu dönemde hem iç hem de dış tehditlerle karşı karşıya kalmıştır (Goldsworthy, 2009: 143). Germen kabileleri, Persler ve Gotlar gibi dış tehditler, imparatorluğun sınırlarını zorlamıştır. Sürekli savaşlar ve siyasi istikrarsızlık, ekonomik krize yol açmıştır. Enflasyon, para biriminin değer kaybetmesi ve ticaretin azalması gibi sorunlar yaşanmıştır. Bu dönemde Hristiyanlık yayılmaya başlamış ve Roma İmparatorluğu'nun sosyal yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Ayrıca, imparatorluk genelinde çeşitli isyanlar ve ayaklanmalar yaşanmıştır. Üçüncü yy. krizi, Roma İmparatorluğu'nun dönüşüm sürecinde önemli bir rol oynamış ve Diocletianus'un reformlarıyla sona ermiştir. Diocletianus, imparatorluğu yeniden organize ederek Tetrarşi sistemini getirmiş ve imparatorluğu Doğu ve Batı olarak ikiye ayırmıştır (Güney, 2024: 42-48).

Diocletianus ve Tetrarşi dönemi, Roma İmparatorluğu'nun tarihindeki önemli reform ve yeniden yapılanma dönemlerinden biridir. Diocletianus, MS 284 yılında imparator oldu ve Roma İmparatorluğu'nu yeniden düzenlemek için kapsamlı reformlar gerçekleştirmiştir. İmparatorluk yönetimini daha etkili hale getirmek için

eyaletleri daha küçük birimlere böldü ve bu birimleri 12 dioecesis altında gruplandırdı. Enflasyonu kontrol altına almak için fiyat kontrolleri getirdi ve yeni bir vergi sistemi oluşturdu. Hristiyanlara karşı büyük bir zulüm başlattı ve pagan dinlerini destekledi. Diocletianus, imparatorluğun geniş coğrafi alanını daha etkili bir şekilde yönetmek için Tetrarşi (Dörtlü Yönetim) sistemini kurdu. Bu sistem, imparatorluğu dört yönetici arasında paylaştırarak yönetim yükünü hafifletmeyi amaçlıyordu. Diocletianus, kendisini ve Maximianus'u "Augustus" (kıdemli imparator) olarak atadı. Ayrıca, Galerius ve Constantius Chlorus'u "Caesar" (yardımcı imparator) olarak atadı. İmparatorluk, Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldı. Diocletianus Doğu'yu, Maximianus ise Batı'yı yönetti. Tetrarşi, askeri ve sivil yönetimi birbirinden ayırarak daha etkili bir yönetim sistemi oluşturdu. Diocletianus ve Maximianus, MS 305 yılında tahttan çekildi. Ancak, Constantius Chlorus'un ölümü ve ardından gelen iç savaşlar, Tetrarşi sisteminin çökmesine yol açmıştır (Starr, 1974: 669-674, Potter, 2004: 280-290, Goldsworthy, 2009:182).

Konstantin Hanedanı, MS 305'ten 363'e kadar Roma İmparatorluğu'nu yöneten bir hanedandır. Bu hanedan, adını en ünlü üyesi olan Büyük Konstantin'den alır. Constantius Chlorus (MS 305-306), Hanedanın kurucusu olarak kabul edilir. Tetrarşi sisteminde Batı'nın Augustus'u olarak görev yapmıştır. I. Konstantin (Büyük Konstantin) (MS 306-337), Hristiyanlığı kabul eden ilk Roma İmparatoru olarak bilinir. Konstantinopolis'i (İstanbul) kurmuş ve imparatorluğu yeniden birleştirmiştir. II. Konstantin (MS 337-340), Büyük Konstantin'in oğullarından biri olup, babasının ölümünden sonra imparatorluğu kardeşleriyle paylaşmıştır. Constantius II (MS 337-361), Büyük Konstantin'in diğer oğlu olup, kardeşlerinin ölümünden sonra tek başına imparator olmuştur. Arianizm'i desteklemiş ve Perslerle savaşmıştır. Constans (MS 337-350), Büyük Konstantin'in en küçük oğlu olup, Batı Roma İmparatorluğu'nu yönetmiştir. Kardeşi Constantius II ile çatışmalar yaşamıştır. Julianus (MS 361-363), Constantius II'nin kuzeni olup, paganizmi yeniden canlandırmaya çalışmıştır. Perslerle yapılan bir savaşta ölmüştür. Konstantin Hanedanı, Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlaşma sürecinde önemli bir rol oynamış ve imparatorluğun idari yapısında köklü değişiklikler yapmıştır (Freeman, 2023: 558-559, 582-583)

Julianus ve Jovianus, Roma İmparatorluğu'nun 4. yüzyılında hüküm süren iki önemli imparatorudur. Julianus, tam adıyla Flavius Claudius Julianus, MS 361-363

yılları arasında Roma İmparatoru olarak hüküm sürmüştür. Julianus, Constantius II'nin kuzeni olarak doğdu ve askeri başarıları sayesinde dikkat çekti. Constantius II'nin ölümünden sonra imparator oldu. Julianus, Hristiyanlığa karşı çıkarak paganizmi yeniden canlandırmaya çalışmıştır. Bu nedenle "Julianus Apostata" (Dinden Dönen Julianus) olarak da bilinir. Aynı zamanda Pers İmparatorluğu'na karşı başarılı seferler düzenlemiş ancak MS 363'teki bir savaşta ölmüştür. Jovianus, tam adıyla Flavius Jovianus, Julianus'un ölümünden sonra kısa bir süre Roma İmparatoru olarak hüküm sürmüştür. Julianus'un ölümünden sonra ordu tarafından imparator ilan edilmiştir (). Jovianus, Perslerle barış anlaşması yaparak Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırlarını güvence altına almış bir yandan da Hristiyanlığı destekleyerek Julianus'un paganizmi canlandırma çabalarına son verdi. Jovianus, sadece sekiz ay hüküm sürdü ve MS 364'te ani bir şekilde ölmüştür. Julianus ve Jovianus, Roma İmparatorluğu'nun geçiş döneminde önemli roller oynamışlardır (Kaçar, 2009: 18-19, Freeman, 2023:583-584).

Valentinianus Hanedanı, MS 364-392 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nu yöneten bir hanedandır. Bu hanedan, adını kurucusu I. Valentinianus'tan almıştır. Hanedanın kurucusu olan I. Valentinianus (MS 364-375), Batı Roma İmparatorluğu'nu yönetmiştir. Kardeşi Valens'i Doğu Roma İmparatorluğu'nun ortak imparatoru olarak atamıştır. Valentinianus, Germen kabilelerine karşı sınırları savunmuş ve imparatorluğun güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. I. Valentinianus'un kardeşi olan Valens (MS 364-378), Doğu Roma İmparatorluğu'nu yönetmiştir. Hun istilasından kaçan Gotlar, Doğu Roma İmparatorluğu'na sığınmış ve Tuna Nehri'nin güneyine yerleşmelerine izin verilmişti. Gotlar, Roma eyalet yöneticileriyle yaşadıkları sorunlar nedeniyle ayaklandılar ve iki yıl süren çatışmalar başladı. Valens, Gotlarla yaptığı Adrianopolis Savaşı'nda (MS 378) hayatını kaybetmiştir. Valens'in ölümüyle birlikte Gratianus ve II. Valentinianus, imparatorluğun yönetimini devraldı. I. Valentinianus'un oğlu olan Gratianus (MS 375-383), babasının ölümünden sonra Batı Roma İmparatorluğu'nun imparatoru olmuştur (Goldsworthy, 2009: 242-250). Hristiyanlığı desteklemiş ve paganizme karşı mücadele etmiştir. I. Valentinianus'un diğer oğlu olan II. Valentinianus (MS 375-392), çocuk yaşta imparator olmuştur. Hükümdarlığı sırasında Batı Roma İmparatorluğu'nda iç karışıklıklar yaşanmıştır. Gratianus, Doğu Roma için yeni bir Augustus arayışına girdi ve Theodosius'u seçti.

Valentinianus Hanedanı, Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlaşma sürecinde önemli bir rol oynamış ve imparatorluğun sınırlarını savunma çabalarıyla tanınmıştır (Tekin, 2011: 146-147, Akşit, 1970: 321-329).

Theodosius Hanedanı, MS 379-457 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nu yöneten bir hanedandır. Bu hanedan, adını kurucusu I. Theodosius'tan alır. Hanedanın kurucusu olan I. Theodosius (MS 379-395), Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden önceki son imparatorudur. Hristiyanlığı devlet dini olarak kabul etmiş ve pagan tapınaklarını kapatmıştır (Hopkins, 1980: 108). I. Theodosius'un büyük oğlu olan Arcadius (MS 395-408), Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) ilk imparatorudur. I. Theodosius'un küçük oğlu olan Honorius (MS 395-423), Batı Roma İmparatorluğu'nun imparatoru olarak hüküm sürmüştür. Arcadius'un oğlu olan II. Theodosius (MS 402-450), Doğu Roma İmparatorluğu'nu uzun süre yönetmiş ve "Codex Theodosianus" adlı kanun külliyyatını yayımlatmıştır (Tekin, 2011: 147-149). Honorius'un kuzeni olan III. Valentinianus (MS 425-455), Batı Roma İmparatorluğu'nun imparatoru olarak hüküm sürmüştür. II. Theodosius'un ölümünden sonra Doğu Roma İmparatoru olan Marcianus (MS 450-457), hanedanın son imparatorudur. Theodosius Hanedanı, Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlaşma sürecinde ve Doğu ile Batı Roma İmparatorluklarının ayrılmasında önemli bir rol oynamıştır (Çapan ve Güvenç, 2017: 638, Vasilev, 2016: 84).

Roma İmparatorluğu, I. Theodosius'un ölümünden sonra ikiye bölündü. Batı Roma İmparatorluğu'nun başkenti Roma, daha sonra Ravenna oldu. Batı Roma İmparatorluğu, MS 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasıyla oluşmuştur. Batı Roma İmparatorluğu, MS 476 yılında sona ermiştir. İlk Batı Roma İmparatoru Honorius'tur. Honorius'un hükümdarlığı sırasında imparatorluk, 5. yüzyıl boyunca sürekli olarak barbar istilalarıyla karşı karşıya kaldı (Pilevneli, 2020: 9). 410 yılında Vizigotlar, Roma'yı yağmaladı. Bu iç karışıklıklar, taht kavgaları ve yerel liderlerin güç kazanması merkezi otoritenin zayıflamasına yol açtı. Batı Roma İmparatorluğu'nun son imparatoru Romulus Augustulus'tur. 476 yılında Germen komutan Odoacer, Romulus Augustulus'u tahttan indirerek Batı Roma İmparatorluğu'na son verdi. Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü, Orta Çağ'ın başlangıcını işaret eder. Bu dönemde Avrupa, çeşitli barbar krallıklarının kontrolüne geçti (Çapan ve Güvenç, 2017: 637).

Doğu Roma İmparatorluğu, diğer adıyla Bizans İmparatorluğu, MS 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun I. Theodosius'un ölümünden sonra ikiye ayrılmasıyla oluşmuştur. Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis (İstanbul) olmuştur. Doğu Roma İmparatorluğu, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra bin yıl daha varlığını sürdürmüş ve ilk Doğu Roma İmparatoru Arcadius'tur. Arcadius'un hükümdarlığı sırasında imparatorluk, iç karışıklıklar ve dış tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun en önemli imparatorlarından biri olan Justinianus (MS 527-565), imparatorluğu yeniden güçlendirdi (Pilevneli, 2020: 9-10,). Justinianus Kanunları'nı derledi ve Ayasofya'yı inşa ettirdi. Justinianus, Batı Roma İmparatorluğu'nun eski topraklarını geri almak için başarılı seferler düzenledi. Kuzey Afrika, İtalya ve İspanya'nın bazı bölgelerini yeniden fethetti. Doğu Roma İmparatorluğu, Hristiyanlığın gelişiminde önemli bir rol oynamış ve Ortodoks Kilisesi'nin merkezi olmuştur (Vasıliev, 2016:167,174,203). Doğu Roma İmparatorluğu 1453 yılında II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) tarafından Konstantinopolis fethedildi ve imparatorluk sona erdi (Özalp, 2018: 237).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ANTİK ROMA'DA GÜNLÜK YAŞAM

Günlük yaşam, bireylerin rutin faaliyetlerini ve alışkanlıklarını içeren, zaman ve mekân bağlamında sürekli olarak tekrarlanan davranışlar bütünüdür. Bu kavram, sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi disiplinlerde incelenir ve bireylerin toplumsal rollerini, kimliklerini ve sosyal etkileşimlerini anlamada önemli bir yer tutar. Genel tanımıyla günlük yaşam, her bireyin kendi rutinleri ve alışkanlıklarıyla şekillenen bir süreçtir. Günün erken saatlerinde başlayan, genellikle bireyin içerisinde bulunduğu topluma uyum sağlamasıyla şekillenen tüm aktivitelerini kapsadığı süreç olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar rutin gibi görünse de her günün kendine özgü güzellikleri ve zorlukları vardır (Çakmakçıoğlu ve Öztürk, 2018: 74-75).

İnsanların hayatta kalabilmesi için temel fiziksel ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlar arasında beslenme, barınma, giyim ve sağlık hizmetleri yer almaktadır. Günlük yaşamın önemli bir parçası, bireylerin sosyal ilişkileridir. Aile, arkadaşlar ve topluluk içindeki etkileşimler, bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Yılmaz, 2021: 144,146). Bireylerin geçimlerini sağlamak için yaptıkları işler ve ekonomik faaliyetler günlük yaşamın temel unsurlarındandır. Bu faaliyetler, bireylerin maddi ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olur. Kültürel etkinlikler, eğitim ve öğrenme süreçleri, bireylerin entelektüel ve kültürel gelişimlerini sağlar. Bu aktiviteler, bireylerin bilgi ve becerilerini artırır. Günlük yaşamın bir diğer önemli unsuru, bireylerin boş zamanlarını değerlendirme ve eğlenme ihtiyaçlarıdır. Spor, sanat, hobiler ve diğer eğlence faaliyetleri bu kapsamda değerlendirilebilir (Kansu ve Sayar, 2018: 85).

2.1. Sosyal ve Toplumsal Yapı

Antik Roma'nın sosyal yapısı oldukça karmaşık ve hiyerarşik bir sistem üzerine kuruluydu. Bu yapı, Roma toplumunun farklı sınıflarını ve bu sınıfların birbirleriyle olan ilişkilerini belirliyordu. Roma toplumunun en üst sınıfını patriciler oluşturuyordu. Bu sınıf, soylu ailelerden gelen ve genellikle siyasi ve dini liderlik pozisyonlarını elinde bulunduran kişilerden oluşuyordu. Plepler ise daha alt sınıfı temsil ediyordu ve genellikle çiftçiler, zanaatkarlar ve tüccarlardan oluşuyordu (Gözlü, 2022: 312-313). Roma'da kölelik yaygındı ve köleler toplumun en alt tabakasını oluşturuyordu.

Köleler, savaş esirleri, borçlarını ödeyemeyenler veya doğuştan köle olan kişiler olabiliyordu. Özgürler ise kölelikten kurtulmuş veya doğuştan özgür olan bireylerdi (Aktaş, 2022: 9-10).

Antik Roma'da köleler toplumda önemli bir yer tutmaktadır ve doğumdan gelen kölelik ile özgürlüğün kaybedilmesi ile oluşan kölelik olmak üzere ikiye ayrılır.

Toplum içerisinde köleler çeşitli alanlarda çalıştırılmıştır. Kölelerin çalışma alanları, tarım bahçe işleri, aşçılar (*coquus*'lar, mutfak için alışveriş edenler (*obsonator*'lar), oda uşakları (*cubicularius*'lar), masörler (*unctor*'lar), berberler (*tonsor*'lar), uşaklar (*structor*'lar), giysi dolabı görevlileri (*vestiarius*'lar), gladyatörler, eğitmen, hamamda çalışan köleler, fahişeler vb. gibi görevleri vardı. İnsanlar, olanak ve gereksinimlerine göre, bazı köleleri daha üst düzeyde yazıcılık, sekreterlik, okuyuculuk, öğretmenlik veya kütüphanecilik gibi işlerde kullanırlardı (Aktaş, 2022 ve Söylemez, 2015: 44).

Roma toplumunda aile, sosyal yapının temel birimi olarak kabul ediliyordu. Aile reisi (*pater familias*), ailenin tüm üyeleri üzerinde mutlak otoriteye sahipti. Ayrıca, patronaj sistemi de önemli bir sosyal yapı unsuru olarak öne çıkıyordu. Bu sistemde, zengin ve güçlü bireyler (*patronlar*), daha alt sınıflardan kişilere (*müvekkiller*) koruma ve destek sağlıyor, karşılığında ise sadakat ve hizmet bekliyorlardı (Doğancı ve Kocakuşak, 2014: 234-236). Roma toplumunda, *patria potestas*, erkeğin aile ve toplum içerisindeki mutlak otoritesini ifade etmektedir. Bir *Pater familias* topluluğun üyeleri üzerinde mutlak hak sahibi olarak yeni doğanları *gense* kabul ediyordu. Erkek ve kız çocuklarının yaşamları konusunda büyük söz sahibi olmuş ve yaşamlarını belirleyen en büyük etken olmakla birlikte hayatta kalıp kalmayacakları kararını da kendisi vermiştir (Söylemez, 2015: 26).

Kuruluş döneminden itibaren Antik Roma'da kadınların toplum içerisindeki yerini incelediğimizde çok fazla bilgi yer almamakla birlikte birden fazla olayın ve mitolojinin yer aldığı görülmektedir. Kuruluş dönemi ile ilgili bir efsaneye göre Acca Larentina Roma kurucusu olarak bilinmektedir. Ayrıca Krallık dönemi öncesi Sabin kadınlarının kaçırılması ve bu olaydan etkilenen Romalılar Krallık devrinde kralların kadınların soyundan geldiğini düşünmüşlerdir (Ergene, 1998: 20-21). Cumhuriyet devri ile ataerkil toplum yapısının On iki levha kanunlarında belirlenen yasalarla

resmileşmesi ile kadının babasının, eşinin, erkek kardeşinin ve yahut aileden olan bir erkek akrabanın egemenliği altına girmesi manus olarak adlandırılırdı. Kadın sahip olduğu herhangi bir mal ve mülkü yönetemez sahip olamazdı. (Ergene, 1998: 25 Kocakuşak, 2011:27). Roma'da kadına kamu hukuku alanında herhangi bir hak tanıımıyordu özel hukuk alanında da hakları oldukça kısıtlıdır. Augustus döneminde çıkarılan Lex Claudia adlı yasa ile manus sonlandırılmıştır. Augustus ile başlayan İmparatorluk döneminde kadınlara tanınan haklar çoğalmış ve serbest yaşam sürmüşlerdir. Eşleri ile şölen, eğlence ve yemeklere katılmış arena ve sirklerde oyunları izlemişlerdir. Ayrıca Romalı kadınlar iyi derece eğitim alabilen kültür düzeyleri yüksek bireylerdir. Bu nedenle ev içerisinde çocukların yetiştirilmesinde kadın önemli bir etken olmuştur (Ergene, 1998: 54 ve Söylemez, 2015: 36).

Aile içerisinde erkek çocuğun örnek aldığı kişi babası olmuştur. Roma'da erkek çocuk babanın yetkilerini alarak gelecekte bir aile kuracak ya da babanın vefatından sonra sorumluluğu üstlenecek kişi idi. Bu nedenle baba erkek çocuğunu yetiştirir ve onun ev içerisindeki eğitiminde önemli rol oynardı. Antik Roma'da kadın yani anne aile içerisinde kız çocuğunun ev içerisindeki eğitimin önemli parçası olmuştur. Bir kız çocuğunun ahlaklı ve kültürlü yetişmesi annesinin kültür düzeyi ve vereceği eğitim ile paralellik göstermektedir. Kız çocukları da aile babasının gözetimi ve kontrolü altındaydı. Fakat ev içerisinde işler ve ev yönetimi ile ilgili tüm konularda örnek aldığı rol model anne olmuştur (Söylemez, 2015: 38-39).

Senato ve Halk Meclisleri, Roma'nın siyasi yapısında senato, Patricilerden oluşan ve devletin en önemli kararlarını alan bir kurumdur. Halk meclisleri ise Pleplerin temsil edildiği ve daha geniş kitlelerin katılımıyla gerçekleşen toplantılardır. Roma'nın en önemli siyasi kurumu olan senato, başlangıçta sadece Patricilerden oluşuyordu. Senato, yasaların yapılması, dış politika ve maliye gibi konularda kararlar alıyordu.

Zamanla pleplerin de senatoya girmesi mümkün olmuştur. Roma'da farklı halk meclisleri bulunuyordu. Comitia Centuriata, askeri ve siyasi konularda kararlar alırken, Comitia Tributa daha çok yerel ve sivil konularla ilgileniyordu. Concilium Plebis ise Pleplerin kendi meclisiydi ve Pleb tribünleri tarafından yönetiliyordu (Küçük, 2017: 203-206).

2.1.1. Roma Toplumu

Toplum, belirli bir coğrafi alanda yaşayan, ortak kültürlere, değerlere, normlara, geleneklere sahip ve kurumlar etrafında örgütlenmiş insan gruplarını ifade eder. Toplum, bireylerin bir arada yaşayarak etkileşimde bulunduğu ve ortak kültürel paydada buluşan sosyal bir yapıdır. Bir toplumu oluşturan temel unsurlar ve bu temel unsurlar etrafında şekillenen yan unsurlar vardır (Millar, 2002)

En temel unsur olan bireyler toplumun yapı taşlarını oluşturmaktadırlar ve toplumsal ilişkiler bu bireyler arasında kurulur. Aile ise toplumun en küçük birimidir ve bireylerin toplumsal süreçlerinde önemli rol oynar. Aile, bireylere normlar, değerler ve kültürel özellikleri miras olarak aktarır. Toplumun temel öğelerinden sayılabilecek kültür ve kültürel değerler aslında toplumun dinamiklerini oluşturmaktadır. Bir toplum kültürü ile oluşur ve şekillenir. Bir toplumun tüm ortak değerleri, inançları, gelenekleri, alışkanlıkları, normları, tabuları, yönetimi, siyasi, ekonomik vb. tüm özellikleri kültür çatısı altında toplanır ve kültür geniş kapsamlı en temel unsur olarak sayılabilir (Bayer, 2013: 102-103).

Birey ve aile unsurları etrafında şekillenen ve toplumun diğer unsurlarından sayılan kurumlar, toplumun belirli işlevlerini oluşturan ve yerine getirip organize eden yapılardır. Eğitim, hukuk, siyaset ve ekonomi gibi kurumlar, toplumsal düzenin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Kocakuşak, 2011, 14). Toplumsal düzeni sağlamaya yönelik toplum tarafından kabul edilen, bireylerin davranışlarını şekillendiren ve yönlendiren sosyal normlar toplumsal düzenin sağlanmasına yardımcı olur. Sosyal normlar ile şekillenen ve aynı zamanda bireylerin toplum içerisindeki konumlarına bağlı olarak sahip oldukları görev ve statüler ise hem toplumsal ilişkilerin ve etkileşimlerin derecesini belirlerken hem de toplum içinde sosyal grupların oluşmasında etken bir rol oynamaktadır. Sosyal gruplar, statü ve rütbe ayrımları, yalnızca Roma vatandaşları veya taşralılar ile hiçbir hakkı olmayan köle kitlesi arasında değil, aynı zamanda yargıçlar ile sıradan vatandaşlar, generaller ile askerler, patronlar ile müşteriler, senatörler ile Roma sokaklarındaki plebler ve hatta ayrıcalıklı sınıflar arasında da mevcuttur. Bireylerin toplum düzeni ve etkileşimi gibi benzer amaçlarla bir araya geldiği yapılardır. Bu gruplar bireylerin toplumsal yaşamında önemli rol oynar (Flower, 2006: 113).

Antik Roma toplum yapısı incelendiğinde ise, toplum özelliklerinin roma hukuku ve roma yönetim biçimlerinden çok fazla etkilendiği ve bu bağlamda şekillendiği görülmektedir. Toplumsal normlar, siyasi özellikler ve ekonomik düzen toplum içerisinde aile yapısında ve sosyal sınıflarda belirleyici roller üstlenmiş ve toplum yapısı bu unsurlar çevresinde şekillenmiştir. Antik Roma toplumu yönetimi ve normları nedeniyle çok katı sınıfsal yapıya sahiptir. Roma hukuku, modern hukuk sistemlerinin temelini oluşturmaktadır. Yönetim ise krallık, cumhuriyet ve imparatorluk dönemleri boyunca, senato ve halk meclisleri gibi çeşitli kurumlar tarafından sağlanmıştır (Akman, 2012: 90). Yönetim ve normlar, toplumu başlıca iki ana sınıfa ayırdığı görülmektedir. Patriciler ve Plebler. Patriciler, zengin ve soylu aileleri, Plebler ise çiftçilikle ve ticaretle uğraşan, zanaatkar aileleri ifade etmektedir. Bunların yanı sıra savaşlarda esir alınan kölelerde toplumun önemli bir parçasıydı (Akman, 2012: 96-99). Temel unsur olan aile ise aile reisi olan “pater familias” çevresinde toplanmış ve aile kurumu pater tarafından yönetilmiştir. Sosyal sınıf ve aile yaşamları toplumsal düzeni oluşturmakla birlikte toplumsal düzenin en temel öğelerinden olmuştur. Bunların yanı sıra din, inanç ve ekonomik düzen etkileri de görülmektedir (Flower, 2006: 114).

Antik Roma’da din ve inanç sistemlerinin, çok tanrılı bir yapıya sahip olduğu ve Yunan mitolojisinden büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir. Jüpiter, Juno, Minerva gibi tanrılar, Roma inanç kültürünün önemli figürleriydi. Her tanrının belirli bir görevi ve alanı vardı; örneğin, Jüpiter gökyüzü ve şimşek tanrısı olarak tasnif edilmiştir. Roma dini, aile ve atalar kültürüne de büyük önem vermiştir. Evlerde, aile tanrılarına adanmış küçük tapınaklar bulunmakla birlikte bu tanrılar, ailenin koruyucusu olarak kabul edilirdi ve düzenli olarak onlara adaklar sunulurdu. Roma İmparatorluğu döneminde, imparator kültürü önemli bir yer tutmaya başlamış ve imparatorlar, tanrılaştırılmıştır. Bu, imparatorun otoritesini pekiştiren ve halkın sadakatini artıran bir uygulama haline gelmiştir (Konuk, 2008: 29-32). Roma ekonomisi, tarım, ticaret ve köle emeğine dayanıyordu. Akdeniz çevresindeki geniş ticaret ağları sayesinde Roma, zengin bir ticaret merkezi haline gelmişti. Tarım, özellikle büyük çiftlikler (latifundia) aracılığıyla yapıldı (Karakoç, 2014: 3). Tarım devrimi toplumları üretim biçiminden kaynaklanan nedenlerle kendine özgü asiller, köylüler, köle, tüccar gibi sınıflar oluşturdular. Bu toplumlarda, toplumun geçimini

sağladığı temel üretim faktörüne sahip olan sınıf, yani toprağa sahip olan soylu sınıfı, yüzyıllar boyunca geçerli olacak güçlü statüler kazandılar (Taş ve Günay, 2015: 143). Antik Roma toplum yapısını oluşturan tüm unsurların yönetim, hukuk ve statü temelleri üzerinden oluştuğu ve biçim kazandığı görülmektedir. Ele alınan unsurların toplum düzeni üzerindeki etkileri, bireyin rolleri, ailenin şekillenmesi, eğitim, sanat ve kültür haline gelmiş tüm özelliklerde büyük rol oynamıştır (Dikyol, 2021: 1030, Akman, 2012:105,106).

2.1.2. Aile Yapısı

Antik Roma'da aile, toplumun temel yapı taşı olarak kabul edilirdi. Aile yapısı, "pater familias" olarak adlandırılan aile reisinin mutlak otoritesi altında şekillenirdi. Pater familias, ailedeki tüm bireyler üzerinde tam bir hakimiyete sahipti ve bu otorite "patria potestas" olarak adlandırılırdı (Doğancı ve Kocakuşak, 2014: 234-235). Aile, Roma toplumunda sadece biyolojik bağlarla değil, aynı zamanda hukuki ve sosyal bağlarla da tanımlanırdı. Aile reisinin otoritesi altında olan tüm bireyler, agnatio hısımlığı ile birbirine bağlıydı. Bu hısımlık, aynı aile reisinin hakimiyeti altında olanlar arasındaki bağı ifade ederdi. Roma hukukunda, aile fertleri arasında bu tür bir hısımlık önemli bir yer tutardı. Kadınlar, yasal olarak bağımsız değildi ve genellikle bir erkek akrabanın (baba, koca veya erkek kardeş) otoritesi altında yaşarlardı. (Kayak, 2018: 254).

Evlilikler, sadece iki bireyin değil, aynı zamanda iki ailenin birleşmesi anlamına geldiği için sosyal ve ekonomik ittifaklar olarak görüldü. Bu durum, aileler arasında güçlü bağlar ve ittifaklar kurulmasını sağlamıştır. Roma'da iki ana evlilik türü vardı: "Cum. Manu" ve "Sine Manu". Cum. Manu evliliğinde, kadın kocasının ailesine katılır ve onun otoritesi altına girerdi. Sine Manu evliliğinde ise kadın, kendi ailesinin otoritesi altında kalırdı (İncekara, 2011: 105-106). Aile yapısı, miras ve mülkiyet ilişkilerini de belirledi. Pater familias'ın ölümünden sonra, mirasın nasıl dağıtılacağı ve mülkiyetin kimlere geçeceği aile içindeki hısımlık ilişkilerine göre belirlenmiştir. Çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi, aile içinde büyük bir öneme sahipti. Gelecekteki Roma vatandaşlarının hazırlanması, aile içinde verilen eğitimle sağlandığı görülmektedir (Kayak, 2018: 254-255, Dikyol ve İşbilen, 2018: 466).

Patria potestas, babanın çocukları, torunları, diğer aile üyeleri ve köleler üzerindeki egemenliğini ifade ederdi. Bu yetkiler, çocukların evliliklerini düzenlemekten, mülklerin yönetimine kadar uzanıyordu. Ayrıca aile üyelerinin hayatı ve ölümü üzerinde bile karar verme yetkisine sahipti. Bu yetki, özellikle erken Roma dönemlerinde daha belirgindi. Kadınlar, yasal olarak bağımsız değildi. Ancak, bazı kadınlar ekonomik bağımsızlık kazanabilir ve kendi işlerini yönetebilirlerdi (Doğancı ve Kocakuşak, 2014: 237, Kocakuşak, 2011, 55, 65). Kadınlar, genellikle ev işleri ve çocuk bakımı konusunda eğitilirdi. Ancak, bazı üst sınıf kadınlar edebiyat, müzik ve sanat gibi konularda da eğitim alabilirlerdi. Köleler, aile içindeki işlerde çalışır ve aile üyeleri gibi kabul edilirdi. Sadakatleri ve çalışkanlıkları ödüllendirilirdi. Ancak, köleler yasal olarak bağımsız değildi ve aile reisinin otoritesi altındaydılar. Kölelerle olan ilişkiler, genellikle işveren-çalışan ilişkisine benzerdi. Köleler, ev işlerinde, tarımda veya ticarete çalışarak ailenin ekonomik gücüne katkıda bulunurlardı (Kocakuşak, 2011: 67-77).

Antik Roma'da aile yapısı ve ailenin önemi, toplumun genel işleyişi ve düzeni açısından büyük bir öneme sahipti. Aile yapısının bu denli merkezi bir rol oynaması, Roma toplumunun disiplinli ve düzenli bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Pater familias'ın otoritesi altında şekillenen aile yapısı, Roma toplumunun temel yapı taşı oluşturdu ve bu yapı, Roma'nın sosyal ve politik istikrarını sağladı. Antik Roma'da aile içi ilişkiler, toplumsal düzenin ve kültürel değerlerin korunmasında da önemli bir rol oynamıştır. Bu ilişkiler, aile üyelerinin birbirine olan bağlılığını ve sorumluluklarını yansıtmıştır (Gözlü ve Yılmazcan, 2020: 241-242).

2.1.3. Eğitim

Antik Roma'da eğitim hem bireyin toplumsal hayattaki yerini hem de Roma devletinin kültürel ve siyasal sürekliliğini şekillendiren önemli bir kurum olarak işlev görmüştür. Eğitim sadece bilgi edinme aracı değil, aynı zamanda bir vatandaşlık görevi olarak görülmekteydi (Resim 5). Baba, özellikle eğitimle ilgilenmeye özen gösterir, çocuğun ilerlemesini denetlerdi. *Praecepta paterna* olarak adlandırılan babanın çocuğa aktardığı babalık öğretileri bu eğitimler arasında yer almaktadır (Resim 6). Bu, Roma ahlaki anlayışında babanın (paterfamilias) rehberlik rolünün bir parçasıydı. Roma toplumunda Krallık Dönemi'nden itibaren evde eğitim anne ile

başlamıştır. Yazılı kaynaklara göre ilk örneği Tanaquil evlat edindiği esasen köle bir kadının çocuğu olan Servius'un eğitimiyle oldukça ilgili olmuştur ve krallığın tepesine çıkacak donanıma sahip bir eğitim almasını sağlamıştır. Bir diğer örnek kadın ise Gracchus kardeşlerin annesi Cornelia'dır. (Çığır Dikyol ve Şar İşbilen: 2018: 468 ve Bonner, 1977: 17).

Antik Roma'da eğitim anlayışı özellikle Cumhuriyet döneminde bireyleri kamu yaşamına hazırlamayı amaçlamıştır. İmparatorluk döneminde ise eğitim, kültürel bir kimlik oluşturma aracı hâline gelmiştir. Roma eğitim sisteminin yapısı, uygulamaları ve sınıfsal ayrımlara göre farklılaşan yönleri bulunmaktadır. Roma'nın eğitim anlayışını üç aşamada ele almak mümkündür. İlki, başlangıçtan M.Ö. 3. yüzyıla kadar olan süreç, ikincisi M.Ö. 148'e kadar Yunan etkisindeki dönem ve son olarak da Yunan eğitimi temelli, Roma karakterinin görüldüğü eğitim anlayışıdır (Çığır Dikyol ve Şar İşbilen: 2018: 467). Antik Roma'da eğitim, toplumsal statü ve sınıf farklılıklarına göre şekillenmiş bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Eğitim, özellikle üst sınıflar için önemli bir statü göstergesiydi ve bu durum, MÖ 3. yüzyıldan itibaren Yunan etkisinin artmasıyla daha belirgin hale gelmiştir ve farklı yaş grupları için okullar açıldığı bilinmektedir. Bu okullarda müfredat Yunan etkisinde kalmış ve gramer, edebiyat üzerine eğitimler verilmiştir. Okullarda verilen eğitimin yanı sıra asıl eğitimler evde verilen eğitimler olmuştur. Üst statüdeki aileler evlerinde çocukları için Yunan öğretmenler getirtmiş ve eğitim almalarını sağlamıştır (Dikyol, 2021: 1030-1035).

Roma eğitim sistemi, Yunan eğitim sisteminden etkilenmiş ve ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olmak üzere üç ana aşamadan oluşmuştur. İlköğretim (Ludus Litterarius), genellikle 7 yaşında başlar ve 11-12 yaşlarına kadar devam ederdi. Bu dönemde çocuklar, okuma, yazma ve temel aritmetik gibi temel becerileri öğrenirlerdi. Eğitim, özel öğretmenler (ludi magister) tarafından verilirdi ve genellikle evlerde veya küçük okullarda gerçekleştirilirdi (Bağdatlı Çam, 2016: 635 ve Çığır Dikyol ve Şar İşbilen: 2018: 469). Gün, erken saatlerde başlardı. Ailenin çocukları, özellikle erkek çocuklar, gün doğumuyla birlikte uyanır, kahvaltıdan hemen sonra eğitim için hazırlık yaparlardı. Maddi imkânı olan aileler, çocuklarını genellikle ludus litterarius adı verilen ilkokul düzeyindeki okullara gönderirdi ya da eve Yunan hocalar gelerek eğitim verirdi. Daha küçük yaşlardaki çocuklar ise eğitimi evde, çoğunlukla

annelerinden, büyükanne büyük babalarından ya da özel öğretmenlerden (pedagoglardan) alırdı Pedagoglar, genellikle bir köle olurdu ve çocuğun hem ahlaki gelişiminden hem de eğitime zamanında ulaşmasından sorumluydu (Bonner, 1977: 16, 20). Pedagoglar eşliğinde alınan eğitimler yazma, okuma, sayma becerileri ile edebiyat, müzik ve sanatla ilgili konuları da içerisinde barındırmaktadır. Eğitim yalnızca okulda değil, evde de devam ederdi; çocuklara Roma tarihi, mitoloji ve gelenekler anlatılırdı (Bonner, 1977: 34).

Ortaöğretim (Grammaticus), 12 yaşından itibaren başlar ve 16 yaşına kadar devam ederdi. Bu aşamada öğrenciler, daha ileri düzeyde dil bilgisi, edebiyat, tarih ve coğrafya gibi konuları öğrenirlerdi. Eğitim, genellikle Yunan kökenli öğretmenler (Grammaticus) tarafından verilirdi ve öğrenciler, Homeros ve Vergilius gibi klasik eserleri inceleyerek retorik ve hitabet becerilerini geliştirirlerdi (Bağdatlı Çam, 2016: 636). Yükseköğretim (Rhetor), 16 yaşından itibaren başlar ve öğrencilerin kamu hizmeti veya hukuk gibi alanlarda kariyer yapmalarını sağlamak amacıyla verilir. Bu aşamada öğrenciler, retorik, hukuk, felsefe ve politika gibi konularda eğitim alırlardı. Eğitim, genellikle ünlü retorlar (rhetor) tarafından verilirdi ve öğrenciler, mahkeme salonlarında ve kamu alanlarında konuşma pratiği yaparak hitabet becerilerini geliştirirlerdi (Akgün Kaya, 2023: 729).

Antik Roma'da kadınların eğitimi, erkeklere kıyasla oldukça sınırlıydı ve genellikle ev içi becerilerle sınırlıydı. Kadınlar, ev işleri, çocuk bakımı ve temel okuma-yazma gibi konularda eğitim alırlardı. Ancak, üst sınıf ailelerin kız çocukları, daha ileri düzeyde eğitim alabilirlerdi. Bu eğitim, genellikle özel öğretmenler tarafından verilirdi ve edebiyat, müzik ve bazen de felsefe gibi konuları içerebilirdi (Akgün Kaya, 2023: 731). Kadınların eğitimi, büyük ölçüde ailelerinin sosyal ve ekonomik durumuna bağlıydı. Zengin ve soylu ailelerin kızları, daha kapsamlı bir eğitim alabilirken, alt sınıf kadınlar genellikle ev işleri ve tarım gibi pratik becerilerle sınırlı kalırdı. Antik Roma'da eğitim, sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda toplumsal statü ve güç göstergesi olarak da önemli bir rol oynamıştır. Eğitimli bireyler, toplumda daha yüksek bir konuma sahip olabilir ve siyasi arenada daha etkili olabilirdi (Çıgır Dikyol ve Şar İşbilen: 2018: 475-476).

2.1.4. Hukuk Sistemi

Hukukun tanımı hukukun amacına yönelmesiyle düzenlenir ve hukukun amacı adaletten başka bir şey olamaz. Bu bağlamda toplumsal yaşamın ve bireyler arası etkileşimin sistemli, düzenli ve adaletli olması amacıyla toplum içerisinde kabul edilen sözlü ya da yazılı kurallar bütünü hukuk olarak tanımlanabilir. Günümüz modern hukuk kuralları incelendiğinde Roma Hukukunun etkileri olduğu görülmektedir (Radbruch 2015: 145 ve Güneş Ceylan, 2004: 94). Roma Hukuku, tarihi ve siyasi olaylar göz önüne alındığında kamu hukuku ve özel hukuk olarak ikiye ayrılırken, bazı araştırmacılar hukukun tarihi seyrine göre Roma hukukunu beş farklı devirde incelemektedir. Eski Hukuk Dönemi, Klasik Öncesi Hukuk Dönemi, Klasik Hukuk Dönemi, Klasik Sonrası Hukuk Dönemi ve Justinianus Dönemi olarak beşe ayrılmıştır. Kanunlar ve Roma Hukuku normlarının Justinianus Dönemi'nde oluşup gelişmiştir. Bu nedenle bazı araştırmacılar tarafından ve yapılan çalışmalarda doğan tüm varsayımlar sonucunda Roma hukuku Justinian'ın ölümüyle bittiği düşünülmektedir (Seçkin, 2021: 27).

Tarih araştırmalarına göre Roma hukuku iki ana evrede incelenebilir. Roma hukukunun başlangıç evresi yaklaşık bin yıl öncesine tarihlenmektedir. Roma hukukunun ilk döneminin başlamasını ve sonlanmasını iki hukuk derlemesi belirlemiştir. Bunlar; MÖ 449 yılında yayınlanan On İki Levha Kanunları ve MS 533 yılında yayınlanan Justinian'ın Corpus Juris Civilis'idir. İmparator Iustinianus, Roma hukukunu yeniden düzenlemek amacıyla Corpus Juris Civilis adlı büyük bir hukuk külliyatı oluşturmuştur. Bu külliyat, dört ana kitaptan oluşur: Codex, Novellae, Digesta ve Institutiones. Bu eserler, Roma hukukunun temel prensiplerini ve kurallarını içerir ve modern hukuk sistemlerinin gelişiminde büyük rol oynamıştır (Dönmez, 2020: 1035 ve Keskin, 2014: 603).

Roma hukukunun gelişimi, Roma toplumunun sosyal, ekonomik ve politik yapılarıyla yakından ilişkilidir. Örneğin, Pleb'ler ile Patricius'lar arasındaki sınıf mücadeleleri ve ekonomik değişimler, Roma hukukunun şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Dönmez, 2020: 1035). Roma hukukunda, hukukun temel ilkeleri büyük önem taşır. Latince iyi anlamına gelen *Bona* ve sadakat anlamına gelen *Fides* kelimelerinden oluşan “*Bona fides*” Roma hukukunda kök almış dürüstlük ve sadakati

temsil eden kavram olarak bilinmektedir. Bu ilkeler arasında "Dürüst yaşa, başkasına zarar verme, herkese hakkını ver" gibi prensipler bulunur. Ayrıca, Roma hukukunda sözleşme özgürlüğü, mülkiyet hakkı ve borçlar hukuku gibi konular da detaylı bir şekilde düzenlenmiştir (Uçaryılmaz, 2018: 338-339).

2.1.5. Yönetim ve İdari Düzen

Antik Roma'da yönetim şekli, tarihsel süreçte çeşitli evrelerden geçmiştir. Bu evreler, Roma Krallığı, Roma Cumhuriyeti ve Roma İmparatorluğu şeklinde üç döneme ayrılmaktadır. Roma Krallığı (MÖ 753- MÖ 509 yönetim şekli, Roma'nın kuruluşundan itibaren yaklaşık 250 yıl süren bu dönemde, Roma bir krallık olarak yönetilmiştir. Efsaneye göre, Roma'nın ilk kralı Romulustur. Krallar, genellikle senato tarafından seçilir ve ömür boyu hüküm sürerdi. Kralların yetkileri genişti ve hem dini hem de askeri liderlik yaparlardı (Karakoç, 2014).

Roma Cumhuriyeti (MÖ 509- MÖ 27) yönetim şekli, krallığın sona ermesiyle birlikte Roma Cumhuriyeti dönemi başlamıştır. Bu dönemde, yönetim gücü senato ve halk meclisleri arasında paylaşılmıştır. Cumhuriyetin en önemli özelliklerinden biri, konsüller adı verilen iki yüksek yetkili tarafından yönetilmesi idi. Konsüller, bir yıl süreyle seçilir ve birbirlerini denetlerlerdi. Ayrıca, senato, yasama ve danışma organı olarak önemli bir rol oynardı. Cumhuriyet döneminde, magistratlar (yüksek rütbeli devlet memurları) ve halk meclisleri (comitia) gibi çeşitli kurumlar da önemliydi. Magistratlar arasında konsüller, praetorlar, aedilisler ve quaestorlar bulunurdu. Bu dönemde, halkın temsilcileri olan tribünler de önemli bir rol oynamıştır (Erzincan, 2011: 16-17). Dönemin yöneticilerinden, Lucius Junius Brutus Roma Cumhuriyeti'nin kurucularından biri olarak kabul edilir. Roma Krallığı'nın sona ermesine neden olan isyanın liderlerinden biridir. Gaius Marius, Roma ordusunda önemli reformlar yapmış ve birçok askeri zafer kazanmış bir generaldir. Lucius Cornelius Sulla, Roma Cumhuriyeti'nin diktatörü olarak görev yapmış ve önemli reformlar gerçekleştirmiştir (Karakoç, 2014: 14,17).

Roma İmparatorluğu (MÖ 27- MS 476) yönetim şekli, Roma Cumhuriyeti'nin sona ermesi ve Augustus'un (Octavianus) iktidara gelmesiyle birlikte Roma İmparatorluğu dönemi başlamıştır. Bu dönemde, imparatorlar mutlak güç sahibi olmuş ve senatonun yetkileri büyük ölçüde azalmıştır. İmparatorlar hem devletin başı hem de

ordunun komutanı olarak görev yaparlardı. İmparatorluk dönemi, Roma'nın en geniş topraklara sahip olduğu ve en güçlü olduğu dönemdir. İmparatorluk döneminde, bürokrasi ve merkezi yönetim güçlenmiş, eyaletler valiler tarafından yönetilmiştir. Ayrıca, Roma hukuku ve vatandaşlık hakları da bu dönemde gelişmiştir (Gürsoy, 2010: 10-11). İmparatorluk dönemi yöneticilerinden Julius Caesar, Roma Cumhuriyeti'nin son dönemlerinde önemli bir lider ve generaldi. Galya'yı fethetmiş ve Roma'nın diktatörü olmuştur. Augustus (Octavianus), Roma İmparatorluğu'nun ilk imparatoru ve Pax Romana (Roma Barışı) döneminin başlatıcısıdır. Trajan, Roma İmparatorluğu'nun en geniş sınırlarına ulaştığı dönemde hüküm süren imparatorudur. Trajan Sütunu, onun askeri başarılarını anlatır. Hadrian, Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını koruyan ve Hadrian Duvarı'nı inşa ettiren imparatorudur ve aynı zamanda Augustus politikasını yeniden benimsemiş ve hayata geçirmiştir. Bu liderler, Roma'nın siyasi, askeri ve kültürel gelişiminde önemli rol oynamışlardır (Serkan, 2024, Kaya ve Taşdöner Özcan, 2016: 494-496).

2.1.6. Ekonomi ve Geçim Kaynakları

Roma ekonomisinin temelini tarım oluşturuyordu. Tahıl, zeytin ve üzüm gibi ürünler başlıca tarım ürünleriydi. Tahıl, özellikle buğday, Roma halkının temel gıda maddesiydi ve büyük çiftliklerde (latifundia) yetiştirilirdi. Zeytin ve üzüm ise zeytinyağı ve şarap üretiminde kullanılırdı (Resim 7). Hayvancılık da önemli bir geçim kaynağıydı; sığır, koyun ve keçi gibi hayvanlar beslenirdi. Günlük yaşam içerisinde günün erken saatlerinde başlayan tarım faaliyetleri yıl içerisindeki mevsim değişikliklerine göre şekillenir ve evlerde halkın tükettiği gıdaların büyük çoğunluğu bu üretimlerle elde edilmiş yerel üretim sonucu elde edilmiştir (Aydoğdu, 2016: 377 ve Bowman ve Wilson, 2013: 2-4). Üretilen seramik, zeytinyağı ve şarap gibi ürünlerin ihraç edilmesi Roma İmparatorluğunun ticaret ağlarının oluşmasında önemli zemin kaynağı olmuştur ve Akdeniz çevresindeki geniş ticaret ağı sayesinde büyük bir ekonomik güce sahipti. Roma, deniz ticareti ile Akdeniz'in dört bir yanından mal getirip götürüyordu. İhraç edilen ürünlerin yanı sıra cam, ipek, baharat, değerli taşlar ve egzotik hayvanlar gibi lüks mallar doğudan ithal edilirdi. Ticaret yolları ise; Roma kentinden başlayıp Perinthos'a (Marmara Ereğlisi) kadar uzanan Via Egnatia, Balkanlar üzerinden doğuya doğru ilerler, Via Appia, Roma'dan Brindisi'ye uzanan önemli ticaret yoluydu. Via Sebaste, Roma İmparatorluğu'nun Asya eyaletinde inşa

edilen, ticaretin yanı sıra askeri hareketlilik için de kullanılmıştır. İpek Yolu ve Deniz Ticareti Limanlarda büyük önem arz etmektedir. Ostia, Roma'nın ana limanı olarak büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca, Akdeniz'in dört bir yanındaki limanlar Roma'nın ithalat ve ihracat ticaret ağında önemli bir yer almaktadır (Kızılgut, 2024: 370-372).

Antik Roma ekonomisi, tarım, ticaret, madencilik ve köle emeği gibi çeşitli unsurlara dayanan karmaşık bir yapıya sahipti (Resim 8-9). Bu unsurlar, Roma İmparatorluğu'nun geniş topraklarında ekonomik istikrarı sağlamış ve imparatorluğun uzun süre ayakta kalmasına katkıda bulunmuştur. Madencilik, Roma ekonomisinin önemli bir diğer ayağını oluşturuyordu. İmparatorluk sınırları içinde altın, gümüş, bakır ve demir gibi değerli metaller çıkarılıyordu. Bu metaller, para basımında, silah ve alet yapımında kullanılıyordu. Taş ve mermerler, ahşap, kil, yün ve keten gibi hammaddeler de üretilmektedir. (Akarsu, 2023: 275 ve Güler, 2018: 20). Köle emeği ise, Roma ekonomisinin vazgeçilmez bir parçasıydı. Savaşlarda ele geçirilen köleler, tarım, madencilik ve ev işlerinde çalıştırılıyordu. Köleler, Roma'nın ekonomik faaliyetlerinin büyük bir kısmını yürütüyordu ve bu durum, Roma toplumunun sosyal yapısını da derinden etkiliyordu. Kölelerin kullanım alanı; tarım, endüstri (üretim), ev işleri, devlet işleri, eğlence, askeriye ve kadın köleler olmak üzere yedi farklı alan olarak belirlenmiştir (Resim 9) (Aktaş, 2022: 32-33)

Roma İmparatorluğu'nda kullanılan para birimleri, imparatorluğun farklı dönemlerinde değişiklik göstermiştir. Denarius, Roma Cumhuriyeti döneminde MÖ 211 yılında basılmaya başlanan ve Roma İmparatorluğu boyunca yaygın olarak kullanılan gümüş bir para birimidir. Denarius, günlük ticarete ve asker maaşlarının ödenmesinde kullanılıyordu. Aureus, altından yapılan ve yüksek değere sahip bir para birimidir. İlk olarak MÖ 1. yüzyılda basılmaya başlandı ve özellikle büyük ticari işlemler ve devlet ödemelerinde kullanıldı. Sestertius, başlangıçta gümüşten yapılan, daha sonra bronzdan basılan bir para birimidir. Sestertius, Roma İmparatorluğu'nun günlük ticaretinde yaygın olarak kullanılıyordu. As, bronzdan yapılan ve Roma'nın erken dönemlerinde kullanılan bir para birimidir. As, küçük değerli alışverişlerde kullanılıyordu. Solidus, MS 4. yüzyılda İmparator I. Konstantin tarafından basılmaya başlanan altın bir para birimidir. Solidus, Roma İmparatorluğu'nun geç dönemlerinde yaygın olarak kullanıldı ve Bizans İmparatorluğu döneminde de önemini korudu (Bilici, 2002: 3-5 ve Özbay, 2019: 10-12).

Roma İmparatorluğu'nda vergi sistemi oldukça gelişmişti. Toprak sahiplerinden alınan vergiler, imparatorluğun mali kaynaklarının büyük bir kısmını oluşturuyordu. Ayrıca, ticaret ve madencilik gibi faaliyetlerden de çeşitli vergiler alınmaktaydı (Taş ve Günay, 2015: 146-147). Antik Roma'da vergi sistemi, imparatorluğun mali yapısını güçlendirmiş ve kamu hizmetlerinin finansmanında önemli bir rol oynamıştır. Vergiler, Roma'nın geniş topraklarında ekonomik istikrarı sağlamış ve imparatorluğun uzun süre ayakta kalmasına katkıda bulunmuştur. Toprak Vergisi (Tributum Soli), Kişi Başı Vergi (Tributum Capitis), Gümrük Vergileri (Portoria), İdrar Vergisi (Vectigal Urinae), Miras Vergisi (Vicesima Hereditatium), Satış Vergisi (Centesima Rerum Venalium) şeklinde adlandırılan vergi sistemleri uygulanmaktadır. İdrar ise ticari mal gibi oldukça yaygınlaşmış ve idrar vergisi de uygulanmıştır. (Aktan, 2015: 93). Antik Roma'da ticaret yollarının etkileri oldukça geniş kapsamlıydı ve imparatorluğun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını derinden etkiledi. Antik Roma'da ticaret yolları, imparatorluğun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını şekillendiren önemli unsurlardan biriydi. Bu yollar, Roma'nın büyümesine ve güçlenmesine büyük katkı sağlamıştır (Kızgut, 2024: 372-373).

Roma'nın sahip olduğu geniş topraklar ve Akdeniz çevresindeki ticaret ağları, yalnızca dış ticaret lüks tüketim mallarının değil, aynı zamanda günlük yaşamda tüketilen mallarında taşınmasını sağlamıştır. Limanları bulunan kentlerde yaşayan halkın yaşamı, bu ticaret ağları aracılığıyla gelen mallara bağlı olarak şekillenirken, kamusal alan olan forum gibi alanlarda kurulan pazarlar, ekonomik ve sosyal etkileşime büyük destek sağlayan faaliyet merkezleri olmuştur (Akarsu, 2023: 271-272) Ticaretin günlük yaşamdaki bir diğer önemli etkisi de toplum içerisindeki iş gücü ve iş paylaşımındaki dağılımı da göstermektedir. Liman bulunan kentler ve pazar yerlerinde, bulunan zanaatkarlar, tüccarlar, ürün taşıyan köleler toplum içerisindeki ekonomik döngünün büyük parçası haline gelmişlerdir (Resim 43). Böylelikle kentlerdeki iş olanakları artmış ve kırsallardan kente göçün gerçekleşmesi olağan hale gelmiştir. Roma şehirlerinde seramik, dokuma, metal işçiliği, cam işçiliği, gibi alanlarda üretim yapan birçok zanaatkâr çalışmaktaydı. Bu ürünler hem iç pazarda satılır hem de ihraç edilirdi (Soslu, 2022: 276, Günay, 2015: 52,54, Aktaş, 2022).

2.1.7. Din

Roma dininin başlangıcı kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu dinin Roma Şehri'nin MÖ 753/752'de kuruluşuyla başladığı ve Batı Roma'nın yıkıldığı MS 476'da son bulduğu kabul edilmektedir (Sönmez, 2020: 1908). Antik Roma toplumu siyasi ve askeri yayılmacı hedefler nedeniyle birden fazla kıtalara ulaşmış ve farklı kültürlerle iç içe olmuştur bu bağlamda, dini inanç sistemleri açısından oldukça zengin ve çeşitlidir. Roma dini, başlangıçta yerel tanrılar, atalar kültü etrafında şekillenmiş, zamanla Yunan ve Etrüsk etkileriyle gelişmiştir. Yunan Panteonunda yer alan tanrıların ismi değiştirilerek Roma Panteonunda yer almıştır. Roma'nın dini inanç sistemleri, çok tanrılı bir yapıya sahip olup, devletin ve toplumun her alanında önemli bir rol oynamıştır. Antik Roma dini, yalnızca çok sayıda tanrı ve tanrıçayı değil, aynı zamanda farklı coğrafyalardan gelen kültürleri de bünyesine katan esnek bir inanç sistemi olarak gelişmiştir. Roma tanrıları, insanlarla doğrudan ilişki kurabilen varlıklar olarak görülürdü. Tanrılar, insanlara yardım edebilir, onları koruyabilir veya cezalandırabilirdi (Alpaslan, 2020: 7-13).

Roma devlet dini, *pontifex maximus* (başrahip) liderliğinde örgütlenmiş bir yapıydı. Tanrıların iradesini, çeşitli kehanet yollarıyla anlamaya çalışılmış ve birçok önemli kararlar öncesinde halk ritüelleri düzenlenmiştir. En önemli tanrılar arasında “Jupiter Optimus Maximus” (gökyüzü ve tanrıların kralı), Juno (evlilik ve kadınların koruyucusu) ve Mars (bilgelik ve savaş) yer alır. Bu üçlü, “Capitolin Üçlüsü” olarak adlandırılmış ve devlet dini açısından merkezi bir rol oynamıştır. Roma, Yunan tanrılarını kendi tanrılarıyla özdeşleştirmiştir (örneğin, Jüpiter = Zeus, Mars = Ares). Devletin bekası, tanrıların hoşnut edilmesine bağlı görülmüş, bu nedenle resmi dini törenler, magistratuslar (devlet görevlileri) tarafından yürütülmüştür. Roma dini, doğrudan kutsal kitaplara değil, geleneklere (*mos maiorum*) ve uygulamalara dayanır (Katar, 2017: 444-445 ve Sönmez, 2020: 1904).

Antik Roma'da tanrı anlayışı çok belirgin olmamakla birlikte iyilik ve kötülük anlayışına sahip bir inanç modeli hakimdir. İnanç sistemlerinde zamanla ölümsüz “Larlar” ve “Penatlar” ortaya çıkmıştır. Her Roma ailesi bir Lar ve birkaç tane de Penat'a sahiptir ve bu tanrılar yalnızca o ailelere aittir, ayrı tapınaklarda kendilerine tapılmazdı. Bütün şehri koruyan Larlar ve Penatlarda bulunmaktadır. Roma

İmparatorluğu, sadece askeri ve siyasi değil, aynı zamanda kültürel ve dini açıdan da zengin bir uygarlıktı. Roma dini, Etrüsk, Yunan ve Latin etkilerinin birleşimiyle oluşmuş karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu inanç sistemi, tanrıların onuruna yapılan ritüeller, festivaller ve adaklarla toplumsal bütünlüğü desteklemiştir (Gürsoy, 2010: 14-16). Bu tanrılar, evin bereketi ve ataların ruhlarıyla ilişkilendirilirdi. Ev kültürleri, gündelik yaşamın düzenlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bir Roma evinde kültik uygulamalar iki şekilde ele alınabilmektedir. Birincisi aile bireylerinin yanı sıra köle ve hizmetlilerinde yer aldığı ritüellerdir. İkincisi ise sadece Pater familias, karısı ve çocukları için geçerli aileye özel “(ritus familiaris) ev ritüelleridir. Bu ritüellerdeki birincil amaç, materyal odaklı ve evin ihtiyaçları için yapılmasıdır. Ritüel sırasında ev sakinleri dini bir topluluğu oluşturarak evin bir alanını bu doğrultuda kutsal bir alana dönüştürmektedir. Evin kutsal alanı olan Larariumun önünde kısa bir dua ve tütsü töreni gerçekleştirirdi. Lararium, genellikle atriumda yer alan küçük bir ev sunak köşesiydi ve (Lares evin koruyucu ruhları) ile Penates (erzak ve refah tanrıları) figürlerine adanmıştı (Akçay, 2020: 78-89 ve Turak, 2018: 483). Roma İmparatorluğu döneminde, imparatorlara tapınma kültürü gelişmiştir. İmparatorlar, tanrılaştırılarak halk tarafından ibadet edilmiştir. Bu durum, devletin dini kontrol altında tutma çabasının bir parçasıydı. MÖ 44’te öldürülen Julius Caesar tanrı olarak kabul edilmiş ve cenaze töreninin yapıldığı alana bir sunak yapılmış, fakat onun suikastla öldürülmesi sunağın faaliyete geçmesini ve ona kurban sunulmasını engellemiştir. MÖ. 27’de Roma Senatosu tarafından askeri gücün lideri anlamında Principatus (imparator-başkomutan) ve Augustus (kutsal) unvanları alan Augustus yaşayan bir imparator kültürü haline gelmiştir. MS 1. yüzyıldan itibaren imparatorlar tanrısal onura layık görülmeye başlanmıştır. Augustus’tan itibaren imparatorlar için tapınaklar inşa edilmiş, heykelleri dikilmiş ve kurban törenleri yapılmıştır. Bazı binalara “Caesareum ve Augusteum” adı verilmiştir. (Sönmez, 2020: 1917).

Roma İmparatorluğu’nun genişlemesiyle birlikte, Mısır, Anadolu, Suriye ve Doğu Akdeniz’den gelen yabancı kültürler Roma dini hayatına entegre olmuştur. Özellikle İsis, Mithras ve Cybele gibi tanrı ve tanrıçalar Roma halkı arasında popülerlik kazanmıştır. Bu mistik kültürler bireysel kurtuluş ve öteki dünya inançlarına ağırlık vermiştir (Alpaslan, 2020: 7,17). Mithras, ilk kez Pers İmparatorluğu’nda görülen Zerdüş inancının bir parçası olarak ortaya çıkmış, ancak Roma

İmparatorluğu döneminde kendine özgü bir kült halini almıştır. Roma'da Mithras, özellikle askerler arasında popülerleşmiş ve çok sayıda tapınak (Mithraeum) inşa edilmiştir. Mithrasçı inançlar, Hristiyanlık ile benzerlikler taşıyan unsurlar içeriyor olsa da kendine özgü bir dini pratiğe sahiptir. Roma'da Mithrasçılığın yayılmasında en önemli faktör, Roma askerlerinin bu dini kabul etmeleri ve onun Roma toplumu üzerindeki etkisini arttırmaları olmuştur (Meçin, 2024: 79-80). Mithras kültü, Antik Roma dini yapısında hem toplumsal hem de kozmolojik anlamda önemli bir yer işgal etmiştir. Gizemli ritüelleri, evrensel düzen tasarımı ve bireysel dönüşüm anlayışı ile dikkat çeken bu kült, Roma'nın çok kültürlü dini yapısının karakteristik bir örneğidir. Ancak, Hristiyanlık karşısında hem teolojik hem de sosyolojik nedenlerle zayıflamış ve nihayetinde ortadan kalkmıştır. Yine de Mithras kültü hem arkeolojik hem de dinsel tarih açısından derinlemesine incelenmeyi hak eden önemli bir olgudur (Meçin, 2024: 88-89). Roma'da Mithras, özellikle ordu içinde, güçlü bir inanç olarak kendine yer bulmuştur. Roma İmparatorluğu'nda Mithrasçılığın en belirgin özelliklerinden biri, gizemli bir inanç sistemi ve ritüellerin varlığıdır. MS 325 yılında İmparator Constantine'nin verdiği Hristiyanlık dinine geçiş mücadelesi ile bu durum sona ermiştir. Mithras ile ilgili ne kadar tasvir, tablet vs. varsa ortadan kaldırtmıştır. Constantine, herhangi bir tarihi kaynağa başvurmaksızın 25 Aralık gününü İsa'nın doğum günü olarak ilan etmiş ve bu tarih zamanla sorgusuz bir şekilde kabul görmüştür. Constantine'nin bu inanca yönelik tutum ve davranışları Mithras inancını olumsuz etkilemiş fakat bu kült tamamen ortadan kalkmamıştır. Bir Hristiyan olarak dünyaya gelen İmparator Iulianus (MS 330-363) tahta geçtiğinde, dinini değiştirerek Mithras inancına geçmiştir ve Mithras'ı savunan son imparator olarak bilinmektedir. (Tekdal, 2024: 459).

Roma'daki dini yapılar, yerel tanrılardan imparator tapınmalarına, gizemli dinlerden halk dini ritüellerine kadar geniş bir spektrumu kapsar. Ancak, Roma İmparatorluğu'nun sonlarına doğru Hristiyanlık hızla yayılmaya başlamış ve Roma'nın geleneksel pagan inançları yerini tek tanrılı bir inanca bırakmıştır. Paganizm, toplumun her alanında etkiliydi. Tapınaklar, festivaller ve dini ritüeller, Roma'da yaşayan halkın yaşam tarzının bir parçasıydı. Roma'daki pagan dini pratiği, özellikle ordu ve üst sınıflar arasında güçlü bir şekilde yerleşmişti (Gürsoy, 2010: 14-18). Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, Hristiyanlık yavaş yavaş yayılmaya

başladı. Yahudiliğin bir kolu olduğuna inanılması nedeniyle oldukça tepki görmesi ve halkın pagan kültürü etkisinde olması sürecin yavaş ilerlemesine neden olmuştur. Hristiyanlık kimliğini taşıyan vatandaşlar dini yaymak ve kültür alışverişinde bulunmak adına süreci hızlandırmaya yönelik faaliyette bulunmuşlardır ve bu durum kısa zamanda Roma'nın geleneksel dini yapısında köklü değişikliklere yol açmıştır. Hristiyanlık, tek tanrılı bir inanç sistemi sunduğu için Roma'nın çok tanrılı yapısına meydan okudu. Bu durum, siyasi ve toplumsal değişimlere neden olmuştur. MS 2.—4. yüzyıllarda Hristiyanlık, özellikle alt sınıflar ve kadınlar arasında yayılmaya başlamış, resmi baskılara rağmen güç kazanmıştır. Bu süreçte pagan tapınakları kapatılmış, ritüeller yasaklanmıştır. Bu değişim, Roma dini sisteminin dönüşümünü simgeler; kolektif, ritüel merkezli politeistik yapının yerini birey merkezli, dogmatik bir tek tanrıcılık almıştır (Aksakal, 2019: 10-12 ve Bilir, 2024: 38). Ancak, paganizmin son dönemlerinde, özellikle 4. yüzyılda, Roma'daki dini manzara büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Theodosius I, 380 yılında Hristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak ilan ettiğinde, paganizm tamamen yasaklanmıştır (Aksakal, 2019: 27 ve Gürsoy, 2010: 18-19).

2.2. GÜNLÜK YAŞAMIN MADDİ KÜLTÜR UNSURLARI

2.2.1 Barınma (Domus, Villa, İnsula)

Kentler veya evler ortaya çıkmadan önce insan dış etkenlerden korunabileceği yerlerde mağaralarda, ormanlarda veya kendisini güvende hissedeceği sığınaklarda barınma ihtiyacını karşılamıştır. İnsanoğlunun zamanla gerçekleşen gelişim ve birikimleri sonucunda bu tür sığınaklar yerini mimari olarak inşa edilen evlere bırakmıştır (Vitruvius, 2005: 27). Evlerin oluşumu özel mülkiyet kavramını da doğurmuş genel ile özeli ayırmıştır. Roma'da ev demek; bir aileyi bir çatı altında toplamakla beraber aile reisinin itibarını da korumak, ekonomik, sosyal, siyasi olgularla beraber kimlik ve toplumsal aidiyet gibi hususların yansıyışını ortaya koymak demektir (Altunbeğ Turgut, 2019: 285, Kara, 2019: 13).

Roma'da insanların barınma amacı ile günlük yaşamda kullandıkları evler; Romalıların ekonomik, sosyal ve sınıfsal yapılarına bağlı olarak çeşitlilik göstermiştir. Roma'da evler başlangıçta sadece barınma amacı güderken sanatsal kaygı güdülmeden gösterişten uzak şekilde inşa edilmiş, bu dönem evleri genellikle kil, saman ve sazdan

yapılan kulübeler olmuştur (Kara, 2019: 131). Zamanla gelişen Roma, mimari açıdan Yunan ve Etrüsklerden esinlenerek taştan ve daha geniş evler inşa etmiştir. Roma’da gerçekleşen arkeolojik kazılar sonucunda zenginlerin muhteşem evlerinin yanında sade ve gösteriştan uzak orta sınıf evlerinin bulunması buna örnek olarak Palatine tepesinde gerçekleşen çalışmalarda, MÖ VIII. yüzyıldan kalma evler ile aynı çalışmalar doğrultusunda MÖ VI. yüzyıldan kalma evlerin ortaya çıkarılması ile ele geçen veriler ışığında açıkça Roma’daki konut tipleri sosyal sınıf farkını göstermektedir. Gösteriştan uzak sade ve sıradan konutlar orta, lüks ve gösterişli konutlar zengin ve seçkin kişilerin yaşaması için inşa edilmiştir. Soylu sınıfın bu farklı ve gösterişli konutları kullanması soylular arasında büyük rekabet konusu olmuştur (Aslan, 2019: 31). Bu rekabetlerden birini örnek vermek gerekirse; MÖ 91 yılında Plep Tribunus (Roma devletinin resmi memuru olamayan, Plebleri temsil eden memur) seçilen, Livius Drusus’un ev yapmak için tutmuş olduğu mimarın, Platine tepesine yaptırmak istediğı evi maksimum güvenlik ve mahremiyete uygun şekilde yapma teklifini Drusus geri çevirerek tam aksi şekilde yapılması gerektiğini ve yaptığı her şeyin halkın gözleri önünde olmasını istemesi gösterilebilir (Matz, 2024: 87). MÖ III. yüzyıla gelindiğinde çok katlı (insula) binaların yapımında artış görölmüştür Antik Roma’da evlerin tipolojisi genel anlamda bakıldığında üç farklı ev şekli görölmektedir. Bunlar; Domus, Villa ve İnsula olarak adlandırılır.

2.2.1.1. Domus

Domus ’un kelime anlamı Latince çeviride “ev” ve “yurt” anlamına gelmektedir (Alova, 2013: 188). Romalılar için sosyal, politik ve iş hayatına dair işlerin bir arada yürütöldüğü, gün içerisinde aile fertlerinin dini ritüellerini yerine getirdiğı bir alan olarak da tanımlanır (Aslan, 2019: 30). Ev, içinde yaşayanların varlığı hakkında Roma’da bilgi verici bir kültür materyali olmuştur (Resim 11) (Clarke, 1991: 2).

Bazı domuslar taştan yapılmış, malzeme durumuna göre ise su ve çamur dolgulu ahşap çerçevesi temeller ya da alçak taş duvarların üzerine inşa edilmiştir. Genellikle tek katlı olan bu yapı tipi en fazla iki katlı olarak da inşa edilmiş bazılarında ise mahzenlerde bulunmuştur. Domus’un durumu ev sahibinin zenginliğini temsil etmekteydi (Adkins ve Adkins, 1994: 143).

Roma evlerinin arkasında bulunan hortus eski bir bahçe türü olmuş, cumhuriyet dönemi itibari ile Domus'larda atrium yani avlu yapılmaya başlanmıştır. Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk döneminde daha yaygın kullanılmış, ev mimarisini büyük ölçüde etkileyen en önemli mekanlardan biri olmuştur (Resuloğlu, 2019: 118-119). Atrium'da gökyüzüne doğru dikdörtgen bir Compluvium adı verilen açıklık verilmiş yağmurlu günlerde Impluvium adı verilen havuzda bu açıklık sayesinde yağmur suyu biriktirilmiştir (Deighton, 1999: 15). Bu alanda aile reisi genellikle öğlen saatlerine kadar iş görüşmelerini gerçekleştirir, evin hanımı yine bu alanda işlerini yapar ve çocuklar hem eğitimlerini bu alanda görür ve bu alanda oyunlarını oynar (Deighton, 1999: 15, 33). Domus'larda Fauces adı verilen giriş bulunmakta dar ve yukarı doğru eğimli ve nispeten alçak bir tavana sahip olmuştur. Fauces atriuma açılır, fauces tarafından bakan biri zemin duvarlar ve tavanla kapatılmış tablium'u görebilir. Tablium daha çok konukların karşılama odası olarak kullanılmış, bu alanda aile soy ağacını yansıtırçasına ataların portrelerine yer verilmiş kısaca ailenin kimliği ve soyu burada sergilenmiştir. Arka kısmında yer alan pencere veya kapıdan bahçe manzarası görülmektedir. Evin içinden Tablium'a ulaşım Atrium'da bulunan havuzun etrafından dolanarak sağlanmaktadır (Clarke, 2003: 6). Domus'larda biri yazlık biri kışlık olmak üzere iki adet Triclinium yani yemek odası bulunur. Domus'un ön ve arka kısmında Cubiculum olarak adlandırılan yatak odası ve Diaeta olarak nitelendirilen oturma odası yer alır (Richardson, 1992: 111). Mutfak için domus'ta tespit edilen yer bulunmamış, Pompeii evlerinde genellikle atrium'un arkasında yer almıştır. Domus'larda kölelere özgü odalar bulunmamıştır.

MÖ II. yüzyıl itibari ile atrium'la beraber peristyl yani sütunlu bahçe tasarımı başlamıştır. Bu yeni tarz Helen ve Doğu İran bahçelerinden esinlenilerek tasarlanmıştır (Aslan, 2019: 44). Roma'da bahçeler siyasi, ticari kısaca karma kullanım içerisinde yer almıştır. MÖ II. yüzyılın ortalarından itibaren Roma'da ev mimarisi önemli bir dönüşüm geçirmiş, bu dönemde, zevk bahçeleri evlere eklenmiş aynı zamanda özel aktiviteler için tasarlanmış odalar yapılmıştır. Peristyl'de dekoratif amaçlı çeşmelerde yer almıştır. Bu bahçeler, yalnızca dinlenme ve keyif için değil, aynı zamanda evin statüsünü gösteren bir sosyal alan olarak da işlev görürdü (Richardson, 1992: 111).

Kısaca domus'lar da bir ailenin mahremiyetine ayrılmış özel alanlar ile diğer işlerin gerçekleştirildiği kamusal ev halkının hepsinin kullanabileceği iki ayrı alan yer

almaktadır. Domus'lar da iki nesil yaşamış genç erkekler kendi domuslarını almak için çalışmışlardır bundan dolayı üç neslin bir domus'ta yaşaması istani bir durum olarak kabul edilir (Kara, 2019: 51). MS IV. yüzyılda Roma'da 1797 Domus'un olduğu bilinmektedir.

2.2.1.2. Villa

Villa, Klasik Arkeolojide kırsaldaki büyük müstakil evlere verilen ad olmuştur. Villaların görünüşü sahibinin zenginlik ve soyluluğunu temsil eder. Vitruvius'a göre diğer evlerden farklı olarak, villalarda kütüphaneler, resim galerileri ve bazilikalar bulunmalıydı çünkü özel davalar veya yargıç önünde gerçekleşen duruşmalar seçkin ve soylu kimselerin villalarında gerçekleşmiştir (Vitruvius, 2005: 135).

Roma villaları iki kısım üzerine tasarlanmıştır. İlk bölüm ahırlar ve bahçeyi içine alan kısım iken ikinci kısım kölelerin yaşadığı ev hizmetleri ve üretimin gerçekleştiği kısımdır (Kara, 2019: 15). Roma villalarında genellikle birden fazla yatak odası bulunur bunlar sadece uyuma amaçlı tasarlandığından büyük olmayıp, günümüz yatak odalarını anımsatmakta tek sahip oldukları farklılık ise kırmızı ve siyah gibi koyu tonlarda boyanır olmalarıdır. Aşırı zengin ve seçkin kişilerin villalarında özel yatak odaları, mevsimlere uygun yemek odaları ve aşırı gürültüden uzaklaşmak için köşeler bulunmuştur (Resim 12) (Deighton, 1999: 10).

Villalarda ışık önemli bir etken olmuş bu yüzden konutun her tarafı ışık alacak şekilde tasarlanmış ışığın en iyi alındığı cephelerde yüksek duvarlar yapılmamış, her taraftan gökyüzü görünecek şekilde tasarlanmıştır (Vitruvius, 2005: 137). Bahçede ışık kadar önemli olup Roma'da çoğunda kutsal bir alan bulunmuştur. İmparator Hadrianus'un villasında Serapion bahçe tapınağı bulunmuştur (Deighton, 1999: 35). MÖ II. yüzyılın sonunda Roma villa mimarisine Peristyl avlular, palaestra gibi spor salonları görünmeye başlanmıştır (Kara, 2019: 14). Roma villalarını meşhur eden taban mozaikleri olmuştur, bunlar atrium'dan hariç oturma odalarında ve kutsal alanlarda kullanılmış, sade geometrik şekilde yapılmıştır. Roma villalarında köpek beslemekte yaygındır nitekim arkeolojik kazılar sonucunda "cave canem" yani "dikkat köpek var" yazılı bir tabela bulunmuştur (Deighton, 1999: 14). Roma mimarisinde villalar yaygın olarak villa urbana, villa rustica, villa suburbana ve maritima olarak sınıflandırılmıştır (Resim 13) (Kara, 2019: 30).

Villa urbana, kırsal kesimde bulunup tarımsal faaliyet dışında yazlık olarak kullanılan lüks yapılar olmuş, villa rustica tarımsal faaliyetler amacıyla kullanılmıştır. Villa suburbana, Roma'da yaygın olmuş ve kasabaların eteklerine inşa edilmiştir, bu evler özünde mesken amaçlı olmuş ve genellikle şehir evlerinden ayırt edilmemiştir. Villa maritime, deniz kenarlarında yapılan, genellikle zenginlerin ve imparatorların inzivaya çekilmek için yaptıkları konutlar olmuştur (Adkins ve Adkins, 1994: 148, Kara, 2019: 30-37)

2.2.1.3. İnsula

Cumhuriyet döneminde, Roma genişlemeye ve nüfus artmaya başladıkça barınma sorunu da ortaya çıkmış, yoğun nüfus oranına sahip bölgelerde apartman tipli yapılar yani İnsula'lar yapılmıştır (Kara, 2019:59). İnsula kelime anlamı olarak 'ada' anlamına sahiptir (Alova, 2013: 313). Varlıklı olmayan insanların barınma ihtiyacını karşılamak için bir veya iki odalı, çok katlı konutlardır (Altunbeğ Turgut, 2019: 286). Birden fazla ailenin barındığı bu yapılar yoğun nüfus sorununa pratik çözüm sağlamıştır.

Çoğunlukla kereste ve kerpiçten yapılan, yatay ve dikey kirişlerin çökmesi sonucu yangının yayılmasını kolaylaştırır (Vitruvius, 2005: 42). Yangın durumlarından dolayı insula'lar Roma'da 1. yüzyıl itibari ile beton ve pişmiş tuğlalardan yapılmaya başlanır. İnsula sakinleri besin ihtiyaçlarını ilk katlarda bulunan restoranlarda sağlamış bazen de kendi evlerinde yapmayı denemiş sonuç olarak genellikle yangınlara sebebiyet veren bir duruma yol açmışlardır. Yangınların en büyük nedeni taşıma mangallar olmuştur (Deighton, 1999:22). Gerçekleşen yangınlar, zaten varlıklı olan Marcus Licinius Crassus için servetine servet katacağı bir iş fırsatı olmuştur. Carssus 500 tane inşaat ve mimari işinden anlayan köle toplamış, şehrin hangi bölgesinde yangın çıkarsa direk o bölgeye adamları ile giderek orada kalanlardan eşyalarını yok pahasına alıp yanında yangını kontrol altına alma konusunda yetenekli olan ekibine içerdeki eşyaları sağlam şekilde kurtararak karlı bir iş ile servetini katlayarak Roma'nın yarısını neredeyse elde etmiştir (Matz, 2024: 74). Sık sık tekrar eden yangınlar imparator Neron'un yangın yönetmeliklerini yürürlüğe sokmuş, insula'lar arası en az 10 ayaklık bir boşluk bıraktırmış (Abbas. 2023: 806), Augustus döneminde

ise İnsula 60 Roma fiti (17,75m) yükseklik ve 5 kat olarak ve Traianus döneminde ise 60 ayak (yaklaşık 18m) ile sınırlandırıldı (Resim 14) (Blanck, 1999: 70).

İnsula'ların cadde kısmına bakan zemin katları dükkanlardan oluşurdu. Günümüz marketlerini anımsatan dükkanlar, thermopolium olarak adlandırılmış genellikle sahipleri ise thermopolium'un üst katında yaşamıştır (Deighton, 1999: 8). Rahatsızlık ve boyut açısından çeşitlilik göstermiş olsa bile bütün insula'ların en büyük ortak sorunu daima ses olmuştur. İnsula'larda bulunan üst katlar daha güvenli olduğundan dolayı üst katlarda daima durumu olmayan aileler yaşamış, genel olarak kanal problemi olmasından dolayı da gece tuvalet ihtiyaçlarını bir kaba gidererek Roma sokaklarına fırlatmışlardır (Abbas, 2023: 806). Günümüze en iyi şekilde kalabilen kalıntıları Ostia kentindedir. Ostia da bulunan insula'lar dört farklı kategoride değerlendirilmiştir: Zemin katta thermopolium ve üst katlarda yaşam alanlarının bulunduğu konutlar, zemin katta hem thermopolium'un hem de yaşam alanının bulunduğu konutlar, bir avlu çevresinde iki konutun birleştiği insula'lar, iki en fazla üç katlı, caddeye bakan thermopolium ve dış cepheyi dükkanlarla caddelere ve iç avluyu peristyl'lerle birleştiren avlulu konutlar (Boethius, 1960: 158-159). M. S. IV. yüzyılın ortasından kalma Curisun Urbis Romae Regionum XIV ve Notrtia adlı Roma'nın dört bölgesinin kataloglarında Roma Formu'nda 3.480 insula, tüm kentte ise 46.602 insula bulunduğu yazılmaktadır (Kara, 2019: 57).

2.2.2. Beslenme

Antik Roma'da beslenme, yalnızca fizyolojik gereksinimlerin karşılanması değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik, politik ve ideolojik anlamlar taşıyan çok boyutlu bir olguydu. Sosyoekonomik statü, coğrafi konum ve meslek gibi faktörler beslenme alışkanlıklarını belirleyen başlıca etkenlere dönüşmüştür. Bir toplumun beslenme şekli, tükettiği besinler gibi pek çok olgu bize toplum hakkında bilgi vermektedir. (Alkurt, 2020: 2 ve Kapka ve Genç, 2024: 723). Birçok antik kaynak ve arkeolojik kalıntılar Roma toplumunun eğlence hayatına düşkün olduğu kadar yeme içmeye de düşkün olduklarını göstermektedir. Çok miktarda yiyeceğin tüketildiği Roma ziyafetleri ve şölenleri uzunluğuyla şöhret yapmıştır (Kapka, 2019: 171). Roma mutfağının oluşması ve şekillenmesinde birçok etken unsur rol oynamaktadır. Geçmişten gelen atasal gelenekler, geniş coğrafyaya sahip olmanın getirdiği çeşitli

kültürlerden etkilenme şeklimdedir. Roma toplumunun kendine özgü mutfak ve yeme içme alışkanlıklarının oluşmasında Yunan ve Etrüsk kültüründen gelen unsurların zamanla değişip dönüşmesi etkili olmuştur. Romalıların tükettiği birçok besinin ve sofrada adetlerinin Yunan mutfağından geldiği görülmektedir. (Dilek, 2017:5 ve Kapka, 2019: 171).

Antik Roma mutfağı, tarıma dayalı bir beslenme sistemine sahip olup coğrafi çeşitliliğin ve Akdeniz ikliminin sunduğu imkânlarla oldukça zengin bir içerik göstermekteydi. Temel besin maddeleri arasında tahıllar, baklagiller, sebzeler, meyveler, et ve balık ürünleri ile zeytinyağı ve şarap önemli bir yer tutmaktaydı (Resim 14). Özellikle tahıllar, Roma halkının ana besin kaynağını oluşturmaktaydı; buğdaydan yapılan ekmekler ve lapalar (puls), düşük gelirli kesimlerin en yaygın tüketim ürünlerindendir (Dilek, 2017: 12-17 ve Alkurt, 2020: 2-3). Baklagiller (mercimek, nohut, bakla) ve sebzeler (lahana, soğan, pırasa, pancar) günlük yemeklerde sıkça yer alırken; zeytinyağı hem pişirme hem de sos yapımında yaygın olarak kullanılıyordu. Meyveler arasında incir, üzüm, elma, armut ve nar; tatlı ve atıştırmalık olarak tüketilmekteydi. Şarap ise sadece içecek değil, aynı zamanda yemeklerin lezzetlendirilmesinde kullanılan temel bir unsur olarak öne çıkmaktaydı. Et tüketimi sınıfsal farklılıkları yansıtıyordu. Yoksul kesimler daha çok sebze ve tahıl ağırlıklı bir diyetle beslenirken, üst sınıflar et, av hayvanları ve deniz ürünlerine daha kolay ulaşabiliyordu (Resim 15). Domuz eti, Roma mutfağında en yaygın kullanılan et türü olurken; tavuk, keçi ve koyun eti de sofralarda yer almaktaydı. Balık ve deniz ürünleri ise özellikle kıyı bölgelerde yaşayan halkın diyetinde önemli bir yer tutuyordu. Ayrıca garum adı verilen balık sosu, Roma mutfağının karakteristik bir unsuru olarak yemeklerde sıkça kullanılmaktaydı (Zeyrek, 2011: 40, 45-47).

Roma yemeklerinin ayrıntılarına ulaşmak daha kolaydır ve Romalılar Yunanlılardan daha sık ve daha fazla yemek yerlerdi. Teoride ve muhtemelen pratikte çoğu Romalı günde üç öğün yemek yerdi. İentaculum (kahvaltı), Prandium (öğlen yemeği) ve Cena (akşam yemeği) olacak şekildedir. Bazen bu öğünlerin sayısının dörde çıktığı görülmektedir ve Prandiumdan sonra Merenda adı verilen (İkinci atıştırmalığı) kişiye bağlı yapılan öğün vardır. Gün boyunca yemek, açlığı gidererek ve enerji sağlayarak vücudu zorlu çalışmaya hazırlardı; akşamları ise yemeğin sosyal ve rahatlatıcı bir amacı vardı. Bu, boş zaman ve dinlenme zamanıydı. Gece orucunun

bozulduğu kahvaltı (ientaculum), peynir veya meyveden ve su veya şarapla yıkanmış bir parça ekmekten biraz daha fazlasıydı. Kahvaltıda genellikle, ekmek, peynir, zeytin ve kurutulmuş meyveler yenilmektedir (Kapka, 2019: 172 ve Alcock, 2006: 183).

Öğle yemeği (prandium), kahvaltının yapıp yapılmadığına bağlı olarak sabah 10 ile öğleden sonra 2 arasında herhangi bir zamanda alınabilirdi. Önemli olan, yenilen şeyin önemi ve sıkı bir diyeteye uyulması olduğu için, illaki saat değildi (Alcock, 2006: 183). Öğle yemeği için kesin bir saat bildirilmemiş, Romalıların gün içindeki işleri tamamlayıp havanın ısınmasıyla meridioya yani bugün İtalyan dili ile siesta olarak adlandırılan öğle uykusu dinlenmeye çekildikleri bilinmektedir. Roma sosyal yaşamında oldukça önemli bir yere sahiptir öyle ki bu kültürün halen İtalya da sürdürülüyor olması önemini göz önüne koymaktadır Romalılar siesta saatinde uyumanın yanı sıra bu saatleri hamamda dinlenerek ve eğlenceye ayırarak geçirmeyi tercih ettiği bilinmektedir. Öğle yemeğini bireysel tercihe bağlı olarak siestadan önce veya sonra almış olabildikleri bilinmektedir (Kapka, 2022: 293-294 ve Kapka ve Genç, 2024: 774)). Öğle yemeği genellikle hızlı bir şekilde yenen bir atıştırmalıktı. Genellikle menü, ekmek, bir gece önceden kalan soğuk et, sebze, meyve, peynir ve şaraptan oluşmaktadır. Sokak satıcılarından alınan veya barlarda yenen sosis veya nohut çorbası gibi fast food 'lar ucuz ve besleyiciydi; ılık nohut çorbası ise bir kurus fiyatına ucuzdu. Tarlalarda çalışanlar veya çobanlar yiyeceklerini yanlarında götürürdü. (Kapka, 2019: 172 ve Alcock, 2006: 183).

Cena, yani akşam yemeği günün en önemli öğünüdür. Akşam yemeği (cena), zorlu bir iş gününün ardından dinlenmek için en önemli sosyal öğündü ve saat 16:00'dan sonra herhangi bir zamanda yenirdi. Sekizinci veya dokuzuncu saat yaygındı ve saat 17:00 civarında yenirdi. Aile ve belki de birkaç misafir veya müşteriyle küçük özel akşam yemekleri yenirdi. Romalıların en önemli zaman dilimidir (Resim 16). Roma villalarında akşam yemeği için karakteristik olarak ayrılmış bir oda mevcuttur. Bu odaya Romalılar "triclinium" adını vermişlerdir (Resim 17). Latin literatüründe, triclinium "üç kanepeler" anlamında kullanılmaktadır. Ve bu öğün günün en uzun süren öğünü olmuştur (Kapka, 2019: 172 ve Alcock, 2006: 184). Akşam yemeği üç çeşit yemekten oluşuyordu. Sebzeler, kabuklu deniz ürünleri ve yumurtadan oluşan ilk yemek (gustatio), tadımlık veya mezeydi. Ana yemek (primae mensae), muhtemelen otlar ve likamenle keskin bir şekilde tatlandırılmış kızarmış veya haşlanmış etler,

kümes hayvanları, sosisler ve sebzelerden oluşuyordu. Son yemek (*secundae mensae*) genellikle tatlı yemeklerden oluşuyordu; balla tatlandırılmış küçük kekler, meyveler, yumurtalı muhallebi veya baklagillerden yapılan pudingler. Tuzlu yiyecekler de içerebilirdi; kabuklu deniz ürünleri, istiridye ve salyangoz. Yumuşak veya uzun süre dayanmayacak yemeklere özel bir ilgi duyulurdu. İçecekler herhangi bir yemekle birlikte alınabilirdi, ancak daha ölçülü olanlar ikinci yemeğe kadar içmemeyi tercih ederdi. Şarap suyla karıştırılırdı, çünkü sadece 7 barbar seyreltilmemiş şarap içerdi. Yemeğin ardından mütevazı bir eğlence, muhtemelen şiir okuyanlar, dansçılar veya müzisyenler gelebilir (Alcock, 2006: 184).

Antik Roma'da öğün yapısı zengin, sosyoekonomik düzeyine göre büyük farklılıklar gösteren bir yapıya sahiptir. Sabahlardan itibaren sade ama fonksiyonel, öğle molası hızlı ve pratik, akşamları ise sosyal statüyü gösteren büyük bir ritüel olarak şekillenmiştir. Özellikle zengin sınıf, yemek üzerinden kültürel prestij ve görkem yaratma yoluna gitmiştir. üst sınıflar üç ana öğüne (*ientaculum*, *prandium*, *cena*) ve *cena* içerisinde gittikçe daha zengin üç aşamalı bir *formata* (*gustatio*, *primae mensae*, *secundae mensae*) yönelmiştir. Alt sınıflar ise daha temel, pratik yiyeceklerle yetinmiştir (Kapka, 2019: 173).

2.2.3. Giyim

Antik Çağ'da giyim, başlangıçta iklim koşullarına uygun olarak vücuda sarılan basit ya da iki parçalı modellerden oluşmuştur. Yalnızca bedenin örtülmesi işlevini gören dar giysiler zamanla uzun ve dökümlü tuniklere dönüşmüştür. Zamanla bitkisel boyalarla renklendirilerek tuniklere hoş bir görünüm elde edilmiştir (Evecen ve Ölmez, 2014: 370). Yunan giysi biçimlerine benzeyen Romalılarda giysiler tunik, stola, palla, toga ve pallum şeklindedir. Kuruluşundan itibaren sade olan Roma giysileri İmparatorluk zamanında gösterişli bir hale gelmiştir (Evecen ve Ölmez, 2014: 373). Roma'da giyim, bireyin toplumsal konumunu belirleyen en önemli unsurlardan biriydi. Togasının çeşitli biçimleri, Roma toplumundaki statüsünü ve işlevini gösterirdi (Resim 17). Doğal, boyanmamış yünden yapılmış toga pura, vatandaşlığı belirtirdi. Bir kenarı mor bir bantla süslenmiş toga praetexta, bir yargııcı belirtirdi (Resim 18). Toga pulla'nın koyu yünü yas anlamına gelirken, toga candida'nın özel olarak beyazlatılmış yünü, makam arayan kişiye dikkat çekerd (Sebesta, 2001: 46).

Bazı kanıtlar kızların da özgü doğan çocuklara mahsus bir ayrıcalık olan mor kenarlı toga praetexta giysisini giyebildiğini açıkça göstermektedir. Mor kenar, saflığı simgeliyor ve çocuğu müstehcenliğe veya uygunsuz davranışlara tanık olmaktan veya maruz kalmaktan koruduğuna inanılıyordu. Erkek çocuklar ise ergenlik çağına geldiklerinde özel bir törenle bunun yerine sade beyaz toga virilis giyerlerdi. Bu giysi yalnızca erkekler içindi; kadınların toga giymesi toplum tarafından hoş karşılanmaz, hatta fahişelikle ilişkilendirilirdi (Resim 19). Antik Roma erkekleri tarafından da kullanılan toga praetexta bir statü ve güç göstergesi anlamına da gelmektedir. (Rothe, 2020: 37 ve Stone, 2001: 15). Toga, Antik Romalıların giydiği giysiler arasında en karakteristik olanıdır. Vergilius, Romalıları *gens togata* (toga giyen insanlar) adını vermişti ve bu ifadenin ima ettiği milliyetçi çağrışımlar diğer antik kaynaklarda da yankılanmıştır. Toga başlangıçta hem Romalılar hem de Etrüskler tarafından giyilmişti; fakat Etrüskler giysiye *tebenna* adını vermişlerdi. Erken Roma dönemi sanatının günümüze ulaşamaması nedeniyle toganın niteliği öncelikle edebi referanslar aracılığıyla bilinmekte; ancak bazı Etrüsk sanat eserleri *tebennayı* tasvir etmektedir. Dikdörtgen Yunan himationın aksine, toga her zaman en az yarı eliptik ve yuvarlak uçludur. Başlangıçta hem erkekler hem de kadınlar tarafından giyilirdi ve bu nedenle erken dönem Romalıların ulusal giysisiydi (Stone, 2001: 13)

Antik Romalı kadınların giysileri tunik, stola ve palla'dır. İç giyilen tunik, alt giysi olarak kullanılmış ve oldukça sade bir görünüme sahiptir. Genellikle yünden yapılan tuniğin ketenden yapılmış modelleri de mevcuttur. "Stola", Yunanlı kadınların giydiği ionik chiton gibi oldukça uzundur. Dikiş gerektirmez, ancak klipsler ya da bronzlarla omuzlardan tutturularak giyilmektedir. Stolanın kol boyu dirsek hizasında bitmiş ve kalça veya bele bağlanan kuşakla stolaya bluz görüntüsü verilerek kullanılmıştır (Resim 20). Alt sınıflardaki kadınların bu giysiyi giymelerine izin verilmemiştir (Evecen ve Ölmez, 2014: 374). Palla, dış giysi veya mantoydu. Dikdörtgen şeklindeydi. Yunan himation'ına karşılık gelir ve hemen hemen aynı şekilde giyilirdi, sıklıkla başı örtmek için kullanılırdı. Üst sınıflardan kadınlar için pallanın malzemesi genellikle ince ve narindi. İlk dönemlerde yünden yapılırdı, ancak daha sonra ipek ve yün veya ipek ve keten gibi karışık kumaşlardan yapılırdı. Bazen saf ipekten yapılırdı ki bu büyük bir lükstü. İmparatorluk kadınları pallaya ek olarak yün, keten veya pamuktan yapılmış *dalmation* adı verilen bir giysi giyerlerdi.

Genellikle süslenirdi (Fales, 1917: 9). Stola, evli, saygın Roma kadınlarının tercih ettiği bir giysiydi ve toplumdaki rollerine dair açık bir mesaj taşırdı. Stola giyen kadınlar, evlilik içinde olduklarını ve erdemli bir yaşam sürdüklerini göstermek isterlerdi. Boşanmış dul kadınlar stola giyemezdi. Zengin bir kadın tarafından giyilen bir stola, etek ucuna dikilmiş, altına başka bir cüppe giyilmiş gibi görünen çok büzgülü olan ayrı bir kumaş parçası olan bir limbusa eklenirdi. Bu anlamda giyim, kadının yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda ahlaki kimliğinin de bir temsili hâline gelmişti (Kutlu, AÖF: 9). Antik Roma döneminde sıklıkla Romalı erkekler ve kadınlar tarafından sıklıkla kullanılan tunik, temel giysi formudur. Erkekler için tuniğin boyu baldır ortasındayken, bütün statüdeki kadınlar için yere kadar ya da ayak bileklerine kadar uzanıyordu. Etrüsklerde bol dökümlü ya da zaman zaman belde kuşakla birlikte kullanılan Tunik, Roma'da keder, yas ya da dinsel törenler hariç daha çok kuşaklı olarak kullanılmıştır (Goldman, 2001: 221). Tunik sade ve rahat kullanımı nedeniyle Romalı erkek ve kadınlar için genellikle uyurken giyilen ya da içlik görevi gören bir giysi olmuştur. Fakat durumu olmayan köle sınıfının ise günlük kıyafeti görevi görmüştür. Sosyal statüden en alt katmandaki, erkekler boyanmamış, kaba yünden yapılmış basit bir tunik giyerlerdi. Tuniğin beline basit bir kemer takabilir veya kemersiz kullanılabilirdi. Bazı çalışan erkekler, tek omuzlu ve ekzomis adı verilen bir tunik giydiler. Orta sınıfların üyeleri ve daha zengin vatandaşlar, uzun bir pelerin olan bir toga olmadan dışarıda bir tunik giymezlerdi (Resim 21). (Deighton, 2012:5 ve Kutlu, AÖF: 9)

Romalıların giydiği temel ayakkabı türleri, MÖ 509'da Roma Cumhuriyeti'nin kuruluşundan MS 476'da Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar çok az değişti. Temel açık hava ayakkabısı calceus olarak biliniyordu. Bu ayakkabı tüm ayağı kaplıyordu ve thong adı verilen deri bağcıklarla kapatılıyordu. Biraz daha hafif olan bir diğer açık hava ayakkabısı ise crepida olarak adlandırılıyordu. Ayağın yanlarını ve arkasını kaplıyordu ve birkaç farklı stilde yapılabilirdi. Romalılar ayrıca çeşitli çizme modelleri giyerlerdi. Yüksek, süslü bir çizme olan cothurnus, atlılar, avcılar ve bazı otorite figürleri tarafından statülerini göstermek için giyilirdi. Yüksek, süslü bir çizmeydi. Romalılar tarafından, günümüz Fransa'sında bulunan Galya olarak bilinen fethedilmiş bir bölgenin sakinlerinden benimsenen bir diğer çizme stili ise gallicae idi. İş ve soğuk havalar için yapılmış sağlam bir çizmeydi. Son olarak, Romalılar iç

mekanlarda çeşitli ayakkabı modelleri giyerlerdi. En yaygın olanı solea veya sandaletti. Deri veya papirüs yapraklarından yapılmış hafif bir ayakkabı olan solea, ayağın üst kısmından veya ayak sırtından geçen basit bir kayışla ayağa tutturulurdu. Diğer kapalı alan ayakkabıları arasında, bol bir deri terlik olan soccus ve çoğunlukla kadınlar tarafından giyilen tahta tabanlı bir sandalet olan sandalium bulunurdu (Resim 22) (Pendergast, 2004: 198).

2.2.4. Hijyen ve Sağlık

Tarih boyunca büyük bir medeniyet olarak öne çıkan Antik Roma'da hijyen kelimesi Eski Yunancada “sağlık, sıhhat, sağlam vücut veya sağlıklı koşullar” anlamına gelen “*ὑγίεια*” kelimesinden gelmektedir. Fakat, Antik Romalıların günlük hayatlarında uyguladıkları hijyen pratikleri günümüz hijyen uygulamalarından oldukça farklıydı. Roma İmparatorluğu'nda insanlar temizlik ve hijyen konularına çok önem vermiş olsalar da günümüz hijyen standartlarına uygun bir yaşam tarzı sürdürmekte zorlanmışlardır. Bununla birlikte Yunan mitolojisinde yılanlı ile simgelenen hekim tanrı “Asklepios'un” kızı ve yardımcısı olan “Hygieia” sağlık tanrıçası olup insan sağlığı dışında hayvan sağlığı ile de ilgilenmiştir. Antik kaynaklar ışığında bir Roma vatandaşının kişisel hijyenini günlük hayatta tarihsel ve kültürel bir bakış açısıyla incelendiğinde, Antik Roma'nın yaşam tarzının benzersiz ve ilginç yönlerini ortaya koymaktadır (Güçlü, 2024: 437 ve Aldırmaz Ağartan, 2009: 49-50).

Antik Romalı erkekler, sabahın ilk saatleriyle başlayan gün ile uyguladıkları hijyen pratikleri arasında, ilk olarak uyandıktan sonra soğuk su ile kısa süren temizlik işlemleri sonrasında günlük kıyafetleri olan togalarını giyerler ve diş temizliklerini bazı tariflere göre içerisinde diş tozları ve insan idrarı bulunan macunlar ile gerçekleştirmişlerdir. Kişisel bakım konusunda ise matem günleri hariç genelde sakalsızlardır (Deighton, 2012: 5). Aslında Romalıların saçla ilgili bazı ilginç ritüelleri vardı. Saçlarını çok sık yıkamanın, onları gözetken ruhları rahatsız edeceğine inanıyorlardı. Antik Roma'da erkek saç modelleri oldukça basitti. MÖ 300 civarında tıraş bıçağının Roma'da kullanılmaya başlanmasından önce, erkekler hem saçlarını hem de sakallarını uzun tutma eğilimindeydi. Ancak tıraş bıçağının kullanılmaya başlanmasından sonra, öne doğru taranmış kısa saçlar erkekler için en yaygın saç modeli haline geldi. Sezar olarak bilinen bu saç modeli, günümüzde de popülerliğini

korumaktadır. (Pendergast, 2004: 183). Erkeklerin günlük hayatlarında kullandıkları kıyafet olan togaların temizliği de önemli bir hijyen uygulamaları arasında yer almıştır. Antik kaynaklarda *fullonica*, *fullonium* ve *officinae fullonum* olarak isimlendirilen çamaşırhanelerde kıyafetler özenle yıkanır. *Fullo* adı verilen köleler bu çamaşırhanelerde kıyafetleri su, sabun, kil, kükürt, soda, nitrat, bitkiler ve üre (idrar) gibi pek çok temizlik ürünleri ile küvetlere koyup ayaklarıyla çiğneyerek temizlemişlerdir. (Güçlü, 2024: 438).

Romalı kadınlarda ise hijyen, bakım işleri yapan kölelerin görevleri; sabah efendi ve evin hanımı uyandıktan sonra onları yıkamak, giydirmek, saçını ve makyajını yapmak, vücuttaki tüyleri almak ve pedikür yapmaktır (Aktaş, 2022: 42). Romalı kadınlar için saç oldukça önemli bir yer tutmuştur. Saçlar ne kadar bakımlı ve özenli ise statünün o kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Sabahın erken saatlerinde mutfakta yakılan ateş yardımıyla ısıtılan saç maşaları ile köleler kadınların saçlarına şekiller verirdi. Saç konusunda kadınların başvurduğu bir diğer seçenek ise peruklardır (Resim 23) (Güçlü, 2024: 439 ve Deighton, 2012:10-12). Roma tarihinin ilk yıllarında, kadınlar saçlarını uzun ve çok sade kullanma eğilimindeydi. Ortadan ayırıp başlarının arkasında topuz veya atkuyruğu şeklinde topluyorlardı. Kadınların kıyafetleri oldukça sade kalsa da özellikle MÖ 27'de Roma İmparatorluğu'nun kuruluşundan sonra saç stilleri giderek daha karmaşık hale geldi. Özellikle saç şekillendirme konusunda eğitilmiş kölelerin yardımıyla saçlarını kıvrıp örüyor, başlarının üstüne ve arkasına yığıyor ve bazen de çok basit başlıklarla sabitliyorlardı. Arkeologlar ve geçmişin fiziksel kalıntılarını inceleyen bilim insanları, Romalı kadınların mezarlarında saç bigudileri, tokalar ve kurdeleler de dahil olmak üzere çok çeşitli saç bakım aksesuarları keşfettiler (Pendergast, 2004: 184).

Roma döneminde hijyen ve bakım konusunda, “Ovidius, *Ars Amatoria*’da kadınlara, sevgililerini ellerinde tutmak için bazı öğütler de vermektedir. Örneğin: “*Koltuk altlarınızın kokmasına, bacaklarınızın kollarla pürüzlü olmasına izin vermeyin*” der. Ayrıca “*dişlerinizi beyaz tutun, kaşlarınızı doldurun ve güzel bir pembe ile cildinizi renklendirin*” diye ekler.” Bir diğer kişisel bakım uygulamalarından olan vücuttaki istenmeyen tüylerden de çeşitli kurtulma yöntemleri olarak cımbız, ponza taşı ve reçine, kor haline getirilmiş ceviz kabuklarının vücutta gezdirilmesi uygulamaları dönem içerisinde sıkça uygulanan yöntemlerdendir (Güçlü, 2024: 440).

Romalı kadınların çok genç yaşlarda anne olmaları oluşan sağlık problemlerinde büyük rol oynamış ve kadınlarda yaşanan erken yaş ölümlerinin önüne geçmek adına ebelerin özellikle kısa tırnaklı olmaları ve hijyen uygulamalarına dikkat etmeleri gerektiği söylenmiştir. Romalı kadınların hayatını olumsuz etkileyen bir diğer durum ise kırmızı ve beyaz kurşun içeren makyaj malzemelerinin kullanımı olmuştur (Deighton, 1999: 12).

Antik Roma'da tuvalet kullanımı iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. İlki evlerde kullanılan lazımlıklar diğeri ise *Latrina* olarak adlandırılan umumi tuvaletlerdir (Resim 24). Evde tuvalet ise iki türde incelenebilir. İlki soyluların villalarında inşa edilmiş tuvaletler, diğeri ise alt sınıfın oturduğu bugünkü apartmanlara benzeyen çok katlı yapılarda (*insula*) yaşayanların kullandıkları lazımlıklar ve Latrinalar Roma Döneminin erken dönemlerinden başlayarak gelişimini sürdürmüş olsa da halkın geçmişten kalan alışkanlıklarını da bu dönemde sürdürdüklerini görmekteyiz. Evlerde sella pertusa, ya da matellio ve lasanum kullanılmaktaydı. (Deighton, 2012: 20-21 ve Sözen, 2018: 32). Antik Roma latrinaları, sadece birer tuvalet olmaktan öte, Roma İmparatorluğu'nun mühendislik becerilerini ve sosyal yaşamını yansıtan önemli yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu latrinalar, Roma şehirlerinde hamamların bir bölümü olarak ya da kentlerin işlek merkezlerinde bağımsız olarak inşa edilmiştir. Roma latrinaları genellikle taş ve mermerden yapılmış oturma alanlarına sahipti. Bu oturma alanlarının altında sürekli akan su kanalları bulunurdu, bu sayede atıklar hızla uzaklaştırılırdı Latrinalar, toplu kullanım için tasarlanmış olup, sosyal etkileşimlerin de gerçekleştiği yerlerdi. Romalılar, mühendislik konusundaki ustalıklarını bu tuvaletleri sur tepelerine kadar çıkartarak göstermişlerdi (Sözen, 2018: 31-32).

Aynı zamanda Antik Roma'nın kanalizasyon sistemi de latrinalar da olduğu, o dönemdeki mühendislik ve şehir planlaması başarılarının önemli bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemin kanalizasyon tanımı "Yakın akarsu ya da denize dökülmesi için bir şehrin pisliklerinin ve sularının aktığı, çoğu kemer şeklinde, geniş yer altı kanalı" şeklindedir. Şehirlerdeki atık su ve yağmur suyunu kontrol etmek ve yönetmek amacıyla geliştirilen bu sistem, Roma İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinde kullanılmıştır (Sevimli, 2005: 70). Bunlardan en büyüğü *Cloaca Maxima*, dünyanın en eski kanalizasyon sistemlerinden biri olarak bilinir ve adını Roma lağım tanrıçası

Cloacina'dan alır. Bu sistem, Roma Krallık dönemine kadar uzanan köklü bir tarih ve mühendislik mirasına sahiptir. İnşası, MÖ 600'lü yıllarda Roma kralı Tarquinius Priscus tarafından başlatılmıştır (Deighton, 2012: 22). Romalıların yaşamı üç ayrı dönem olarak değerlendirilebilir. Sokaklarda yer alan çişlikler ve sokağa boşaltılan metilla adı verilen lazımlıkların kullanıldığı ilk dönem, latrinaların ve kanalizasyon sistemlerinin yapıldığı ikinci dönem ve caddelerin yanı sıra konutlarda da latrinalarının olduğu üçüncü dönemdir. Bu yapılar, sadece bir ihtiyacı gidermek için kullanılan mimari yapılar olmalarının dışında, aynı zamanda görkemli yapıları ile Roma İmparatorluğunun sosyal yaşamının bir parçasıydı. Latrinalar, Roma toplumunun sosyal etkileşimlerinin gerçekleştiği yerler olarak da önemli bir rol oynamıştı (Sevimli, 2005, 71).

Gün doğumuyla işlerine başlayan Roma halkı, öğlen saatlerine doğru işlerini bitirip hamamlara giderdi (Resim 25). Biten işlerin ardından sıra eğlenmeye ve dinlenmeye verilirdi. Hamamların temizlendiği ve hazır olduğu çatılarında yer alan çanların çalmasıyla halka duyurulurdu. Roma hamamlarında sıcak, soğuk, ılık banyolar ve servis mekanları dışında en önemli mekanlardan biri de büyük avlular olmuştur. Eski Yunan'da palaestra denilen, dikdörtgen ya da kare şeklinde olabilen bu geniş alanlarda çeşitli oyunlar oynamanın yanı sıra sporda yapılırdı. Güreşmek, boks yapmak, disk atmak, ağırlık kaldırmak, çeşitli top oyunları oynamak banyo öncesi buralarda yapılan temel sporlardı. Hemen hemen tüm Romalı erkekler bu etkinliklere katılır, bazı kadın sporcular da antrenman yapmak için palaestrayı kullanırdı. Sporun hemen ardından, yanlarında kölelerini de getiren kişiler zeytinyağı sürdürüp strigil adı verilen metal araçla vücut kirlerinden arındırma işlerini yaptırırdı. Hamamlara giriş ücretliydi, ama ödenen ücret son derece azdı. Erkeklerin işte olduğu saatlerde yani sabahdan öğleye kadar olan sürede kadınlar hamama gelirdi. Fakat onlar erkeklere göre iki kat daha fazla ücret öderdi. (Say Özer, 2011: 50)

Roma Hamamları Yunan hamamlarından etkilenmiş fakat İmparatorluk dönemi ile daha da geliştirilerek günümüze kadar taşınmıştır (Resim 26). İmparatorluk döneminde hamamlar halka açık hale gelmiştir. Roma için önemli bir mimar olan Sergius Orata ilk kez sıcak havayla merkezi ısıtmayı ortaya çıkararak Roma'da hamamların gitgide yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Altan ısıtmalı hamamların iç tasarımı, mimarisi sanat tarihi bakımından önemli ve değerli bir yere sahiptir (Polat,

2022: 1088) Roma hamamları, mühendislik ve mimarlık açısından oldukça ileri düzeydeydi. Hamamların ısıtma sistemleri, yer altı kanalları ve duvar içi borular aracılığıyla sıcak su ve buhar sağlanarak çalışırdı. Bu sistemler, hamamların farklı bölümlerinde uygun sıcaklıkların korunmasını sağlardı. Özel kişilere ait genelde büyük kentlerde mahalle aralarında yer alan halka açık “*balnae*” daha basit ve simetrik olmayan mimari özelliklere sahiptir. İmparatorluk hamamları “*thermae*” iç dekorasyonunda mozaikler, mermer kaplamalar ve heykeller gibi süslemeler kullanılırdı, bu da hamamların estetik açıdan zengin olmasını sağlardı (Ertuğrul, 2009: 244 ve Kaplan, 2023: 26-27). Hamam yapıları, İmparatorluk dönemi ile görkemli kamu binaları haline gelmişlerdir. Bu binalar; *Palaestra* (açık bir avlu olan spor alanı), *Apodyterium* (yıkama öncesi elbiselerin değiştirildiği soyunma odası), *Frigidarium* (oturma sıralarının bulunduğu soğukluk bölümü), *Tepidarium* (içinde genellikle bir havuzun bulunduğu ılıkılık mekânı) ve *Calidarium* (sıcak sauna hücrelerinin de yer aldığı asıl yıkama bölümü) kısımlarından oluşurdu (Ertuğrul, 2009: 245).

Hijyeni büyük bir kültür haline getiren Antik Roma’da sağlık yapısı incelendiğinde Antik Roma, tıpkı kendisinden önceki Yunanistan ve Mısır gibi, tıp ve sağlık çalışmalarına büyük önem vermiştir. Romalılar, tedaviye odaklanmak yerine hastalıkları önlemek için yeni yöntemler aramayı tercih etmişlerdir. Bu yaklaşım, halk sağlığı tesislerine vurgu yaparak kendini göstermiştir. Hastalıkların ve tedavilerin çoğunluğu dinsel ağırlıklı ilkel tıp yöntemleri olmuştur. Roma tıbbı, Yunan tıbbından büyük ölçüde etkilenmişti. Hipokrat, Galen, Morcellus gibi ünlü hekimler, tıbbi bilgilerini Roma’ya taşıyarak tıbbın gelişimine katkıda bulundular. Roma’da tıp hem pratik hem de teorik olarak gelişmişti (Gökçe ve Üvey, 1998: 517). Hastalıkların zaten tanrılar tarafından insanlara verildiğine inanılmış ve bu bağlamda geniş çaplı araştırmalar yapılmamıştır. Bu nedenle hastalıkları tedavi etmek için çeşitli yöntemler kullanılıyordu. Bitkisel ilaçlar, büyü, diyet ve yaşam tarzı önerileri, tedavi yöntemleri arasında yer alıyordu. Hekimlere verilen önem tıbbi gelişmelere göre daha yavaş ilerlerken sağlık sorunlarına müdahale ve tedavi yöntemlerini uygulayan genellikle aile reisidir (Albayrak, 2014).

Roma’da sağlık hizmetleri hem kamusal hem de özel hastaneler aracılığıyla sağlanıyordu. Askeri hastaneler (valetudinaria), yaralıları bakmak için görevlendirilen askeri tıp uzmanları veya düzenli bir tedavi genelgesi olup olmadığı

bilinmemektedir. Buna göre hekimlerin varlığı üst düzey askeri görevlilere hizmet ile sınırlıdır. Tedavisi ağır ve sağlık durumu ciddi askerlerin ilkyardımları ise, Roma'nın müttefik şehirleri tarafından verilmekte olup, sivil hanelere dağıtılan yaralı askerler ilk olarak buralarda tedavi sürecine girmektedir. Yaralı askerlerin tedavi edilmesi için kurulmuştu. Ayrıca, büyük şehirlerde halkın sağlık hizmetlerine erişimini sağlayan kamusal sağlık kurumları bulunuyordu. Yaralı askerlerin tedavisi için sistematik ilk gelişimler ise Cumhuriyetin geç dönemlerinde başlamıştır. Buna göre Caesar askeri amaçları doğrultusunda, lejyonlarını böyle durumlarda durdurmuştur. (Özdemir, 2024: 332-333). İmparatorluk dönemi ile tıbbi uygulamalar daha da gelişmiş özellikle Galen'in öğretilerinden ve Yunan tıp teorilerinden yetişmiş Yunan hekimlerdir. Roma'da imparatora ve seçkin tabakaya hizmet eden özel hekimler bulunmuştur. Bitkisel ve ritüelistik tedaviler yerini zamanla ilaç ve cerrahi tedavilere bırakmıştır (Gökçe ve Üvey, 1998: 518-519).

Antik Roma, Roma İmparatorluğu'nun genişlemesi ve ticaret yollarının gelişmesi, hastalıkların hızla yayılmasına neden olmuştur. Bu salgınlar hem sosyal hem de ekonomik açıdan büyük etkiler yaratmıştır. Roma'nın salgın hastalıklarla mücadelesi, tıbbi bilgi ve uygulamaların yanı sıra kamusal sağlık önlemleriyle de şekillenmiştir. Özellikle şehirlerdeki yoğun nüfus ve hijyen koşullarının yetersizliği, salgınların yayılmasını kolaylaştırmıştır. Roma'da en sık görülen salgın hastalıklar arasında veba, sıtma, tifo, tüberküloz (cüzam), skorbüt gibi hastalıklar yer almaktadır (Dikyol, İşbilen, 2021: 933-938).

2.2.5. Eğlence ve Boş Zaman

Antik Çağ medeniyetlerinde eğlence kültürü geniş bir yelpazede sosyal yaşamın önemli bir yeri kapsamaktadır. Etrüsk, Hellen ve Roma gibi medeniyetlerde, yarış niteliğinde oyunlar ve festivaller toplumlarda kültürleşmiş ve ortaya çıkış tarihleri eskiye dayanmaktadır. Hellen toplumunda yarış amaçlı oyunların olduğu festivallere, yarışma anlamına gelen “agon” denilmektedir. Roma toplumunda ise yarış amaçlı oyunların yapıldığı festivallere “Ludi” ismi verilmiştir. Agonlar dini ritüellerle ve kutsal inançla bağdaştırılıp bedensel ve sanatsal olarak iki gruba ayrılmıştır. Ludiler ise tiyatro oyunlarını, gladyatör dövüşlerini, hayvan gösterilerini ve araba yarışlarını içinde bulunduruyordu. Ludilerin Agonlardan en büyük farkı

Agonlarda eğitim ön planda iken, ludilerde dövüş ve yarışmanın ön planda olmasıdır (Yaran, 2022: 12). Antik Yunan ve Roma'da eğlence kültürü haline gelen oyunlar, festivaller ve drama gibi eğlence içerikleri sosyal ve günlük yaşamın önemli bir parçasıydı. Antik Roma'da yemeklere, ziyafetlere, şenlik ve festivallere katılıma özen gösterilir, bu tarz faaliyetler eğlenmenin yanı sıra içerisinde kutsal bir amaç taşırdı. Bu nedenle etkinliklere katılmayanlar için tanrısal bir ceza öngörülmüş ve eğlencelere katılım neredeyse zorunlu bir hale getirilmiştir. Romalılar boş zamanı değerlendirirken, Yunanlar ruhsal eğlence amacıyla felsefe gibi zekâ ve zihin gerektiren aktiviteler yerine bedensel aktivitelerin yer aldığı daha pratik oyunlar ve aktiviteler geliştirmişlerdir (Resim 27) (Demirtaş, 2025: 21).

Antik Dönem'de çoğu spor gibi atlı araba yarışları da din ile ilgiliydi. Yazılı kaynaklarda Romalılar Circus'u güneş tanrısına adanmışlardır ve güneş tanrısı sanatsal betimlemelerde atların çektiği bir arabayı sürerken gösterilir. At yarışı erken dönemlerde Campus Martius'ta yapılırken, Roma'da yapılan en büyük araba yarışları Circus Maximus'ta yapılmıştır (Resim 28). Bu yarışlardaki Etrüsk, Yunan ve Latin etkilerinin olduğu bir tartışma konusu olmuştur. (Yıldıztüran, 2019: 31). At yarışları ritüelinin Etrüsklerde ve Yunanlılardaki işlevi ölümün izlerini silmek, ölüleri ve tanrıları ölüm duygusundan uzak tutmak olmuştur. Batı ve Doğu medeniyetlerinde at cenaze gelenekleri ve mitleriyle ilişkili olmuştur (Altunbeğ Turgut, 2022: 120). Roma eğlence kültürünün en merkezi unsurlarından biri Circus Maximus'ta düzenlenen at arabası yarışlarıydı (Resim 29). Circus Maximus (Latince: "En Büyük Sirk"), Roma'nın en eski ve en büyük hipodromudur. Yarışlar genellikle dört büyük takım Maviler, Yeşiller, Kırmızılar ve Beyazlar, arasında yapılırdı. Mor ve altın rengin dahil edilmeye çalışmasına rağmen gruplar arası ana rekabet mavi ve yeşil takımlar arasında olmuştur. (Koca ve İmamoğlu, 2025: 309). Araba yarış günleri, şafak vakti güneş doğmadan Roma toplumu gösteri yerine akın etmiş ve yarışın sonucu hakkında yapılan tartışmalar sebebiyle uykusuz geceler geçirmişlerdir. Antik Yunan toplumuna göre Romalılar atlı araba yarışlarına daha çok önem vermişlerdir. Roma toplumundaki tüm eğlence faaliyetleri arasında en popüler, en eski ve uzun ömürlü olanı atlı araba yarışları olmuştur. Bir gündeki yarış sayısı, zamana, yere ve oyun sponsorunun sağlayacağı imkanlar gibi bir dizi faktöre göre değişmiştir. 4. yy'ın ortasına ait bir yazıtta, bir takvim yılında 66 oyun günü ve bir oyun gününde yaklaşık 24 at arabalı

yarış yapıldığı kaydedilmiştir (Mutlu, 2024: 215). Yarışlar, yoğun kalabalıklara sahip olsa da insanların bir araya gelmesiyle toplumsal birlik sağlanmış gerilim ve bastırılan birçok sorunun ortadan kalmasına olanak sağlamıştır. Circus Maximus, Antik Roma'nın en büyük stadyumlarından biri olup, 150.000'in üzerinde seyirci kapasitesiyle antik dünyanın en büyük stadyumlarından biri arasında sayılmaktadır bu kapasite ile halk üzerinde önemli bir yer tutmuş ve büyük etki yaratmıştır (Akkurt ve Şifonoroğlu, 2023: 95).

Romalı şair Iuvenalis'in (MS I-II. yüzyıllar) Roma uygarlığında yer almayan ve yalnızca venatiolarda katletmek için değil Romalı aristokratlar tarafından bir saygınlık göstergesi olarak himayelerinde bulundurdıkları egzotik hayvanlar için *“Bizim göğümüzün altında yetişmeyen”* sözleri antik kaynaklarda yer almaktadır. Bu doğrultuda Romalıların ilk hayvan koleksiyonlarının izlerine Cumhuriyet döneminde rastlanmaktadır. Dönemin zengin elitleri, dört ayaklı egzotik hayvanlar için *“Leporaria”* ve *“Roboraria”*, kuşlar için *“Aviaria”* ve balıklar için *“Piscinae”* inşa ettirmiş bu yaşam alanlarında çok sayıda egzotik hayvan barındırmışlardır (Uçar, 2022: 324). Festival günlerinde ya da resmî tatillerde yapılan gösterilerin en dikkat çekici türlerinden biri, *“venationes”* olarak bilinen vahşi hayvan dövüşleriydi (Resim 30). Roma'ya ilk olarak Kartaca'dan ganimet olarak getirilen fil ve diğer vahşi hayvanların zafer alayı gösterilerinde yer alması ile başlamıştır. Cumhuriyet döneminde Ludi'ye katılan ve Circus Maximus'ta yapılan venationes, İmparatorluk Devri'nde munera'nın tamamlayıcı unsuru olmuştur. Genellikle Sabah başlayan gösteriler Amfitiyatrolarda düzenlenen bu gösterilerde, egzotik hayvanlar birbirleriyle, suçlularla ya da gladyatörlerle, dövüştürülürdü (Gezer, 2019: 3).

Roma eğlence kültürünün en ilgi gören ve dikkat çeken unsurlarından olan Gladyatör dövüşleri köken ve tarih olarak incelendiğinde, Gladyatör sözcüğü Latince *“kılıç”* anlamına gelen gladius sözcüğünden türemiştir. Antik Yunan'da kılıç kelimesinin *“hoplamachos”* veya *“monomachos”* kelimelerine karşılık geldiği ve kılıç kullanarak dövüşen gladyatörlere bu ismin verildiği fikri öne sürülmüştür. Gladyatör dövüşleri, Roma imparatorları ve Romalı Aristokratların propaganda aracı olarak kullanılmıştır (İlgün, 2023: 27). Gladyatör oyunlarının Roma toplumunda büyük bir yer alması ve Roma toplumunun gladyatör oyunları (Resim 31) ile tanışması Athenaios, Damaskoslu Nikolaos adlı eski bir tarihçinin araştırmasıyla, Romalıların

gladyatör oyunlarını Etrüskler'den etkilenererek aldıklarını söylemektedir. Fakat, Etrüsk kalıntılarında şimdiye kadar gladyatör oyunlarına ait bulgulara rastlanmamıştır. Etrüskler bu dövüşü ölü defnetme törenlerinin bir parçası olarak ölüm kültü olarak anlam yüklemiş ve kabul etmişlerdir. M.Ö. III. yüzyılın ilk yarısında gladyatör dövüşleri Romalılar'a bu şekliyle geçmiştir. Roma'da gerçekleştirilen ilk gladyatör dövüşü M.Ö. 264 tarihinde yapılmış olup; Iunius Brutus Pera'nın oğulları Marcus ve Decimus, babalarının cenaze töreninde, ticari bir pazar yeri olan Forum Boarium'da gladyatör dövüşü organize etmişlerdir (Gezer, 2019: 2). Roma toplumunda düzenlenen bu etkinlikler askerlik müessesini popüler hale getirmiş ve halkı orduya katılıma teşvik etmiştir. Roma senatosunun almış olduğu kara ile halkı askerliğe özendirerek Yunan kökenli oyunlardan uzaklaştırma amacı güdülmüştür. Romalılar gladyatör dövüşleri için “*leges gladiatoriae*” adında yasalar düzenlemiştir. Bu yasalar dövüşleri düzenleyen kişilerin sorumluluklarını, oyunların kurallarını belirlemiştir (İlgün, 2023: 27). Gladyatörler toplumun alt sınıflarına ait bireylerdi: savaş esirleri, suçlular (damnati), köleler ya da özgür ama borç içinde olanlar şeklindedir. Bu kişiler gladyatör okullarında, *doctore* veya *Magister* denilen eğitmenler tarafından eğitilirdi. Ölüm cezası (*noxi*) almış suçlular zorla eğitim aldırılarak gladyatör yapıldı ve bunlara *ad gladium* adı verilirdi. Köle sahipleri ise kölelerini para karşılığı gladyatör olarak dövüştürür ve kazanan kölenin parasını sahibi alırdı. Ancak zamanla, bazı gladyatörler halk arasında kahraman statüsü kazanmışlardır ve zamanla kurulan gladyatör okullarına (*ludi*) bazı özgür yurttaşlar da katılmayı tercih ederek, gladyatör olarak kendilerini yetiştirmişlerdir (Yaran, 2022: 16).

Antik Roma yazarlarına ait kaynaklarda, nadir olsa da genellikle erkeklerle özdeşirilen bir gösteri biçimi olan gladyatör dövüşlerinde zamanla kadın gladyatörlerin (*gladiatrices*) de olduğu hakkında görüşler yer almaktadır (Resim 32). Kadın gladyatör varlığı da arkeolojik veriler ışığında tarihsel belgelere dayandırılarak doğrulanmaktadır. Roma toplumunda sayıca her ne kadar az olsalar da kadın gladyatörler, cinsiyet rolleri ile hem eğlence anlayışını hem de toplumsal rollere dair sınırlarını anlamak açısından önemli bir örnek sunmaktadır. Romalı tarihçi Dio Cassius'a göre İmparator Nero (MS 54–68), annesinin ölümü için yaptığı ve birkaç gün süren büyük festivalde, gösterici ve gladyatör dövüşçüsü birçok kadının olduğunu belirtmiştir (Karakoç, 2015: 156). Kadınların arenalarda gladyatör olarak dövüşmesi,

soylu kadınların statülerini tehlikeye atması sebebiyle hoş karşılanmamış ve birçok antik yazar tarafından eleştiri konusu olmuştur. Bu nedenle zamanla artan kadın gladyatörler engellenmek istenmiş fakat seyirciler tarafından büyük ilgi ile izlenen kadın gladyatörlerin dövüşü, onları farklı ve eğlenceli bir performans unsuru olarak değerlendirmiştir. Bu durum Roma'daki eğlencenin sadece savaşçılık değil, aynı zamanda cinsiyet rollerinin tersyüz edilmesi yoluyla da işlediğini göstermektedir (Bulduk, 2022: 60).

Yunan topraklarında yayılarak ilerleyen Antik Roma uygarlığı diğer kültürler gibi tiyatro alanında da yenilikçi bir yaklaşımı benimsemeyerek Antik Yunan sanatından da etkilenmişlerdir. Roma tiyatrosunda Antik Yunan etkilerinin olduğu ve taklit edildiği görülmektedir. Antik Yunan tiyatrosunda olduğu gibi Roma tiyatrosunda da eğitici işlevden bahsetmek mümkündür fakat Antik Yunan'da tiyatroya yüklenen eğitici işlevin yanı sıra görülen estetik kaygı, Roma'da yerini pratik yarara bırakmıştır. Antik Roma tiyatrosunda insanları aile ve toplum konularında bilinçlendirmek amacıyla Antik Yunan komedyaalarını kendilerine uyarlayarak halkı eğitmeyi amaçlamışlardır. Bundan dolayı halk, toplum kurallarına uyumlu olmayı, din ve devlete karşı sorumluluklarını bilerek, itaat etmeyi öğrenmektedir (Resim 33) (Semercioglu, 2020: 25).

Antik Roma'da hamamlar (thermae) yalnızca temizlik ve hijyen amacının yanı sıra kültürel açıdan değerlendirildiğinde sosyalleşme alanlarının ve eğlence hayatının da merkezlerinden biri olarak da kullanılmıştır. Romalılar öğleden sonra ve akşam saatlerini temizlenmenin yanı sıra eğlenme amacıyla hamamları tercih etmişlerdir. Hamam eğlenceleri genellikle fiziksel, sosyal ve sanatsal yönler taşıyordu. Hamam içerisinde yıkanmalar, masajlar, müzik dinletileri, spor müsabakaları, şiir okumaları, oyunlar ve flörtleşmeler gibi faaliyetler önemli bir hale gelmiştir (Ürük, 2016: 190). Halka açık yerler Romalılara, ev içi sefaletten bir kaçış sağlamıştır. Hamamlar da bu kültürün bir parçası olarak halk tarafından bir sığınak olarak görülmüştür. Roma dünyasında banyo yapmak sadece yıkanmaktan ibaret olmadığı gibi bu durum Eski Roma'da banyo ritüeli olarak bilinen bir kültürü de yansıtmaktadır (Kaya vd., 2023: 16).

Antik Roma din ve ritüel konusunda, krallık ve cumhuriyet döneminde Etrüsk inançlarından etkilenmiş ve onlardan birtakım özellikler almıştır. Roma dini, M.Ö 3. Yüzyıldan itibaren Hellen etkisi altına girerek Hellen tanrıları benimsemiştir. Tanrılar Roma dinine uyarlanmış, mitoslar devletin politikasına göre geliştirilmiş, adetler ve festivaller de bunların yanında Roma kültürüne taşınmıştır. Benimsenen bu festivaller de Hellen adetleri ile Roma adetleri iç içe girerek kutlamalar ve ritüeller gerçekleştirilmiştir. Bu festivaller Roma’da çok önemli bir kültür haline gelmiştir (Yaran, 2022: 2)

En ünlü Roma festivaline, tarım tanrısı Saturnus onuruna kutlanan Saturnalia (17-23 Aralık) adı verilmiştir (Resim 58). Bu festivalde köleler ve efendileri geçici olarak yer değiştirilerek toplumun hiyerarşik düzenini ters yüz edilirdi. Bu durum, Roma toplumunda yer alan yapısal eşitsizliklerin geçici ve kısa süreli de olsa değişmesiyle toplum düzenini dengeleme işlevi gören bir “sosyal denge” olarak değerlendirilmiştir. Vestalia (7-15 Haziran), Roma’nın kutsal ateşini koruyan Vesta rahibeleri (Vestal Virgins) bu festivalin önemli unsurlarıdır. Bu kutlamalar sırasında kadınlar ev içi saflık ve doğurganlık konularıyla tapınağa gelerek tanrıçaya adaklar sunarlardı. Bu durum, Roma’da aile kurumunun ve ev kültürünün dini önemini yansıtır. Evde huzursuz ruhları yatıştırmak ve evdeki bereket ve huzuru arttırmak amacıyla yapılan Lemuria (9, 11, 13 Mayıs) festivali, bir atalar kültü etkinliği olarak bilinmektedir (Resim 34) (Karakuş, 2016 ve Yaran, 2022). Bir Roma ailesinde gün sonunda birlikte yemek yemesi bir eğlence biçimi sayılırdı. Özellikle akşam saatlerinde yenilen yemek *cena* ya da özel günlerde aile sofraları genişletilir, yakın akrabalar ya da komşular da davet edilirdi. (Kapka, 2019: 171-172).

2.3. MİMARİ VE SANATIN GÜNLÜK YAŞAMA YANSIMASI

Antik Roma, mimari alandaki yenilikleriyle de tarih sahnesinde derin izler bırakmıştır. Roma mimarisi, sosyal yapının ve günlük yaşamın temel ihtiyacı arasında olan barınma gereksiniminin karşılanması yanı sıra, statü göstergesi ve estetik bir ifade biçimi haline gelmiş ve kültürel değerlerin bir yansıması olmuştur. Antik Roma mimarisinin ve mimari yapılara yansıyan sanatın gündelik yaşama etkisi; ev yapıları ve ev dekorasyonu, kamusal alanlar ve buralarda yer alan süslemeler, su sistemleri ve sosyal mekânlar ve bunların süslemeleri karşımıza sosyal statü göstergeleri üzerinden

karşıma çıkmaktadır. Roma evleri, sosyal sınıflara göre farklılık göstermektedir.

Zengin sınıfa ait olanlar genellikle şehir ve kasabalarda geniş ailelerin yaşadığı “domus” ve daha kırsal alanlarda geniş çiftlik şeklinde kullanılan ve genellikle zengin ailelerin ikamet ettiği “villa” tipindeyken, alt sınıflar “insula” adı verilen yüksek katlı apartman benzeri yapılarda yaşardı. Domus tipi evlerde atrium, peristil ve tablinum gibi bölümler hem aile içi yaşamı hem de misafir ağırlama kültürünü şekillendiriyordu (Kara, 2019, ss, 11). Roma evlerinde sanat, yalnızca süsleme amacıyla değil, aynı zamanda kimlik ve statü göstergesi olarak kullanılmıştır. Domus ve villa tipi evlerde yer alan freskler, mozaikler ve heykeller, ev sahibinin kültürel birikimini ve sosyal konumunu yansıtır. Kubbeler, tonozlar, eğimli yüzeyler, fiskiyelerin ve şelalelerin yanına kurulmuş binalar kullanılmış, Antik heykellerin kopyaları sıralı sütunlar boyunca dizilmiştir (Resim 35) (Freeman, 2003: 516). Roma evinin yaygın bir özelliği duvar resimleri olmuştur. Evin genellikle en ücra duvarına kadar duvar resimleri ile boyanmış ve bu resimler günümüz zevkine göre oldukça abartı kaçmaktadır. Özellikle Pompeii ve Herculaneum’da yapılan kazılarda, Figürlü tasvirler genelde mimari tarzda çerçevelenen resimler çoğunlukla Yunan mitolojik sahneler, yer almaktadır. Günlük yaşam betimlemelerine oldukça az yer verilirken bir diğer az yer verilen olgu ise ev sahibinin kendi portresinin yer almasıdır. Bunlar dışında genellikle dekorasyon amaçlı tasvirler, küçük boyutlarda sevilen liman ve doğa manzaraları olmuştur. II. Yy. da itibaren duvar resimlerinin yanı sıra mozaikler hem zemin hem de duvarlarda kullanılarak evin estetik değerini artırırken, aynı zamanda evin işlevsel bölümlerini ayırt etmeye de yarıyordu. Bu sanat eserleri, ev halkının değerlerini ve inançlarını görsel olarak ifade etme biçimiydi. Bazı geç Antik dönem villalarında, örneğin Antakya’daki Daphne’de (bugünkü Harbiye) mozaikler anlamında ustalık eserleri olmuş ve en sahibinin ince zevkini gösteren klasik eserler olarak karşımıza çıkmaktadır (Blanck, 1999: 80). Ayrıca Roma villalarında yer alan mozaiklerinin bir diğer örneği; Hatay Arkeoloji Müzesinde sergilenen Tarsus Orpheus Mozaığı’dır. MS 3. yüzyıla ait mozaik, bir Roma villasının zeminine aittir (Resim 36) (Can, 2014: 48).

Antik Roma’da mimari yalnızca özel yaşamla sınırlı kalmamış, kamusal alanlarda da sosyal etkileşimi şekillendirmiştir. Forumlar, bazilikalar, tiyatrolar ve hamamlar, mühendislik eserleri su kemerleri roma vatandaşlarının günlük yaşamında önemli yer tutuyordu. Özellikle hamamlar, temizlikten öte sosyalleşme, öğrenme ve

eğlence mekânlarıydı. Su kemeri bir Roma icadı değildi fakat ona yapısal form kazandıranlar Romalı mühendisler olmuştur. Roma’da inşa edilen ilk su kemeri Aqua Appia olarak inşa edilmiştir daha sonra İ.Ö. 144 tarihinde Aqua Marcia inşa edilmiştir. Su kemerleri uzunlukları ve genişlikleri ile Romalıların mühendislik eseri olmuştur. Başlayarak Orta İtalya’da rastlanır; kemer giderek Romalı inşaatçıların dağlarının bir parçası haline gelmiştir. Bunun en bariz belirtisi, imparatorların zaferlerini kutlamak için diktikleri zafer taklarıdır. Bu takların ilki Augustus döneminden başlayarak tarihlendirilir (Freeman, 2003: 512- 513). Roma’da sanat, kamusal alanlarda da önemli bir rol oynamıştır. Forumlar, tapınaklar, hamamlar ve tiyatrolar gibi mekânlar, heykeller ve mimari süslemelerle donatılmıştır. Roma hamamı mimarisinde önemli yapılar (palais du peuple) vardır. Hamamların mekânsal olarak görkemli bir görünüme sahip olması ve özellikle iç tasarımının göz alıcı görünümü ve lüks oluşuyla dikkat çekmektedir. Hamam içerisindeki çok renkli ve parlak mermerler, girift görünümdeki mozaikler ve parıltı veren bir iç mekân ve heykeller ile donatılmış nişler bulunurken tonoz kubbelerin yüksek olması da dikkat çekmektedir. Bu yapılar hem devletin gücünü hem de halkın ortak değerlerini temsil etmiştir. Özellikle imparator heykelleri, siyasi propaganda aracı olarak kullanılmış ve halkın imparatora olan bağlılığını pekiştirmiştir (Polat, 2022: 1088 ve Kaplan, 2023: 26- 27). Smintheion, Caracalla ve Ankara Ulus Roma hamamı ve Kaunos vb. gibi hamamlar mimari özellik olarak günümüze kadar taşınmış Roma mimari eserleridir (Resim 37).

Antik Roma tiyatroları hem eğlence kültürünün hem de mimari özelliklerin bir yansıması olarak Roma dünyasında önemli bir yere sahip olmuştur. Roma tiyatrolarında oturma bölümü (cavea), yarım daire biçiminde düzenlenmiş ve sosyal sınıflara göre bölümlere ayrılmıştır (Resim 38). En alt sıralarda senatörler ve elit sınıf otururken, üst kısımlar daha alt sınıflara ayrılmıştır. Sahne binası (scaenae frons) ise Roma tiyatrolarının en görkemli bölümü olarak öne çıkar; yüksek sütunlar, heykeller ve süslemelerle donatılmıştır. Roma tiyatrolarında kullanılan kemer, tonoz ve beton teknikleri sayesinde çok katlı ve geniş kapasiteli yapılar inşa edilmiştir (Fişenk ve Saticı, 2021: 173). Romalılar tapınak mimarisinde Yunan ve Etrüsklerden etkilenmişler fakat Antik Roma tapınakları mimari olarak kendine özgü bir yapı göstererek Yunan’da görülen birkaç basamak üzerinde yükselen etrafı sütunlarla çevrili, ön cephesinde çatı üçgeni ile sütunların üzerindeki giriş arasında kalan üçgen

biçimindeki alınlığıyla dikdörtgen biçimli yapı yerine Roma tapınakları iki boyutlu bir yapı olarak inşa edilmiştir ve bu yapılar dini törenler halka sesleniş konuşmaları için kullanılmıştır (Resim 39). Bazilikalar ise 3 bölüme (nef) ayrılmış, yarım dairesel bir ya da iki apsisi olan dikdörtgen planlı toplantı salonları olarak inşa edilmiştir. Genellikle foruma bitişik alanlarda, kışın insanların soğuktan etkilenmelerini önlemek amacıyla yapılmıştır (Resim 40) (Altunbeğ Turgut, 2019: 280-281).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Antik Roma, yalnızca siyasi, politik ve coğrafik konumu ve askerî kurumlarıyla değil, aynı zamanda günlük yaşamdaki pratikleriyle de dünya tarihine yön veren bir uygarlık olmuştur. Antik Roma’da günlük yaşam, siyasi yönetimin, toplumsal sınıf yapısının ve kültürel etkileşimlerin bir ürünü olarak incelenebilmektedir. Barınmadan beslenmeye, giyimden eğlenceye, eğitimden aile yapısına kadar her alan, Roma toplumunun politik düzenini ve sosyal yapı ve statüsel düzenini yansıtan temel unsurları olarak ele alınabilmektedir. Toplumu oluşturan kadınlar, erkekler ve kölelerin günlük yaşamdaki rollerinde görülen ayrışmalar, Roma toplumunun çok katmanlı yapısını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda günlük yaşam içerisindeki uygulamalar Mısır ve Yunan uygarlıklarıyla kurulan etkileşimler sonucu çeşitlenmiştir. Antik Yunan’ın entelektüel mirası ve Antik Mısır’ın tarımsal zenginliğiyle bütünleşen Roma kültürü, Akdeniz dünyasında eşine az rastlanır kendine özgü bir toplumsal yaşam modeline sahip olmuştur. Bu bağlamda günlük yaşam, kültürel alışveriş sonucu farklı uygarlıklardan etkilenmiş ve sınıfsal ve cinsiyet temelli hiyerarşiler çerçevesinde şekillenmiştir.

Antik Roma toplumunu ve sosyal yapısını incelediğimizde, Roma hukukunda *pater familias*, soy ve malvarlığı üzerinde geniş yetkilere sahip olduğu görülmekte ve bu otorite aile üyelerinin (kadınlar ve çocuklar dâhil) hukuki konumunu belirlemiştir. Kadınlar yurttaş sayılsa da siyasi haklara sahip olmamakla birlikte toplum içerisinde kısıtlı haklara sahip olmuştur; statüleri evlilik tipine (ör. *cum manu / sine manu*) ve aile içi vesayete göre değişmiştir. Üzerinde *manus* kurulan evli kadın, *pater familias*’ın karısı ise saygı gereği *mater familias* olarak adlandırılırdı ve bu durum hukuki bağlamda bir statü göstergesi değil yalnızca onur simgesi olmuştur (Söğütlü Erişgin, 2013: 2-4). Antik Yunan’da ise kadın figürü doğası ile değil de kültürde yer edindikleri genellikle güçsüzlük ve zayıflık algısıyla betimlenmiştir. Antik Yunan kaynaklarında yer alan geç dönem mitolojisinde Helen’in savaş başlatıcı ve felaketlerin kaynağı olduğu anlatılmaktadır. Yunan bağlamında, özellikle Atina’da kadınların kamusal alandaki görünürlüğü çok sınırlıdır; siyasal haklar erkek yurttaşla özdeşleştiği görülmektedir (Karaaslan, 2016: 161-162). Antik Roma ve Yunan toplumunda yer

alan toplumsal cinsiyet ayrımı ataerkil toplum düzeni üzerine kurulmuş olsa da, Antik Mısır’da bu durum değişiklik göstermiş ve kadınların miras ve mülkiyet hakları Roma ve Atina’ya kıyasla daha geniş bir yelpazede olmuştur; kadınların mahkemede tanıklık edebildiği, boşanma ve mülk yönetiminde özerk davranabildikleri görülmüştür (Babila, 2016: 132).

Roma ve Yunan toplumunda aile kavramı ve toplumsal düzenin ataerkil yapıya sahip olduğunu gözlemlemiştik. Ve toplum içerisinde eğitim baba (*Pater familias*) faktörü üzerinden şekillenmiş ve bu durum toplum içerisinde bireylerin eğitimlerinde de büyük rol oynamıştır. Roma’da eğitimin, üst sınıf erkek çocuklara yöneltildiği ve genellikle yönetim ve hukuk gibi konuların ele alındığı görülürken kız çocukları daha çok ev içi görevler için yetiştirilmesi bu durumun büyük bir örneği olduğu söylenebilir. Yunan toplumunda ise eğitim genellikle erkek çocuklara ideal vatandaş olma üzerine felsefi eğitim verilirken kadınların çoğunlukla eğitimsiz olduğu görülmektedir (Bağdatlı Çam, 2016: 635-636). Roma toplumunda üst düzey ailelerin Yunan hocalar tutarak çocuklarına özellikle erkek çocuklarına eğitim aldırması Yunan eğitim modelinden etkilendiğini göstermektedir. Antik Mısır’da ise eğitim daha çok rahip sınıfına ve devlet görevlilerine özgü olmuştur. Katiplik önemli bir meslek olmuş ve eğitim sistemi katiplik ve müzisyen yetiştirmek üzerine kurulmuştur. Bu nedenle yazı bilmek büyük bir ayrıcalık taşımıştır. Antik Mısır toplumunda da kadınlar eğitim konusunda sınırlandırılmıştır (Dumlu vd. 2023: 1-3). Roma’da eğitimin sosyal statüyle, Yunan’da şehir-devlet kimliğiyle, Mısır’da ise dinsel ve bürokratik sistemle bağlantılı olduğu görülmektedir.

Antik Roma, Yunan ve Mısır’da toplumun bir diğer üyeleri ve toplumun bel kemiği olarak da tanımlanabilen köleler ise hukuken “mal (res)” statüsündedir; evlilikleri tanınmaz, fakat azat (*manumissio*) ile özgürlüğe geçiş mümkündür. Doğuştan gelen kölelik, özgürlüğü yitirme yoluyla kölelik ve borçlarından dolayı gelişen kölelik olarak sınıflandırılmışlardır. Köleler her Antik Roma ve Yunan toplumları içerisinde birçok alanda çalıştırılmıştır. Ev içi köleler ev işlerinin yanı sıra çocukların eğitimiyle de ilgilenmişlerdir. Mısır’da köle ticaretleri büyük yere sahip olmuş ve köleler iş görücü alet ve malzeme görevi görmüşlerdir (Söylemez, 2015: 44, Bakırezer, 2008: 19 ve Özer, 2007: 71).

Antik dönem uygarlıklarında, cinsiyet ve statünün, toplumların sosyal yapısında farklılıklar oluşturduğunu söylemiştik. Bu farklılıkların, günlük yaşam pratikleri arasında yer alan barınma, beslenme, giyim, eğitim, sağlık, geçim kaynakları gibi konularda da gözlemlendiği görülmektedir. Antik Roma, Yunan ve Mısır'da soylular, halk ve köleler arasında barınma ihtiyaçlarını giderdikleri evler de çeşitlilik ve farklılık göstermektedir. Statünün ön planda olduğu Roma toplumunda, Domus, villa orta ve üst sınıfın iktidar ve prestij göstergesi iken; insula ve köle odaları alt sınıfın sıkışık yaşamını yansıtmaktadır. Yunan toplumunda ise üst sınıf avlulu taş evlerde, kölelerin ise ek odalarda veya barakalarda yaşadığı görülmektedir. Antik Yunan ve Antik Roma evleri, her iki toplumun yaşam biçimini ve değerlerini ortaya koyan önemli göstergelerden biri olmuştur. Bu bağlamda Yunan evleri daha çok içe dönük ve sade bir düzeni yansıtırken, Roma evleri dışa dönük, gösterişli ve toplumsal statünün bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Antik Yunan evleri genellikle oval tabanlı birkaç odadan oluşan basit meskenlerdir. Sokaktan bakıldığında dış cepheleri oldukça sade olup yüksek duvarlarla çevrilidir. Evlerin merkezinde avlu (atrium değil, "aule") yer alır, yaşam daha çok bu iç avlu etrafında şekillenmiştir. Kadınların ve erkeklerin yaşam alanları ayrılmıştır. Yunan evlerinde dekorasyon sade; toplumun kamusal yaşamı daha çok agorada ve dış mekânlarda geçtiği için evler kişisel yaşamın geri planda tutulduğu, mahremiyetin ön planda olduğu alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Antik Roma evlerini incelediğimizde, barınma kültürü özellikle varlıklı sınıflarda, ihtişamın ve toplumsal prestijin simgesine dönüşmüştür. Roma evleri de avlu etrafında şekillenmiş olmakla birlikte bu avluya atrium denilmektedir. Atrium, misafirlerin karşılandığı ve ailenin toplumsal statüsünü yansıttığı için süslemeler, heykeller ve mozaiklerle zenginleştirilmiştir. Roma evlerinde ayrıca geniş yemek odaları (triclinium), misafir salonları ve bahçeler (peristylum) bulunmaktadır. Roma evleri Yunan evlerinden farklı olarak daha büyük, daha işlevsel ve dışa dönük özelliklere sahiptir. Özellikle aristokrat kesime ait villalar, mimari açıdan bir güç ve zenginlik göstergesiydi (Blanck, 1999: 37-86). Paleolitik dönemden itibaren Nil Nehri'nin kıyısına inşa edilen köylerde yaşayan Mısır toplumundaki insanlar ailenin toplumun temeli olduğunu bilmekte ve yaşantılarını bu temele göre uyarlamaktaydılar. Özellikle Mısır toplum yaşamının vazgeçilmez parçası olan dini anlayış da aile odaklı gelişmiştir (Babila, 2015: 8). Antik Mısır'da evler genellikle Nil çevresinde bolca

bulunan kerpiç tuğladan inşa edilmiştir. Halkın büyük kısmı tek odalı, düz damlı ve serinlik sağlayan sade evlerde yaşarken, soylular geniş avlulara, sütunlu salonlara ve duvar resimleriyle süslenmiş konutlara sahip olmuştur. Antik Mısır'da da barınma sınıf ayrımını yansıtmaktadır; ancak kadın ve kölelerin görece daha özerk yaşam alanları bulunur. Kraliyet sarayları ve zengin evler gösterişlidir. Köylüler ve köleler tek odalı kerpiç evlerde barınır, ancak Roma'ya kıyasla yaşam koşulları görece daha esnektir. (Freeman, 2003: 59, 200). Antik Roma'nın mühendislik ve gösteriş açısından önde olduğunu, Yunan toplumunun, sosyal mekân düzeninde farklılaşıp sadeliğin görüldüğünü, Antik Mısır'ın ise doğal çevre koşullarına uyumlu bir barınma kültürüne sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Antik dönem toplumlarında, giyim, yalnızca fiziksel örtünme değil, toplumsal statü, cinsiyet ve kültürel kimlik göstergesi olmuştur. Statü; Roma'da toga ve stola, Yunan'da chiton ve peplos; Mısır'da keten ve aksesuar ile gösterilmektedir. Üst sınıf, sahip olduğu statüyü, Roma, Yunan ve Mısır'da lüks kumaş ve süslerle kendini göstermiştir. Roma'da toga rengi, Yunan'da chiton kumaşı, Mısır'da keten kalitesi ve aksesuar prestij göstergesi olmuştur. Orta sınıf ve kölelerde ise sade, işlevsel giyinir; lüks ve renk sınırlı olmuştur. Alt sınıf ve köleler tunik gibi en basit giysileri giyer, süs ve mücevher kullanımı yok denecek kadar az ya da hiç olmamıştır. Her üç uygarlıkta kadın giysileri, uzun ve dökümlü; üst sınıfta mücevher ve saç aksesuarlarıyla zenginleştirilmiştir. Erkek giysisi statüye göre değişmektedir; Roma'da toga, Yunan'da himation, Mısır'da kilt şeklinde kendini göstermiştir. Alt sınıfta cinsiyet farkı neredeyse yoktur; her iki cinsiyet de işlevsel basit giysilerle sınırlı kalmıştır. Roma ve Yunan da süslenme oldukça önemli bir yere sahipken Antik Mısır'da süslenme temel bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Toplumlar arasında etkileşim olduğu kadar farklılaşma da söz konusudur. Erkeklerde toga rengi ve kumaş kalitesi statü göstergesi iken Yunan da kumaş kalitesi ve Chiton uzunluğu, Mısır'da ise giyilen kısa kilt 'in keten olması ve altın ya da taş gibi bir aksesuarlarla süslenmesi statü göstergesi olmuştur. Kadınlar da ise bu durum üç toplum içinde benzer ve ortak noktalar taşımaktadır. Roma'da giyilen uzun, dökümlü stola ve palla (palla Yunan'da giyilmiştir), Yunan'da özel kumaşla yapılmış, yine uzun ve dökümlü Peplos, Mısır'da ise uzun robe benzeri elbise bol mücevher ve altın takılar saç ve makyaja verilen önem ve özen toplumları ortak noktada buluşturmaktadır (Pendergast, 2004: 15-203).

Kişisel bakımın öne çıktığı bu toplumlarda, hijyen de oldukça önemli bir yer tutmuş ortak noktaları olduğu kadar toplumlar arasında farklılıkları da görülmektedir. Roma, kamu hamamları (thermae) sosyal yaşamın merkezi haline gelmiştir temizlenmenin yanı sıra eğlence ve boş zaman geçirme amacıyla önemli bir yer tutmuştur. Roma’da görülen hamam kültürü Yunan toplumunda da Gymnasium ve palestra sonrası zeytinyağı ve strigil ile temizlik yapıp sonrasında yıkanma alışkanlığı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Mühendislik anlamında kendini geliştiren Antik Roma’da kanalizasyon sistemi ve akvedükler hijyen standardını yükseltmiş, tuvalet kültürü evler de ve kamusal alanda yer alan latrina olarak karşımıza çıkmaktadır (Sözen, 2018: 31-34 ve Say Özer, 2011: 50-51). Antik Mısır’da ise her yemekten önce el ve yüz yıkama, kötü kokuyu gidermek için “Sunne” denilen parfüm kullanmak, tüy temizliği ve peruklar dikkat çekmekteydi. Kozmetik hem estetik hem antiseptik işlev görmüştür (Babila, 2015: 15). Roma toplumsal hijyeni örgütlerken, Yunan bireysel sağlığa odaklanmış, Mısır’ın ise dini ve estetik boyutu öne çıkardığı görülmektedir.

Günlük yaşamın diğer bir temel unsuru olan beslenme de antik dönemler arasında kültürel etkileşim ürünü olmuştur. Genellikle Yunan etkisi altında kalan Antik Roma toplumu geniş sınırlara sahip olması nedeniyle birçok kültürle alışveriş içinde olmuş ve toplum içerisinde tüketilen besinlerde de çeşitlilik görülmüştür. Akdeniz havzasında yer alan Roma, Mısır ve Yunan medeniyetleri arasındaki ilişkiler üç uygarlığın da beslenme kültürünün de katkıları olduğu görülmektedir. Beslenme ihtiyaçları karşılanırken aynı zamanda üç uygarlığın geçim kaynakları da bu bağlamda şekillenmiştir. Nil Nehri’nin düzenli taşkınları sayesinde tarım ve ticaret merkezi olan Antik Mısır’dan tahıl ihtiyacını gidermekle kalmamış oradaki besinlerden etkilenecek üretime de geçmiştir. Üç uygarlıkta da tarım temel geçim kaynağı olmuştur. Mısır verimliliğiyle öne çıkarken, Yunan verimsiz arazileri nedeniyle coğrafi sınırlılıkları kolonilerle aşarak tahıl ihtiyacını karşılamış kendi topraklarında zeytin ve üzüm üretimini gerçekleştirmiştir. Antik Roma ise imparatorluk düzeninde farklı bölgeleri ekonomik ağ içinde birleştirmiştir. Yunan yeme-içme kültürü, sofrada adabı gibi birçok konuyu kendi kültürüne yansıtan Antik Roma Yunan ve Mısır besinlerinde benzerlik göstermektedir. Fakat her uygarlığın kendine özgü beslenme sistemi ve içeriği farklı şekilde olmuştur. Mısır’da Nil’in verimli toprakları, tarımsal üretimde temel rol oynamış ve Ekmek (buğday ve arpa), bira, sebze (soğan, sarımsak, baklagiller) gibi

tarım ürünlerinin ve Nil Nehri'nden elde edilen balık Mısır mutfağının temel besini oluştururken, Yunan beslenme kültürü ise, Akdeniz'in zeytin, buğday ve balık kaynakları üzerine kurulu olmuştur. Ekmek, zeytin, peynir ve sebze temel gıda maddeleridir. Mısır ve Yunan'da et, özellikle elit sınıflar için özel günlerde tüketilmiştir. Antik Roma'da beslenme hem Mısır hem de Yunan etkileriyle şekillendiği görülmektedir. Roma elitleri Yunan gastronomisini ve tatları benimsemiş, Mısır'dan gelen tahıl ve baharatları sofralarına taşımıştır. Temel besinler ekmek, sebze, baklagiller ve şarap iken, zengin sınıf için et, balık, egzotik meyveler ve baharatlar önemli rol oynamıştır. Roma ve Yunan mutfakları benzerlik taşıırken, Mısır beslenme kültürü daha çok Nil'in tarımsal ürünlerine dayalı olmuştur (Kapka, 2019: 171 ve Şahin, 2021: 132-138). Her üç toplumda beslenme her ne kadar temel ihtiyaç olsa da aynı zaman da bir eğlence ve şölen havası şeklinde olmuştur. Roma akşam yemekleri, Mısır ve Yunan festivalleri hem dini hem eğlence amaçlı etkinlikler olmuş ve beslenme faktörü burada da önemli rol oynamıştır. Antik Roma ve Yunan'da eğlence faktörü oldukça gelişmiş ve önemli yer tutmuştur. Çeşitli oyunların düzenlendiği etkinlikler, festival ve şölen havasında büyük ziyafetlerin verildiği bir etkinliğe dönüşmüştür. Roma, Tiyatro, gladyatör dövüşleri, araba yarışları (circus maximus) halkın eğlence alanları olmuştur. Yunan, Tiyatro (trajedi, komedi), olimpiyat oyunları ve müzik önemliydi. Sanat felsefî bir boyut taşıyordu (Demirtaş, 2025: 21-22). Mısır'da ise Dini festivaller, müzik, dans ve Nil şenlikleri eğlence kültürünü oluşturuyordu (Babila, 2015: 26-29). Roma eğlenceyi kitlesel bir gösteriye dönüştürürken, Yunan sanatsal ve sportif boyutu geliştirmiştir, Mısır'ın ise dini ritüellerle bütünleştiği görülmektedir.

Yapılan karşılaştırmalar ve incelemeler, Antik Roma günlük yaşamının çok yönlü ve kendine özgün bir karakter taşıdığı ve bu yaşam biçiminin hem Yunan hem de Mısır uygarlıklarının etkileriyle şekillendiği görülmüştür. Roma toplumu geniş sınırlarıyla birlikte yabancı kültürel unsurlardan etkilenip yalnızca benimsemekle kalmamış, aynı zamanda onları dönüştürerek kendi özgün kimliğini oluşturmuştur.

Barınma ve mimari alanında, Yunan estetik anlayışının ve Mısır'ın anıtsal yapı geleneğinin Roma mimarisine yansıdığı görülmektedir. Ancak Roma, bu unsurlardan yalnızca etkilenmemiş, çok katlı *insula*, *domus* ve *villa* gibi yapılarla toplumsal farklılıkları yansıtan yeni bir konut düzeni geliştirmiştir. Benzer biçimde, beslenme

alışkanlıklarında Yunan mutfağından alınan şarap ve zeytinyağı gibi besinler ile Mısır'ın tarımsal ürünleri, Roma sofralarının çeşitliliğini artırmıştır. Fakat sabah erken saatlerde şarap ekmek gibi basit besinlerle başlayan ve günün ilk öğünü olan *ientaculum*, günün ilerleyen saatlerinde öğle yemeği olarak anılan ve sabah öğününden farklı atıştırma yemeklerinin bulunduğu *prandium* ve büyük bir lezzet şöleni, eğlence ve sosyalleşme aracı olarak kullanılan bol çeşitli menüsüyle akşam yemeği *cena* gibi diğer toplumlardan farklılaşan öğünleriyle kendine özgü bir beslenme kültürü geliştirmiştir.

Giyim kültüründe Yunan tarzı etkiler belirgin olsa da toga, tunika ve stola gibi kıyafetler, Roma toplumun statü simgesi haline gelmiştir. Eğitim sisteminde de Yunan etkisi baskın olmuş, ancak Roma eğitim anlayışı pratik faydaya ve hukuki-dini düzenin korunmasına yönelik olmuştur. Hijyen ve sağlık uygulamalarında ise Yunan tıbbının teorik bilgi birikimi ile Mısır'ın pratik tedavi yöntemleri örnek alınmış olsa da Roma hamamları, latrinalar ve mimarlık harikası kanalizasyon sistemleri ile Roma hijyen konusunda oldukça ileri boyutta tutumlar sergilemiş ve bunu sağlık sistemi ile bütünleştirilmiştir.

Din alanında Yunan panteonunun Roma mitolojisine uyarlanması dikkat çekmekte, aynı zamanda Mısır kökenli İsis kültü gibi inançların da Roma dini yaşamına dahil olduğu görülmektedir. Fakat Roma toplumu din konusunda da kendine özgü inanç sistemleri geliştirmiş ev kültü, imparatorluk kültü paganizm ve Hristiyanlığın yayılması şeklinde dini gelişmelere kendini uyarlamıştır. Geçim kaynakları açısından Roma, Yunan deniz ticareti ve Mısır tarımsal üretim geleneğini sentezlemiş; bu unsurlar imparatorluğun ekonomik gücünü beslemiştir. Aynı zaman da tarım ve hayvancılıkta kendini geliştirmiş, denizcilikle de ticaret ve balıkçılıkla uğraşmışlardır. Eğlence kültüründe ise Yunan tiyatrosu Roma'da yeniden yorumlanmış, Mısır'ın ritüelistik kutlamaları ise toplumsal törenlere yansımıştır.

Tüm bu veriler değerlendirildiğinde, Roma günlük yaşamının farklı kültürel kaynaklardan beslenen ama aynı zamanda bu kaynakları dönüştüren, özgün bir sentez niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Roma, Yunan ve Mısır'ın kültürel mirasını benimseyerek yalnızca uyarlamamış, aynı zamanda onları toplumsal yapı, sınıf farklılıkları ve kamusal yaşam çerçevesinde yeniden kurgulamıştır. Dolayısıyla

Roma’da günlük yaşam, çok kültürlü bir etkileşimin ürünü olarak ortaya çıkmış; barınmadan eğlenceye kadar her alanda Roma’ya özgü bir kimlik kazanmıştır.

SONUÇ

Tez konusuna ulaşabilmek için ilk olarak Antik Roma medeniyetinin yüz yıllar süren tarihi incelenerek ele alınmıştır. Tarihsel süreç içerisinde İtalya'nın bir kasabasından büyüyerek Avrupa'dan, Kuzey Afrika'ya ve Asya'ya kadar uzanan topraklarda verdiği savaşlar ve elde ettiği zaferler doğrultusunda büyük bir imparatorluğa dönüşen Roma, tarihi içerisinde görülen yönetim değişiklikleri, sınıfsal çatışmalar ve genişleyen sınırların getirmiş olduğu değişimler ve gelişimler anlatılmaya çalışılmıştır. Toplumun yaşayışı tabi ki de vatandaşlığını taşıdığı sınırları içerisinde hayatını sürdürdüğü devlet mekanizmasının işleyişi ile doğru orantılı olmuştur. Antik Roma medeniyeti tarihinde gelişen olay örgüleri, toplum hakkında bizlere fikir sunmuştur.

Romalı vatandaşların gün içerisindeki yaşam tarzları, ekonomik durum, güç, mensup oldukları sınıf ve saygınlıkları ile doğru orantılı bir şekildeydi. İnsanlık hayatının en temel ihtiyaçlarından olan barınma, beslenme, eğitim, giyim, eğlence gibi hususların yaşanması ve gerçekleştirilmesi her dönemde olduğu gibi bireyin maddi ve manevi gücü ile alakalı olmuştur. Roma da üç konut tipi görülmekteydi; üst sınıflar Domus/Villa'da, alt sınıflar İnsula'da yaşırdı. Romalıların güne erken başlaması yaşam felsefeleri olmuştur. Romalılar günde üç, bazı durumlarda ise dört öğün yemek yemişlerdir. Akşam yemekleri hariç diğer öğünler açlığı gidermek ve çalışmak için gerekli olan enerjiyi kazanmak için gerçekleştirilmiştir. Roma da akşam yemeği sadece yemekten ibaret olmayan çeşitli organizasyon ve törenlerin kutlandığı bir öğündür. Roma da giyim ve barınma konusunda seçilen evler aynı mantık çerçevesindedir. Giyilen elbiseler, yaşanılan evler kişilerin kimlikleri hakkında bilgi verir niteliktedir. Eğitimler konusunda üst sınıf aile mensubu bireyler son seviyeye kadar okuyabilmekteydi. Dini inanç sisteminde birden çok kült bulunmaktaydı. Hijyen ve sağlık önemli bir husustu, ortak çamaşırhaneler ve tuvaletler Roma da görülmekteydi. Hamamlar sadece temizlik için değil aynı zamanda eğlenilip sosyalleşmenin gerçekleştiği eğlence mekanlarından biriydi. Sürekli olarak çalışarak tarihi boyunca kendini geliştirmiş bir devletin toplumunda iş kadar eğlencede önemliydi. Tiyatrolar, gladyatör savaşları ve araba yarışları gibi etkinlikler en çok ilgi gören eğlence anlayışı kollarındandır.

Antik Roma medeniyetinin günümüze birden fazla eser bırakmış oluşu Roma'nın varlığını herkesin kabul etmesine neden olmuştur. Somut deliller ile Antik Roma medeniyetinin varlığının kabul edilmesi, bu medeniyet hakkında meraklar uyandırmış ve birçok bilim dalının araştırma konusu haline gelmiş, multidisipliner bir çalışma konusu olmuştur. Çalışmamızda Romalı bir vatandaşın günlük yaşamını anlatılmak istenmiştir. Bu çalışmanın ilerleyen süreçler içerisinde gerçekleştirilecek çalışmalara yön göstereceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbas, I. (2023). Antik Roma’da Ev Yapısı. 7th International Congress of Eurasian Social Sciences (7. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi). 27-30 Nisan, Muğla.
- Abbas, İ. (2024). “Spartacus ve III. Köle İsyanı”. *Amisos* 9, 16, ss. 1-14.
- Adkins L. ve Adkins R.A. (1994). *Handbook To Life In Ancient Rome*, Facts On File, Inc. New York.
- Akarsu, Y. (2023). Roma İmparatorluğu Ekonomisinin Değerlendirilmesi. Şahin, A. (ed.) 2023. *Sosyal Bilimlerde Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler- VI*. Özgür Yayınları. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub402.c1782>.
- Akbaş, B. (2024). Sikkeler Işığında Kappadokia’daki Kaisareia Kentinin Severuslar Dönemi İmparatorluk Kültü, *Erciyes Akademi*, 38(4), ss. 863-886.
- Akçay, T. (2020). Roma İnancında Ev Kültleri ve Mezarlardaki Naiskoslu Nişler Üzerine Bir Öneri. *Anatolian Research*(22), 75-106. <https://doi.org/10.26650/anar.2019.22.651105>
- Akgün Kaya, E. (2023). Arkaik Dönem’den Hellenistik-Roma Dönemi’ne Antik Yunan Eğitim Anlayışı. *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö13), 719-740.
- Akkurt, M. ve Şifonoroğlu T. (2023). Spor İçin Seyirci, Seyirci İçin Spor: Roma’da Atlı Araba Yarışları ve Gladyatör Dövüşleri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 28(1), 92-101.
- Akman, Ş. T. (2012). Roma Antikitesinde Sosyal Politik Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı ve Kamu Düzeni Üzerindeki Etkileri. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 89-107.
- Aksakal, K. (2019). Roma’da Hristiyanlığın Yayılması, Bitirme Ödevi. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Akşit, O. (1970). *Roma İmparatorluk Tarihi, Cilt 1*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul.
- Akşit, O. (1976). *Roma İmparatorluk Tarihi, Cilt 2*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul.
- Aktan, C. C. (2023). Roma İmparatorluğu’nda İdrar Vergisi Uygulaması Pecunia Non Olet (Paranın Kokusu Olmaz!). *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 15(1), 89-102. <https://doi.org/10.55827/ebd.131041>

- Aktaş, C. (2022). *Antik Roma'da Köleler ve Meslekleri*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Albayrak, M. (2014). *Antik Roma'da Tıp*. Yüksek Lisans Semineri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alcock, J. P. (2006). *Food in The Ancient World*. Westport: Greenwood Press.
- Aldırmaz Ağartan, C. (2009). “Sanat Eserlerinde Yaşayan Bir Mit: Sağlık Tanrısı Asklepios ve Kızı Hygieia”. *Zeynep Kâmil Tıp Bülteni*, 400,1, 49-52.
- Alkurt, H. (2020). *Antik Roma Dünyasında Yeme İçme Kültürü*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Altunbeğ Turgut, C. (2019). Roma Dönemi Şehircilik Anlayışı. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 17(26), 273-302.
- Altunbeğ Turgut, C. (2022). Maviler ve Yeşiller: Bizans Atlı Araba Yarışları Çerçevesinde Taraftar Grupları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 41(71), 118-153.
- Alova, E. (2013). *Latince Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Alpaslan, L. (2020). “Anadolu’da Din: Roma Dönemi.” İksad Yayınevi, Ankara.
- Atlan, S. (2023). *Roma Tarihi'nin ana hatları: I. kısım Cumhuriyet Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Armstrong, J., & Fronda, M.P. (2019). *Romans at War: Soldiers, Citizens, and Society in the Roman Republic*. Routledge.
- Arslan, M. (2002). *Mithridates VI. Eupator ve Roma*. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Antalya.
- Aslan, N. (2019). *Roma Dönemi Konut Mimarisinde Avlu Kullanımı ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Ephesos, Priene, Aphrodisias, Kremna, Sia, Zeugma Örnekleri Işığında*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydoğdu, M. (2016). Roma Hukukunda Toprak Sistemi ve tarım Reformu Girişimleri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Sayı 22, Cilt 3, ss. 371-378.
- Babila, M. H. A. (2015). *Eski Mısır'da Sosyal Hayat ve Hukuk*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Babila, M. H. A. (2016). Eski Mısır'da Kadın. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1).

- Bağdatlı Çam, F. (2016). Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Antik Yunan Eğitim Anlayışının Temelleri. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 5(2), 629-643.
- Bakırezer, G. (2008). Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(01), 17-54. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002127
- Barman, N. (2016). Cumhuriyetten İmparatorluğa Geçiş Sürecinde Roma’da Yaşanan Siyasi ve İdari Yapıdaki Değişim ve Dönüşümler. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(3), 389-961.
- Barrow, R. H. (2002). *Romalılar*. (Ender Gürol, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bayer, Ali. “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4/8 (Aralık 2013), 101-129.
- Bilici, M.A. (2002). Ereğli Müzesindeki Roma Sikkeleri, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bilir, G. (2024). Geç Antik Çağ’da Paganizmden Hristiyanlığa Ölüm Algısı. *Propontica*, 2(3), 35-54. <https://doi.org/10.56170/propontica.1433127>
- Blanck, H. (1999). Eski Yunan ve Roma’da Yaşam, (Çev. İslam Tanrıcut), Arion Yayınevi, İstanbul.
- Boatwright, M.T., Gargola D.J., Talbert, R. J. A. (2004). *The Romans: From Village to Empire*. Oxford University Press, New York.
- Boethius, A. (1960). *The Golden House of Nero Some Aspects of Roman Architecture*. The University of Michigan Press. Ann Arbor.
- Bonner, S. F. (1977). *Education in Ancient Rome: From the Elder Cato to the Younger Pliny*. University of California Press.
- Bosch, C. (2020). *Roma Tarihi’nin ana hatları: I. Kısım Cumhuriyet devri*. (Sabahat Atlan, Çev.). Ankara: TTK Yayınları.
- Bowman, A. ve Wilson A. (2013). *Quantifying Roman Agriculture*. Bowman, A. ve Wilson A. (ed.) *The Roman Agricultural Economy*. Oxford University Press.
- Bulduk, Ç. (2022). Antik Roma’da Kadın Gladyatörler. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 57-75.
- Bury, J.B. (1923). *History of the Later Roman Empire; From the Death of Theodosius I to the Death of Justinian*. I. New York: Macmillan.
- Can, B. (2014). Antik Çağ Mozaiklerinde Sembolizm ve Kişileştirme (Personifikasyon), *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Sayı 39, ss. 44-49.

- Cicero. (1928). *De Re Publica*. (Çev: C. W. Keyes) London: The Loeb, Classical Library.
- Clarke, J.R. (1991). *The Houses of Roman Italy 100 B.C.- A.D. 250 Ritual, Space and Decoration*, University of California Press, London.
- Çakmakçioğlu, B. A. ve Öztürk, N. (2018). Tasarım ve Günlük Yaşam Kuramları Bağlamında Türkiye’de 1982-2017 Yılları Arasında Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi ve Analizi, *STD*, ss. 71-95.
- Çapan, F. ve Güvenç, B. (2017). Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(18), 629-640.
- Çelik, F. (2004). *Cicero ve Cumhuriyeti Savunusu*. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Çığır Dikyol, D. Ve Şar İşbilen. E. (2018). Antik Roma Toplumunda Kadın ve Eğitimi, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, Sayı 37, s. 459-479.
- Çığır Dikyol, D. Ve Şar İşbilen. E. (2021). Antik Kaynaklar Işığında Krallık ve Cumhuriyet Dönemlerinde Roma’da Yaşanan Salgınlar. *Journal of History School*. Yıl 14, Sayı LI, ss. 930-960.
- Çığır Dikyol, D. (2021). Antik Roma’da Bir Statü Göstergesi Olarak Eğitim. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23(3), 1025-1051. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.857266>
- Deighton, H. (1999). *Eski Roma Yaşantısında Bir Gün*. (Çev.) Ersoy, H.K. Homer Yayınları, İstanbul.
- Demir, O. ve Aydoğan Demir, S. (2022). Bir Asker Siyasetçinin Doğuşu: Gaus Marius, *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXXVII / 1, 105-127.
- Demircioğlu, H. (2023). *Roma tarihi: I. cilt Cumhuriyet*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Demirtaş, H. (2025). Eğlence ve Eğlence Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme. *Veche*, 4(1), 16-26. <https://doi.org/10.62147/veche.1666694>
- Dilek, A. M. (2017). Bizans İmparatorluğu’nda Yemek ve Mutfak Kültürü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğancı, K. ve Kocakuşak, F. (2011). “Eski Roma Ailesinde ‘Pater Familias’ ve ‘Patria Potestas’ Kavramları”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 16, Sayı: 27, 2014/2, ss. 233-250.
- Doğancı, K., & Kocakuşak, F. (2014). Eski Roma Ailesinde “Pater Familias” ve “Patria Potestas” Kavramları. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(27), 233-250. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.269511>

- Dönmez, E. (2020). Antik Roma Uygarlığının İlk Yazılı Yasaları “Leges Duodecim Tabularum” Üzerinde Hellen Hukuku’nun Tesirleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(2), 1027-1066.
- Dumlu, A., Şahin, M., & Şahin, M. (2023). Antik Mısır’da Eğitim. *EKEV Akademi Dergisi* (93), 1-11. <https://doi.org/10.17753/sosekev.1239849>
- Eren, S. (2017). Roma Diktatörlüğü. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 23, sayı 2, ss. 167-220.
- Ertuğrul, A. (2009). Hamam Yapıları ve Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (13), 241-266.
- Eutropius. (2007). *Kısa Roma Tarihi*. (Çev: Çiğdem Menzilioğlu) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Evenen, A., & Ölmez, F. (2014). Antik Çağ Giysi ve Donatılarında Ekinsel Göndermeler. *Art-E Sanat Dergisi*, 7(14), 366-388. <https://doi.org/10.21602/sgsfsd.63822>
- Fales, J. (1917). *Dressmaking*, Charles Scribner’s Sons, New York.
- Flower, H. I. (2006). *The Cambridge Companion to the Roman Republic*. Cambridge University Press.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Fişenk, Ö., A., Satıcı, B., (2021). Antik Dönemde Batı Tiyatrosu Mimarisi. *Journal of Technology and Applied Sciences* 3(2), 167-182.
- Gezer, S. (2019). Roma İmparatorluk Döneminde Arenalarda Hayvan Gösterileri, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Goldman, B. (1994). The Toga: From National Costume to Ceremonial Garment. In Sebesta, J. L. & Bonfante, L. (Eds.), *The World of Roman Costume*, University of Wisconsin Press.
- Goldsworthy, A. (2009). *How Rome Fell: Death of a Superpower*. Yale University Press.
- Gökçe, A. (2012). ESKİ ROMA TIBBİNDA HEKİMLİK SANATI. *Journal of Istanbul Faculty of Medicine*, 61(4).
- Gözlü, A., & Yılmazcan, D. (2020). Paternalizm ve Antik Roma’da Baba Figürü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 232-244.

- Gözlü, A. (2022). Populus Romanus Bağlamında Aristokratik Roma Cumhuriyeti. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (29), 309-323.
- Güçlü, D. (2024). “Antik Roma Gündelik Hayatında Hijyen Kavramı”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (35): 435-446.
- Güler, H. (2018). Ortaçağ’da Kent Birimi Olarak Roma: Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapı, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 66, ss. 12-23.
- Günay, E. (2015). “Antik Çağ Ekonomileri ve Gelenek ile Çok Tanrılı Dinlerin Etkisinde Oluşan Antik Çağdaki İktisadi Düşüncelerin Özellikleri”, *International Journal of Academic Value Studies*, 1 (1): 46-64.
- Güneş Ceylan, S. (2004). Roma Hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2).
- Güney, E. M. (2024). Nasıl Bir Kriz? Roma İmparatorluğu’nda Üçüncü Yüzyıl Krizi Üzerine Değerlendirmeler, *Lycus Dergisi*, 10, ss. 40–58.
- Gürsoy, H. (2010). Roma İmparatorluğunda Senkretik İnançlar, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İlboğa, F. (2023). *Roma Cumhuriyeti’nin Son Dönemlerindeki Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Durumu (MÖ 133-27 Yılları Arası)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- İlgün, L. (2023). Bithynia ve Thrakia Arkeoloji Müzelerinde Sergilenen Eserler Işığında Antik Roma İmparatorluğunun Eğlencesi Gladyatör Oyunları, Yüksek Lisans Tezi, Iğdır Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Iğdır.
- Jones, P. (2012). Geldim Gördüm Yendim. (Çev. Funda Sezer), Say Yayınları, Ankara.
- Kaçar, T. (2009). Anadolu’da Sasaniler ve Romalılar, MS 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz. *Tarih Dergisi*, 47, ss. 1-22.
- Kansu, A. F. ve Sayar Hızlı, G. (2018). Öz Yeterlik, Yaşam Anlamı ve Yaşam Bağlılığı Kavramları Üzerine Bir İnceleme, *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, sayı 1, ss. 78-89.
- Kapka, E. (2019). Antik Roma’da Bir Akşam Yemeği Menüsü. Tarih Yolunda Bir Ömür, Prof. Dr. İsmail Özçelik’e Armağan, (edt. Burak Kocaoğlu). Berikan Yayınevi, Ankara.
- Kapka, E. (2022). *Antik Roma Yemek Kültürü*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Kapka, E., & Genç, Ö. (2024). Antik Roma Beslenme Kültüründe Öğle Yemeği (Prandium). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 772-784.

- Kaplan, D. (2023). Geleneksel Roma Hamamları İçerisinde Smintheion Hamam Yapılarının Önemi. *Propontica*, 1(1), 23-46.
- Kara, C. (2019). *Antik Roma'da Ev Yaşantısı*. Yüksek Lisans Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Karaaslan, Derya. "Antik Yunanda Kadın Olmak". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Nisan 2016), 159-174.
- Karakoç, E. (2014). *Antik Roma Tarihi*. Antik Uygarlıklar Tarihi.
- Karakoç, E. (2015). Antik Roma'da kadın gladyatörler. *Akademik Bakış Dergisi*, 52, ss. 154 163.
- Karakuş, O. S. (2016). Menologia Rustica Colotianum: Roma Taşrasına Ait İstisnai Bir Takvim. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (26), 315-336.
- Karakuş, E. (2019). *Antik Kaynaklar Işığında Roma Cumhuriyeti'nin Yıkılış Süreci*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Karaman.
- Katar, M. (2017). Antik Roma'da Tanrı İnancının Gelişmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 63, s. 443-451.
- Kaya, M. A., & Taşdöner Özcan, K. (2016). Roma İmparatoru Hadrianus ve Anadolu: Geziler, Eyaletler ve Kentler. *PHILIA, Suppl.* 1, 494-513.
- Kaya, R., Arda, Ü., Kızıldağ Kale, E., Başoğlu, U. D. (2023). Serbest Zaman ve Wellness Perspektifinden Eski Roma Hamamları. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 21(1), 13-23. <https://doi.org/10.33689/spormetre.1175886>
- Kayak, S. (2018). Roma Hukukunda Aile Kurumu, *Hacettepe HFD*, 8(2) 2018, 249 – 302.
- Kerem, A. (2024). Gaius Julius Caesar'ın İktidara Yükselişi. *EKEV Akademi Dergisi*, (101), 49-64.
- Keskin, O. (2014). Modern Hukuki Sistemin Temelleri Üzerine Bir Giriş Çalışması: Geç Ortaçağ'da Corpus Iuris Cıvıls'ın Keşfi ve Etkileri. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 72(1), 599-626.
- Kızıgut, R. (2024). Roma İmparatorluğu'nun Erythra Denizi'ndeki Ticari Faaliyetleri. *OANNES International Journal of Ancient History*, 6(2), 359-385.
- Koca, F. Ve İmamoğlu, O. (2025). Antik Dönem Roma'da At Arabası Yarışları ve Günümüze Yansımaları, *Kesit Akademi Dergisi*, 11 (43), 304-319.
- Kocakuşak, F. (2011). *Antik Roma'da Aile Kurumu*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- Konuk T. (2008). *Antik Yunan ve Roma'da Din, Mitos ve Çocuk Görünümlü Tanrılar*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kovan, B. A. (2019). "Tacitus ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme / A Review About Tacitus And His Works". *Amisos* 4, say. 7, ss. 148-61.
- Kutlu, N. Antik Roma'da Kostüm. Atatürk Üniversitesi, Açık öğretim Fakültesi Ders Notları. Erzurum.
- Küçük, E. (2015). "Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: "Provocatio ad populum" ve "Tribunus Plebis"", *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 127-144.
- Küçük E. (2017). Eski Roma'da Cumhuriyet Dönemi Halk Meclisleri ve Yasa Yapım Süreçleri, *Hacettepe HFD*, 7(1), ss. 199–214.
- Llukaçaj İncekara, E. (2011). Kur'an'a Göre Kadın ve Evlilik. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Livius T. (1919). *Ab Urbe Condita Books I, II*. (Çev: B. Foster,) London: The Loeb Classical Library.
- Matz, D. (2024). Antik Roma'da Günlük Hayat, (Çev. Tufan Göbekçin), Alfa Yayıncılık.
- Matyszak, P. (2004). *The Enemies of Rome*. Thames & Hudson.
- Meçin, M. M. (2024). "Roman Mind in the Transition from Mithras to Mithraism". *Turkey Journal of Theological Studies*, 8/1, ss. 77-97.
- Millar, F. (2002). *Rome, the Greek World, and the East: Government, Society, and Culture in the Roman Empire*. University of North Carolina Press.
- Mutlu, G. (2024). Antik Çağ Yunan Roma Uygarlığında atlı araba yarışları. *Turkish Studies*, 19(1), 205-219. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.73322>.
- Orhun, M. (2020). "Kartaca'lı Hannibal", Pegem Akademi, Ankara.
- Özalp, M. (2018). Katolikler ve Sultanlar: Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923. *dergİabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, Cilt:6, Sayı:11, 6:237-239.
- Özbay, D. (2019). *Anamur Müzesi'nde Yer Alan Bir Grup Roma İmparatorluk Dönemi Sikkesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Özbay, Ü. V. (2024). Augustus Dönemine ve Augustus Kanunlarına Genel Bir Bakış, *TBB Dergisi*, 172, ss. 227-262.

- Özdemir, S. (2024). Eski Roma Ordusunda Askeri Hekimler MÖ 27-MS 450: Köken, Yaş, Eğitim ve Sosyal Statü. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 14(2), ss. 330-346.
- Özer, S. (2007). 19. Yüzyılda Mısır'da Kölelik ve Köle Ticareti. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 65-84.
- Parlak, E. (2023). *Roma Cumhuriyet Dönemi Toprak Reformlarının Siyasi ve Sosyal Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Pendergast, S. Ve T. Pendergast, (2004). *Fashion, Costume and Culture*, Volume: 5, The Gale Group, Farmington Hills.
- Plutark. (2005). Ünlü Yunanlı ve Romalıların Yaşamları: *Theseus-Romulus*. (Çev: Meriç Mete) İstanbul: İdea.
- Pilevneli, C. (2020). Geç Roma Tarih Yazımında 395 Yılı ve İmparatorluğun Birliği İdeolojisi. *Cedrus*, VIII, ss. 563-579.
- Polat, E. (2022). “Antik Roma’da Hamamlarının Mimari Açından İncelemesi” *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:1087-1097.
- Potter, D. (2004). *The Roman Empire at Bay*, Routledge.
- Radbruch, G. (2015). Hukuk Kavramı (M. B. Aydın, çev.). *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 144-150.
- Resuloğlu, Ç. (2019). Görkemli Bir Mekân Olarak Roma Evi Bahçesi, *Online Journal of Art and Design*, volume 7, issue 5, ss. 118-129.
- Rothe, U. (2020). *The Toga And Roman Identity*. Also published by Bloomsbury Academic, London.
- Richardson, L. (1992). *Of Ancient Rome*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Say Özer, Y. (2011). Roma Dönemi Hamamları ve Kaunos Roma Hamamı Mimarisi, *Bilim ve Teknik*, ss. 48-53.
- Seçkin, S. (2021). *Milletlerarası Özel Hukuk Bakımından Kanunlar İhtilaflı Kuralları ve Roma Hukuku’ndaki Temelleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Semercioğlu, B. (2025). Tarihsel Gelişim Sürecinde Tiyatronun İşlevi ve Yöntemi, *Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı, 8, ss. 21-33.

- Sevimli, Ş. (2005). *Anadolu Uygarlıklarında Temizlik Kavramı ve Uygulamalarının Evrimi*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Scullard, H. H. (2013). A history of the Roman world. Simultaneously published in the USA and Canada by Routledge.
- Starr, C. G. (1974). *A History of the Ancient World*. Oxford University Press.
- Söğütlü Erişgin, Ö. (2016). Roma Toplumunda Kadının Konumu. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4(2), 1-31.
- Sözen, M.Ç. (2018). Roma Dönemi Latrinaları ve Batı Anadolu'dan Örnekler. *Eski Çağ Araştırmaları Dergisi*, ss. 31-37.
- Stone, S. (1994). The Toga: From National Costume to Ceremonial Garment. In Sebesta, J. L. & Bonfante, L. (Eds.), *The World of Roman Costume*, University of Wisconsin Press.
- Soslu, A. (2022). Eskiçağ'da Deniz Ticaretinde Camının Meta Olarak Kullanımına Genel Bir Bakış. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (11), 259-297.
- Sönmez, Z. (2020). Roma Din Anlayışı Bağlamında Hristiyanların Ateistlikle Suçlanması ve Hristiyan Apologların Karşı Cevapları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 1902-1935.
- Şahin, D. (2017). Roma Mitolojisi. TC. Uludağ Üniversitesi Yayınları. SD Yayınevi, İstanbul.
- Şahin, T. (2021). Eski Mısır Toplumunda Yeme ve Beslenme Kültürü. OANNES-International Journal of Ancient History, 3(1), 127-148.
- Şinoforoğlu, T., & Akkurt, M. (2021). Krallık'tan Cumhuriyet'e Roma'da Spor. *Sporometre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(4), 1-19.
- Taş S., Günay E. (2015). Antik Çağ Toplamlarının Özellikleri, Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumları, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi / KSU Journal of Social Sciences* 12 (2), 141-166.
- Taşdöner, K. (2012). Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(51), 209-236.
- Tekdal, M. (2024). Roma'da Bir Gizem Kültü: Mithraizm. *The Journal of Academic Social Science*, ss. 452-465.
- Tekin, O. (2011). *Askeri Anarşi Dönemi'nden Theodosius Hanedanına*. Tekin, O. (Ed.). Hellen ve Roma Tarihi içinde (Ünite 8). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Tozan, M. (2014). Üçüncü Makedonya Savaşı'ndan Pompeius'un Seferine Roma'nın Doğu Politikası ve Anadolu'nun Güney Kıyılarında Korsanlık MÖ 167-MÖ 67. *Cedrus*, 2, 135-169.
- Turak, Ö. (2018). Roma Pantheonu: Eski Yunan Tanrıları Nasıl Romalı Oldu?. *AMİSOS*, 3(5), 481-492.
- Turan, O. (2016a). II. Pön Savaşında Deniz Gücünün Etkisi, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 9, ss. 171-185.
- Turan, O. (2016b)., "Roma Ordusunda Beslenme Düzeni", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Aralık 2016, Cilt 2, Sayı 3, ss. 25-36.
- Uçar, N. C. (2022). "Antik Roma Gücünün Vahşi Hayvanlar Üzerindeki Yansıması: Roma Venatıları MÖ 252-MS 523/537", *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/2, ss. 319 – 352.
- Uçaryılmaz, T. (2018). Roma Hukukunda Sözleşmesel Bona Fides (Dürüstlük Kuralı) Kavramı ve Çağdaş Hukuka Etkisi, *TBB Dergisi*, (135), ss. 335-382.
- Ürük, Z. F. (2016). 'Medeniyetler İçinde Hamamın Gelişimi ve Kültürel Olarak Mekân Analizleri' *Akademik Sosyal Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, Sayı 28, ss.185-209.
- Vasılıev, A. A. (2016). "Bizans İmparatorluğu Tarihi". (Çev. Tevabil Alkaç), Alfa Yayıncılık. İstanbul.
- Vitruvius (2005). Mimarlık Üzerine On Kitap, (Çev. Suna Güven), Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- Yaran, S. (2022). Antik Roma'da Festivaller. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Yazgı, A. (2017). Flavius Hanedanı'nın (MS. 69-96) Anadolu Eyalet Yönetimi ve Ekonomi Politikası. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 15(23), 165-181.
- Yıldıztüran, D. (2019). Kuruluşundan Doğu-Batı Olarak İkiye Ayrıldığı M.S. 395'e Kadar Roma'da Spor, Oyunlar ve Gösteriler. *Uluslararası Dağcılık ve Tırmanış Dergisi*, 2(2), 35-45. <https://doi.org/10.36415/dagcilik.647907>.
- Yılmaz, M. (2021). Gündelik Hayat: Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 143-162.
- Yılmazcan, D. (2023). Aristokratik Roma Cumhuriyetinde Politik Bir Organ: Comitia Centuriata. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (31), 433-450. <https://doi.org/10.56597/kausbed.1254576>.
- Yozcu, B. (2021). *Antik Roma Cumhuriyeti'nde Diplomasi*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Zeyrek, A.N. (2011). *Eski Roma Uygarlığında Beslenme Kùltürü*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

EKLER

Resim 1: Remus ve Romulus Kardeşleri Emziren Dişi Kurt Lupa Tasviri (Akın, 2023: 1511)

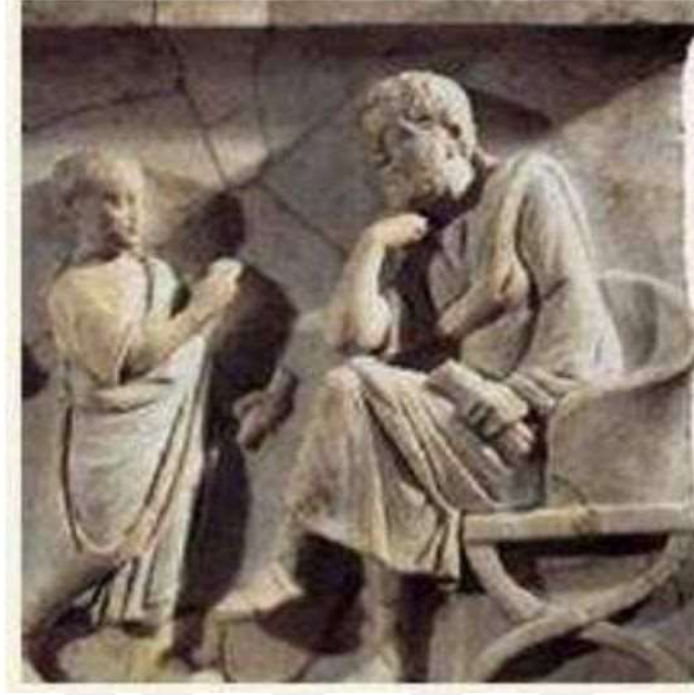
Resim 2: Romulus ve Remus ikiz kardeşler [Brogi, Carlo \(1850-1925\) - n. 8226 - Certosa di Pavia - Medaglione sullo zoccolo della facciata - Romulus - Vikipedi](#) (Erişim tarihi:28.04.2025)

Resim 3: Sabin kadınlarının kaçırılması olayı (Nicolas Poussin (1633)) (Erişim tarihi:29.04.2025)

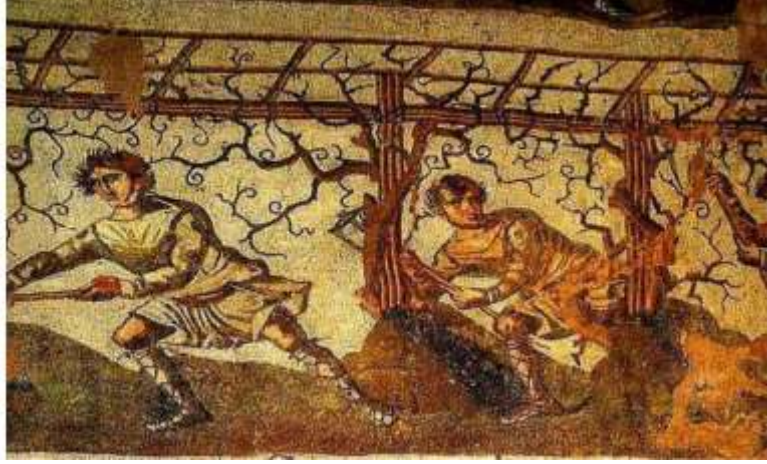
Resim 4: Secessio Plebis olayı
https://en.wikipedia.org/wiki/Secessio_plebis#/media/File:Secessio_plebis.JPG
(Erişim tarihi: 29.04.2025)

Resim 5: Antik Roma’da Eğitim (Söylemez, 2015: 52)

Resim 6: Aile içi Eğitim- Pater Familias (Söylemez, 2015: 53)

Resim 7: Antik Roma’da Tarım- Üzüm Toplayan Köleler (Aktaş, 2022: 46)

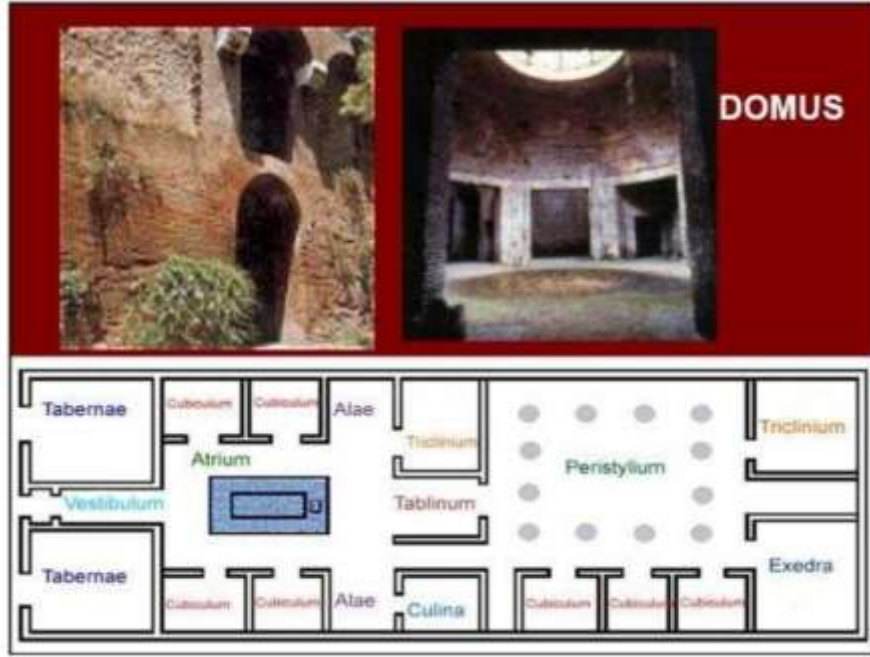
Resim 8: Antik Roma’da Ticaret- Roma’da Kurulan İlk Pazar (Akarsu, 2023: 273)

Resim 9: Antik Roma'da İşletme Örneği (Alkurt, 2020)

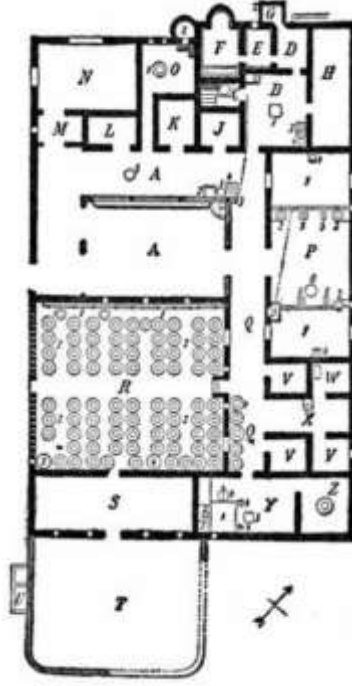
Resim 10: Antik Roma'da Kölelik (Söylemez, 2015: 44)

Resim 11: Antik Roma'da Domus Örneği ve Domus Planı (Söylemez, 2015: 8)

Resim 12: Antik Roma'da Villa (Deighton, 1999: 34 ve Alkurt, 2020: 83)

Resim 13: Antik Roma'da Villa Planı (Alkurt, 2020)

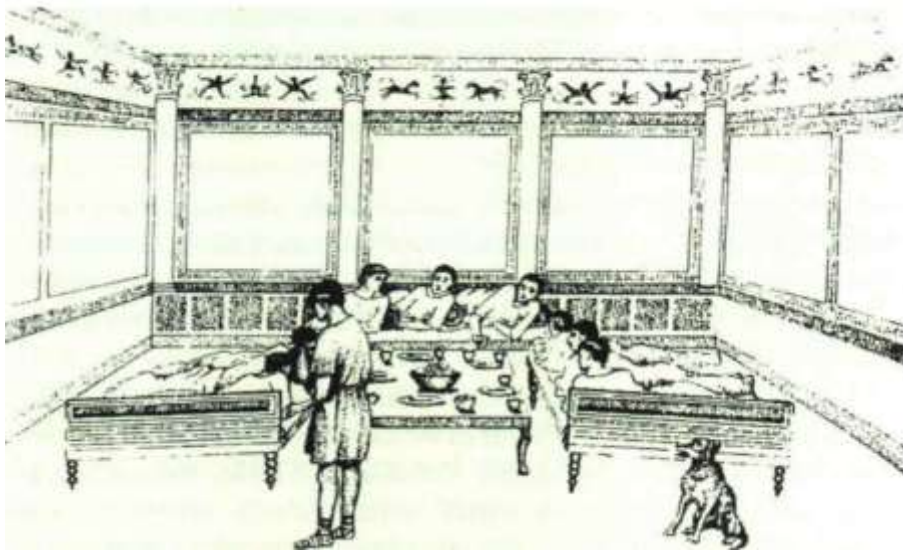
Pompeii'de bulunmuş yiyecek maddeleri. Napoli Ulusal Müzesi.

Resim 14: Antik Roma Sofrasında Bulunan Yiyecekler (Söylemez, 2015: 67 ve Alkurt, 2020: 56)

Resim 15: Antik Roma'da Besinler (Kapka, 2022)

Resim 16: Toplantı ve Eğlencelerin Düzenlendiği Akşam Yemeği Cena (Deighton, 2012: 66)

Resim 17: Romalı Erkeklerin Günlük Giysisi Toga ve Tunika (Deighton, 2012:6)

Resim 18: Statü Göstergesi Mor Toga (Pendergast, 2006: 178)

Resim 19: Toga Giyen Erkek- Kız Çocuk ve Stola Giyen Kadın (Söylemez, 2015: 67 ve Rothe, 2020: 39)

Resim 20: Stola <https://eksiseyler.com/antik-roma-dunyasinda-kadinlarin-guzellik-algisi-ve-makyaj-yontemleri> (Erişim tarihi:30.04.2025)

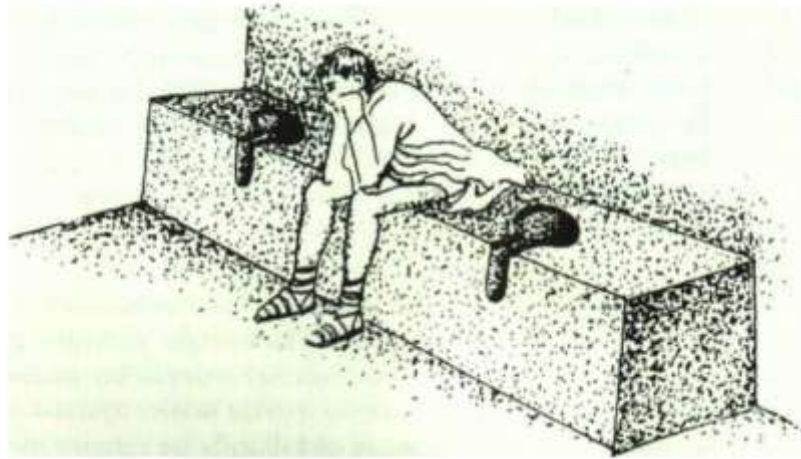
Resim 21: Köle ve Zanaatkarlarda Giyim (Söylemez, 2015: 73)

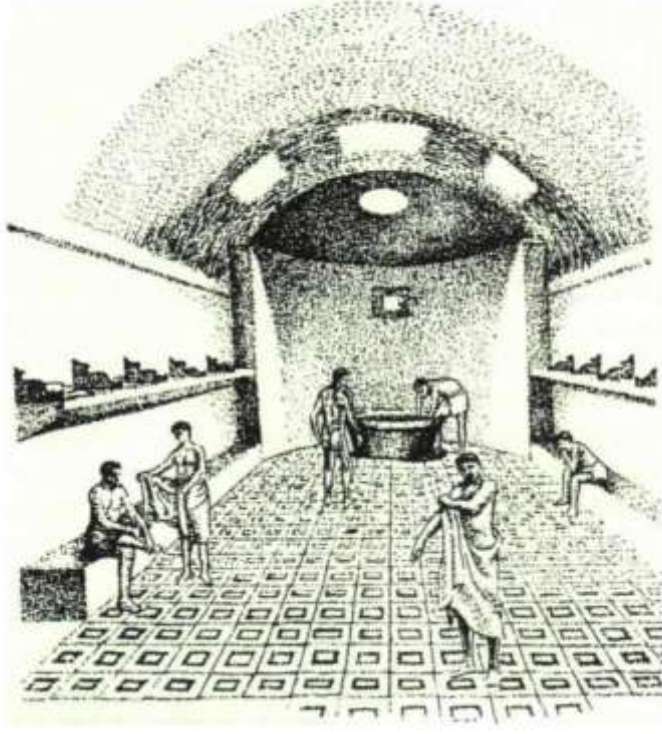
Resim 22: Antik Roma'da Ayakkabı (Söylemez, 2015: 77)

Resim 23: Kadınlarda Kişisel Bakım (Deighton, 2012: 11)

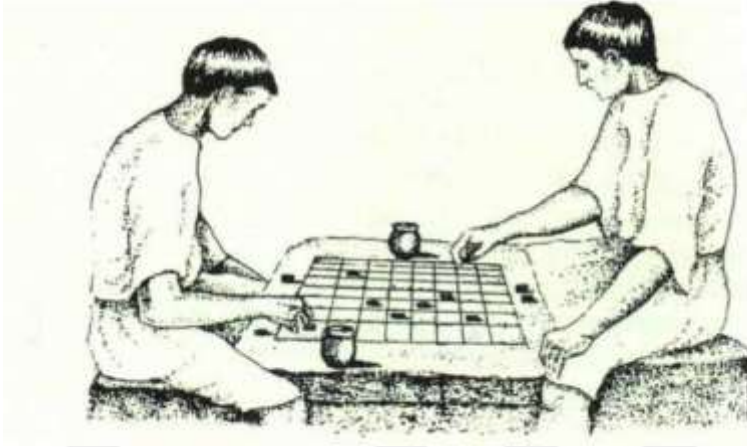
Resim 24: Antik Roma'da Tuvalet Latrina (Deighton, 2012: 19)

Resim 25: Antik Roma Günlük Yaşamında Hamam (Deighton, 2012)

Resim 26: Antik Roma’da Bulunan Caracalla Hamamı Kalıntıları (rk, 2016: 191)

Resim 27: Romalılarda Pratik Günlük Oyunlar (Deighton, 2012: 53)

Resim 28: Circus Maximus (Altunbeğ Turgut,2019:282)

Resim 29: Arena’da Atlı Araba Yarışları (Koca ve İmamoğlu,2025:309)

Resim 30: Arenada Venator ve Leopar Mücadelesi (Gezer,2019:99)

Resim 31: Antik Roma Gladyatör Dövüşleri (Nassov, 2009: 72)

Resim 32: Antik Roma'da Kadın Gladyatörler Tasviri (Bulduk, 2022: 69)

Resim 33: Antik Roma Ephesos Tiyatrosu (Fişenk ve Satıcı, 2021: 175)

Resim 34: Antik Roma Dini Bayram ve Festival Gösterimi

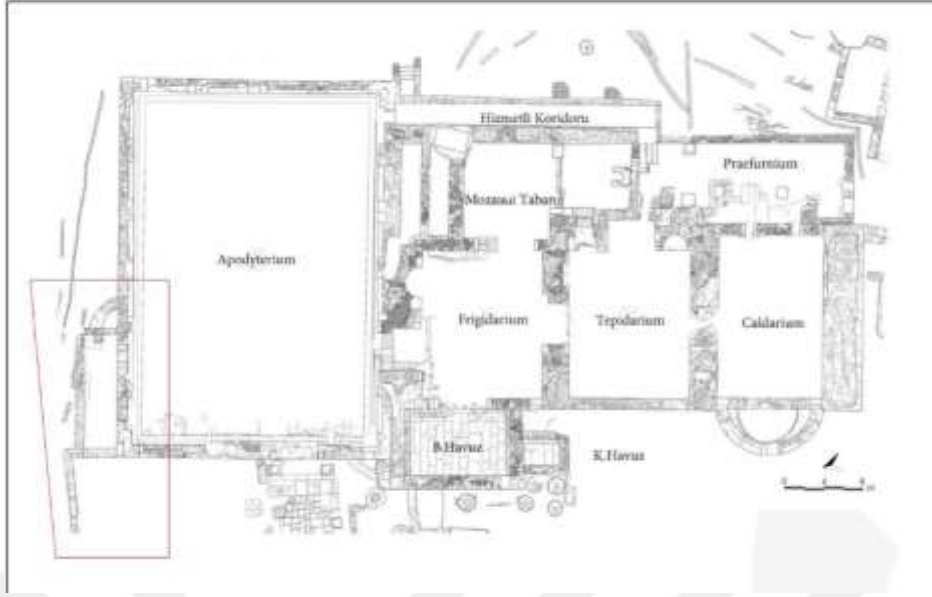
https://tr.wikipedia.org/wiki/Roma_festivalleri (Erişim tarihi: 01.05.2025)

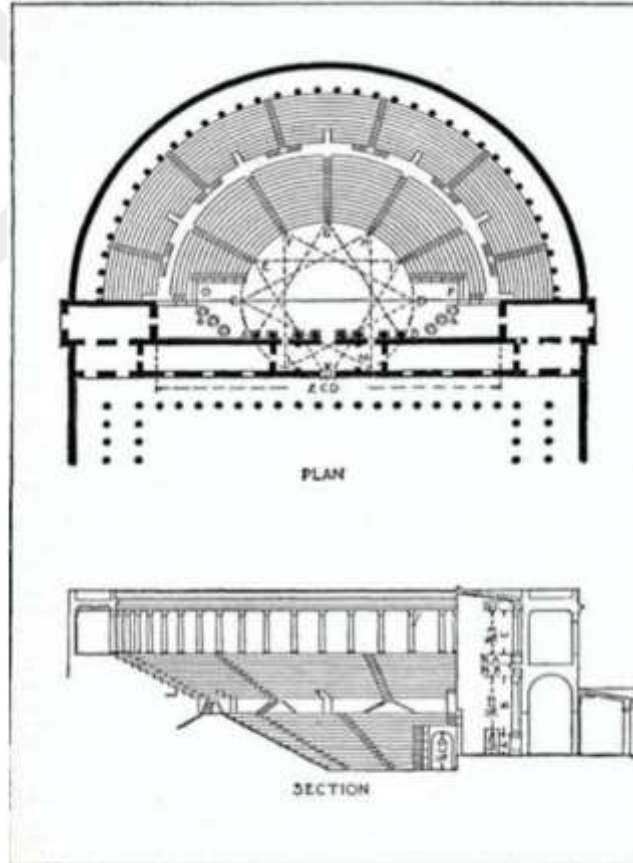
Resim 35: Antik Roma'da Villa Atrium'da bulunan Heykeller (Kleiner, 1992:16)

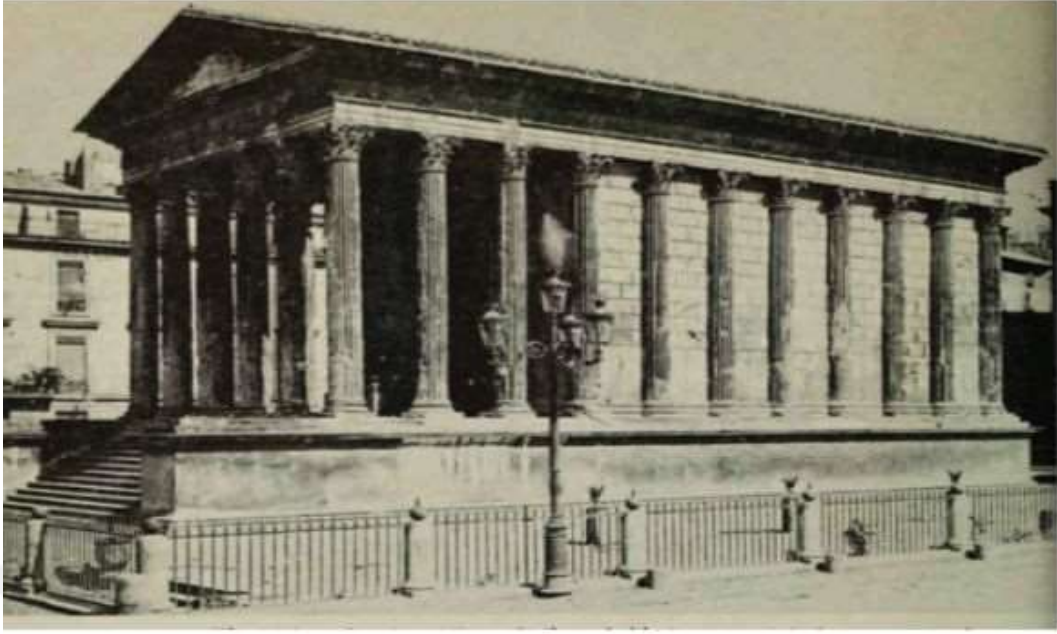
Resim 36: Roma Villasında Bulunan İyi Çoban İsa Mozaïği- Hatay Arkeoloji Müzesi (Can,2014:48)

Resim 37: Smintheion Roma Büyük Hamam Planı (Kaplan,2023:29)

Resim 38: Vitruvius'a göre Roma Tiyatro Planı (Fişenk ve Satıcı,2021:129)

Resim 39: Roma Tapınakları (Altunbeğ Turgut,2019: 280)

Resim 40: Roma Bazilikaları (Altunbeğ Turgut,2019:281)

Harita 1: İtalya Yarımadası (Jones, 2016)

Harita 2: Roma'nın Yedi Tepesi (Jones, 2016).